

VIGILIA



1 9 7 5
április

FERENCZY BÉNI MUNKÁJA
(Vattay Elemér reprodukciója)

4

Számunk elé...

Harminc évvel ezelőtt Magyarország teljes területe fölszabadult, a fasizmus nadi gépezete végervényesen megsemmisült (hiszen a sorsát megpecsételő utolsó mozzanatig, Berlin elestéig már csak hetek voltak hátra), és a magyar — minden tulzás nélkül mondhatjuk: felfeudális — egyház épülete a körülményekhez képest a némelyek által megjósoltnál sokkal kisebb zajjal összeomlott: úgy rogygymag, hogy közben fönnmaradt, működhetett, folytathatta életét és megkapta a nagy történelmi lehetőséget arra, hogy az új társadalmi viszonyok közt, ne hátrafelé nézve, hanem előre tekintve, kialakítsa a maga új szerkezetét, létrehozzon örök elvei alapján, elalkudhatatlan igazságait képviselve egy új típusú, a szocializmusban is nemcsak életképes, hanem élő, jelenlévő, alkotó egyházat. Fölsimított-e ezt a kivételes történelmi (és kegyelmi) lehetőséget, élt-e az alkalmammal, nyomasztó anyagi terheitől megkönnyebülten maga is fölszabadult-e: olyan kérdés, amellyel az eltelt harminc esztendő folyamán nemegyszer kellett szembenéznünk.

Az igazi összeomlás voltaképpen nem is 1945-ben következett be, hanem néhány esztendővel később, amikor — sokan emlékezhetnek még rá — a magyar egyháznak, Czaplak Gyula érsek okos vezetésével, úgyszólván a semmiből kellett újra elindulnia. Aki igyekszik józanul gondolkodni, az aligha töprenghet nosztalgikusan azon, mi és mennyi volt valaha régen (többnyire rosszul adminisztrált intézményekben és legnagyobbbrészt deficités nagybirtokokban); inkább azt veszi számba, hová sikerült eljutni az említett viszonylagos semmiből negyedszázad alatt a maig, hogyan sikerült eltakarítani a romokat, fölhúzni egy, a korábbinál jóval szerényebb, de legalább körvonalaiiban már modernebb épületet; hogyan fújnak ma, a háború előtti elmaradottsághoz képest (mert minden külső fénye és társadalmi máza ellenére elmaradottság volt a modern egyház eszményéhez viszonyítva), majd a személyi kultusz éveinek úgyszólván légtelenített keresztény szellemiségéhez képest, hála a Zsinatnak, új, frissítő szelek; hogyan kezd — szerényen, de biztatóan — új vetés zsendülni azok között az immár rendezett körülmények között, amelyeket az Egyház és az Állam között létrejött (s a fejlődés törvényszerűségeinél fogva nyilván a jövőben is létrejövő) megegyezések biztosítanak. Persze senki sem állítja, hogy elkövetkezett valamiféle problémátlan paradicsomi állapot; hiszen az igazi munka (mint az „igazi” munkák mindig) csak most kezdődik: megvalósítani Magyarországon nemcsak intézményekben, hanem szellemben, életben, közösségi létünkben és tevékenységünkben is a Zsinat egyházát, és megtalálni, kialakítani, „megélni” ennek az alapjaiban ősi, lényege szerint változatlan, formáiban, szellemében megújódott, elmélyültebb és testvéribbé vált egyháznak a létehetőségeit, jövőjét, távlatait — elutasítva mindenfajta triumfalizmust, és józan derűlátással tudomásul véve mind a tényeket, mind a mindenkorai nehézségeket (hiszen ahol nincsenek nehézségek, ott élet sincs) — ebben a társadalomban, ennek a történelmi folyamatnak a menetében: a szocializmusban.

Elveszett földbirtokok terhei, nehezen kezelhető (és sok mindenre fölhasználható) intézmények és szervezetek hálózata helyett látszólag spanyi, igazában gazdag kárpótlásul ezt a történelmi lehetőséget és földadatot kapta 1945-ben a magyar egyház, nyilván nem úgy, hogy „a görbe vonalakkal is egyenesen író Isten” ne akarta volna. Isten pedig sosem akar lehetetlent. Aki valóban hisz a Gondviselésben, az tudja, hogy ez a Gondviselés mindig ott működik (és működött a történelem folyamán) „hosszú távra” a leghathatósabban, a legegyszertencialisabb mélységben és erővel, ahol az emberi gyarlóság, kishitűség, szűklátókörűség vagy egyszerűen csak önzés (akár történelmi méreteken is) a leghajlamosabb kimondani a „lehetetlent” és letenni a fegyvert vagy valamiféle mindig meddő attentizmus földvárába húzódni. Pedig ahol Isten földadatot ad, megadja hozzá a lehetőségeket is, csak meg kell keresni, meg kell látni őket.

Van úgy (most is úgy volt), hogy Ő maga végzi, illetve végezteti el a munka legnehezebbjét: azt, amire végképpen képtelenek lennénk a magunk erejéből vagy szándékából. 1945-ben nagyobb — és lényege szerint keresztényibb, evangéliumibb — segítséget nem is kaphattunk volna annál, hogy megszűntek a tár-

sadalmi különbségek, hogy minden ember egyenlő lett, s a Jó Hír hirdetésének már nem kellett megküzdenie azzal a (legyőzhetetlen) fallal, amit a kiváltságos osztályok vontak köré. És megszűnt ráadásul az egyház társadalmi kiváltságossága is; vagyis megteremtődött (évekkel a Zsinat előtt) a — mint annyiszor szemére vetették — kivételezett, az „úri” egyház helyett a zsinati szellemben való „szolgáló egyház” társadalmi lehetősége.

A főlzabadulás harmincadik évfordulója a háború végének, a fasizmus legyőzésének, egy új ország megszületésének az ünnepe. Nekünk, keresztényeknek még egy mozzanatnyi többlet is: a régi formák összeomlásában egy új típusú kereszténység kialakításának Gondviselés adta lehetőségé. Egy lehetőségé, amely ha lassan is, de megfogant, formálódik, gyökeret ereszt; jövőjét keresi és várja tőlünk. Rajtunk áll és a mi felelősségünk, hogy megóvjuk és fölneveljük.

CSERHÁTI JÓZSEF pécsi püspök

HARMINC ÉV A HAZAI EGYHÁZSZEMLELET ALAKULÁSÁBAN

Szerte az országban felszabadulási ünnepségeket rendeznek. Szónokok, újságok és folyóiratok megemlékeznek a harminc évvel ezelőtti történetekről, szólnak a népünk életében bekövetkezett nagy fordulatról és méltatják az elmúlt harminc év alatt bekövetkezett változásokat, a gyorsuló fejlődés egyes állomásait. Az egyháznak is szólnia kell, mert résztvevője és részese a történeteknek. Így van is mondanivalója.

A történetek és tények tárgyilagos összefüggését keresve, többféleképpen is állást lehetne foglalni az egyház oldaláról a harminc év valósága és tartalma tekintetében. Hogy a lehető legszélesebb átfogásban vázoljuk fel hozzászólásunkat, konkrét tartalmú összefoglaló fogalmat kerestünk: mindvégig egyházszemleletünk, az egyházzól alkotott nézetünk és tudatunk elemzéséről lesz szó.

Harminc évvel ezelőtti hazánkban megszűnik a királyság és felszámolódik a kiváltságosoktól irányított osztálytársadalom; az egyház nem azonosíthatta magát többé a régi politika és társadalmi rendszerrel, el kellett fogadnia a népi államot, a népi demokratikus köztársaságot. A választás feladata mai szemmel nézve talán egyszerű lett volna, de akkor sokak érzelmi világában nehéz leckét jelentett: valamiképpen dönteni kellett a vallásos tartalom és az egyházra mint intézményre ráakódott történelmi és politikai burkolat vagy keret között. Az új népi rendszer kétségtelenül első vonalon a régi rend politikai és társadalmi struktúrájának feladását követelte. A régi és az új világ közötti küzdelem első fázisát az elmarasztalt politikai és társadalmi berendezkedés felszámolásában kell látnunk. A tömegek politikai reakciója csak lassan engedett fel. Ez is megnehezítette az egyház helyzetét.

A második fázis lényegét nézetünk szerint az egyház helyes szerepének lassú felismerése és az ebből fakadó tudatos cselekvés jellemzi. Emögött, mint indító háttér, az is áll, hogy az egyház lélektanilag is elvesztette régi hatalmát, mert nem számíthatott többé a szervezett tömegek támogatására. A régi feudális és olykor klerikálisnak bélyegzett egyház helyét a II. vatikáni zsinat reformgondolatában is szereplő, új történelmi és társadalmi helyzetünknek megfelelő szemlelet kezdi elfoglalni, amelynek szembevető vonása a néppel való közösség vállalása, a vallásos tartalomnak belső és személyes állásfoglalásban való meghatározása és a vallás erkölcsi erejének a társadalomépítésben való mozgósítása.

Egyháztudatunk alakulásának harmadik fázisa végül a jelenben látható és már a jövőbe is átnyúló pozitív vagy cselekvő helykeresés a harminc év alatt kialakult szocialista társadalomban, a dialógus által való beleilleszkedés és segítségnyújtás, továbbá az egyház sajátos küldetésének a krisztusi tanítás melletti tanúságtételben való újraértékelése és a vallás igazi korszerűségének és mai je-

lentőségének felismerése. Ez a mai, az átalakulás megpróbáltatásait tudatosan vállaló és a soraiban megrikult egyház minden vonalon befelé is reformmegyház kíván lenni.

A három évtized méltatása vagy kritikája nem könnyű feladat, de vállalkoznunk kell rá.

Hogyan indultunk?

1945 derekán fejeződött be a második világháború. A mindig nyugatabbra tolódó és összeomlóban lévő magyar front mögött — annak, aki akkor éber szemmel tudott figyelni —, egyre élesebben rajzolódott ki a magyar nép lelki-állapotának azon vonásai, amelyek egyrészt mint a múlttal való leszámolás zsarnokai égtek a szívekben, másrészt pedig már az eljövendő jövő ígéreteinek rajzolataiként tűntek fel lelki szemeink előtt. Hárommillió agrárproletár szabadt meg a szegénység és bizonytalanság bilincseitől, a feudális Magyarország felett meghúzták a lélekharangot: a nép nagyobb része csendes várakozásban, egy kisebb töredék a reformok után áthítozó névnelküliek, köztük radikális keresztények is, de elsősorban szocialisták és kommunisták egyre lázasabb készülődéssel, sőt részben már a front átvonulása alatt megtett előkészületekkel léptek a jövő küszöbére. Bekövetkezett az a pillanat, amikor a magyar nép saját kezébe vehette sorsának alakítását. Évszázadok szabadságvágya teljesülhetett be, és a háború utolsó ágyúdörgése egyúttal egy új történelmi fejlődési szakasz kezdetének, új társadalmi átalakulás forradalmi feltörésének morajlásává és kiáltásává is lett.

Az egyház egész testén is végigremegett egy új korszak kezdetének megrendültsége, régi árnyak és új fények villanása közben az időmúltak temetésére való készülődés és a tisztánlátás felé való menés szükségességének biztos tudata szállta meg a lelkeket. A feudális magyar egyház is megszűnt, az egyházi latifundiumok a többi nagybirtokhoz hasonlóan az ezerkezű nép birtoklásába mentek át és amikor a külső metamorfózis látszólag nem kis megrázkódtatással járt, bátran jelenthetjük ki, hogy egyházi vezetők és hívők nagy többsége egyaránt örömmel vette tudomásul a történelmi óra első parancsát: senki sem lehet mások kizsákmányolója, mások felett uralkodó, földi hatalommal, birtokkal, gyárakkal, bankokkal, pénzzel rendelkező ura vagy zsarnoka. Tudunk arról, hogy egyháziak és katolikus értelmiségiek között a húszas évektől kezdődően voltak, akik az egyházi nagybirtokban inkább gerendát és vétkes átkot, a néppel való sors-egybefonódás gátját látták. Már régebben nem kis számmal akadtak olyanok, akik az egyházi vagyoni helyzetben strukturális változásokat sürgettek, de a magyar nagybirtok és a tőke belső összefonottságai és láncolatai miatt a jobbak kiáltásai meddőek maradtak.

Minden optimista vállalkozás ellenére — mindenki őszintén örült, hogy vége a háborúnak —, sok kétkedés és bizonytalanság szállta meg az egyházi tömegek kedélyét is. A magyar népnek talán csak igen kis hányada volt fasiszta. Több volt már a nacionalizmustól fűtött ember, de még több volt a társadalmi fejlődés szempontjából elmaradt és reakciós. Az első időkben a Szovjetunióról előzőleg keltett rémhírek sok köde és zavara után helyenkint csak lassan engedett fel a talaj.

Igen nehéz lenne leírni a kedélyállapotnak egyes rezgéseit, melyek akkor végighullámoztak a lelkeken. Valóban hosszú időt vett igénybe, míg egyházi oldalról a szocializmust már nem azonosítottuk az ateizmussal, és a másik oldalon az egyházat nem azonosították többé a kapitalista klerikalizmussal. Menynyi mindennek kellett történnie, hogy az ellentétek kiélezett élei lassan elsimulhattak, míg a szocializmusban mi katolikusok is korunk társadalmi fejlődésének fontos szakaszát láthattuk meg és míg a másik oldal, a magyar népi állam az egyházban a szocialista építésnek partnerét pillanthatta meg.

1945-ben ilyen előjelekkel indultunk: a magyar nép egésze lassan tudatára ébredt annak, hogy kizsákmányolt volt. Globálisan tagadhatatlan a tétel, az egyházak vezetői és mérvadó személyiségei az uralkodó osztályhoz tartoztak és már ezzel is nem ítélték el, sőt akarva-akaratlanul támogatták a tömegek kizsákmányolását. Egyházunk jó gyermekei, nincstelen katolikus híveink is lassan így ítélték meg a helyzetet, és a közvetlenül érintettek most már némi elmarasztalással néztek arra az egyházra, amelyre hitük illendőségéből sohasem fog-

tak rá e téren vétkességet és még most is megbocsátóan akartak az egyházhoz ragaszkodó hívek lenni. Mai szemmel úgy látjuk, hogy a magyar nép zomében az egyháziak, főpapok és papok szerepét nem kritizálta meg olyan mértékben, mint ahogyan ez más helyi és történelmi összetételben kikivánczolt volna. Eből is szabad arra következtetnünk, hogy az egyháziak és a nép viszonya általában nem volt negatív, sőt ellenkezőleg, a kapcsolat jellemzőit így foglalhatjuk egybe pozitív előjellel: a nép és az egyháziak közel álltak egymáshoz, a magyar egyház papjai kevés kivétellel úgy álltak a nép mellett társadalmi, politikai, kulturális téren, hogy az messze túlszarnyalta a hivatalos Magyarország képviselőinek magatartását. A nyilasidők legveszesebb hónapjaiban a magyar egyházak jelentették a nyugvópontokat és az erkolcsi tartalékforrasokat.

A régi rend összeomlása után a kiutakat az újjáépítés, a romokból való kiemelkedés és az új társadalomépítés szükségessége jelölhették meg egyedül. De milyen legyen az új társadalom, milyen legyen ennek rendje, alkotmánya és struktúrája? És ki építse fel az új társadalmi rendet? Itt jutottunk el ahhoz az első határállomáshoz vagy inkább falhoz, amely a további alakulás szempontjából oly sorsdöntő volt az egyház magyar történelmi jelenlétében és szereplésében. A kiváltságok országa megszűnt, az egyháznak éreznie kellett, és ha nehezen és fájdalommal is, de tudomásul kellett vennie, hogy az új társadalom nem épülhet a régi alkotmányra és az egyház régi kiváltságaival nem vehet részt az új társadalom felépítésében. A tragikum abban állott, hogy fopapok, papok és hívők nagy tömegei egyszerűen nem értették a megkülönböztetést: az újjáépítésben szükség volt a nemzet minden tagjára, de nem volt szükség régi előjelekre, sőt mindannak, ami eleve nem volt összeegyeztethető a nép érdekeit szolgáló társadalmi, gazdasági képlettel, annak az újjáépítésből ki kellett maradnia, így az arisztokráciának, a feudalizmussal vádolható egyháznak és a kizsákmányoló polgárságnak. Az egyháznak rá kellett volna ébrednie, hogy az új rendszer támadásai elsősorban azért érik őt, mert a régi rendszer legerősebb erkolcsi támaszát látták benne. Az egyháziak, a papság és a hívek részéről a védekezés és szembehelyezkedés a vallást félve így sokszor önkénytelenül is a régi nemzeti érdeket képviselte.

Az új történelmi kezdés nyitánya logikus volt: ki kellett jutni a magyar individualista megmerevedésből, az emberiségében megzavart magyar lelkiség zavarából és az eszmei összeomlások anarchiájából. Mennyire szégyelljük ma, hogy közvetlenül a háború előtt és alatt az egyházra hivatkozva egy álkeresztyén massa elősködhett itt, amely keresztyén meggyőződés nélkül ki merte írni cégtáblájára az „őskeresztyén és magyar” reklámot, és ugyanakkor egyéni magatartásával, viselkedésével minden keresztyénnek megcsúfolója lett. Sajnos. a kor fajlődőzési örűltségének nyomása alatt katolikusainkból sokan konjunktúra keresztyének lettek.

Így indultunk tehát 1945-ben: megtorpant, de jó szándékú hívő tömegek, köztűk lelkesedéssel teli, és világos látással megáldott parasztek, munkások és értelmiségiek, az egyház sorsáért aggdó egyházi vezetők és az egyház reformkorszakának előjeleit megsejtő papok.

A magyar szekularizáció

Ahogyan az egyháznak tudomásul kellett vennie, hogy az új társadalomépítés nem kívánja igénybe venni közvetlen segítségét, éppen úgy be kellett látnia, hogy korábbi hatalmi helyzetének külső biztosítékai is megrendűtek, vagy elvesztek és ezek az anyagi birtoklások mellett tulajdonképpen a hívő tömegek voltak. A tömegeket az új államhatalom maga kívánta irányítani az újjáépítés munkájában, ezért nem engedte tevékenykedni a régi egyesületeket és intézményeket, államosította az iskolákat, minimálisra szorította vissza az egyház kezében maradt tömegkommunikációs eszközöket, a sajtót és a könyvkiadást.

A néhány század óta folyamatban lévő elvilágiasodás vagy szekularizáció következményei, — ha lassabban is — nálunk is egyre inkább éreztették hatásukat: szabadelvűség, hitközömbösség, zárt egyházi keretek lazulása éppen úgy észlelhetők voltak, mint másutt Európában.

A szekularizáció kérdése az 1974. évi III. római szinoduson mélyreható analízis tárgyát képezte. Olyan jelenségekről van szó, amely a világban általános és mégis az egyes országokban más és más a színezete. A lényegét így lehetne

meghatározni: a hitben megragadott valóság és az emberi értelem által elért és elmért valóság szétesése. A szinodus megállapítása szerint e jelenség a hit számára kétségtelenül nagy veszedelemet jelenthet, ugyanakkor azonban egyelőre még lel nem érhető pozitívumok is érezhetők belőle, a hitben való elmélyülés és a hittel való valóság-megragadás új lehetőségei. Nemegyszer nyert megállapítást, hogy a szekularizáció szentírási és teológiai értelemben vett helyes fogalma és folyamata olyan régi, mint a kereszténység. A magát kinyilatkoztató Isten az Ó- és Újszövetségben az ember mellé áll, az emberrel közli saját magát és tervét. Ezzel indult meg a történelemben az a lelki folyamat, amely a kereszténység elterjedésével mindenütt kezdte megszüntetni a természet erőinek való kiszolgáltatottság tudatát és elősegítette az embernek a mágia és a mitológia hatalma alóli felszabadítását. Minden szekularizációs folyamatból két főtörkvés elemezhető ki: az ember meg akar szabadulni a félelemtől és bizonytalanságtól, ki akar emelkedni a társadalmi kényszerekből; a másik oldalon viszont biztonságra, az élet feltételeinek biztosítására, egyszóval, boldogságra törekszik.

Igen fontos a szekularizáció mai közhasználatban levő fogalmának tisztázása. Mint folyamat vagy szellemi áramlat a szekularizáció azzal a törekvéssel azonos, amely az élet különböző területeit ki akarja vonni a vallás világából, vagy a vallás által való meghatározottságából. A világ felé való fordulás vagy az ilyen természetű gondolkodás önmagában még nem jelenti az Istentől való elszakadást, hanem egyszerűen pozitív előjellel a világ iránt való erőteljes érdeklődést. Ebből még egyáltalában nem következik, hogy az ember elégedetlen, vagy engedetlen lenne Istennel szemben. Inkább arról van szó, hogy az ember gondolkodása és cselekvésvilága egyéni tudatából és lekiismeretéből táplálkozik elősorbán. A mai ember úgy érzi, hogy az élet őt állandóan személyi állásfoglalásra és döntésre szólítja fel. Saját magának kell sorsát alakítania. Ilyen értelemben beszélünk ma immanens antropológiáról, humanisztikus diakoniáról és „politikai teológiáról”. A szekularizációs gondolkodásnak jellegzetes jelei az empirikus vagy tapasztalati valóság szemlélet, és ésszerű, a racionális bizonyosságnak az igazság kritériumaként való elismerése, a saját értelmünkre való építés, tehát a módszeres kritika és az arról való meggyőződés, hogy erkölcsi döntéseinket is egyéni tájékozottság és saját ítéletünk alapján kell megtennünk. Ilyen gondolkodásra épült korunk sok jelszava: a társadalmat meg kell szabaddítani a vallás befolyásától, az államvezetésnek nincs szüksége vallásos normákra, el kell ismerni a vallási és világnézeti pluralizmus sokféleségét. Természetesen ide sorolható az egyház és állam szétválasztásának elve is, melyet elvirégében az egyház is elfogad.

A szekularizáció következményeit nem szabad figyelmen kívül hagyni annak az egyháznak, amely azért tartott zsinatot, hogy kijelölje az egyház helyét és szerepét a mai világban. Mi sem lenne tragikusabb, mint ha az egyház félreismerné a világot és benne saját szerepét. Nem lehet a középkor szemével és sajátos teológiájával nézni a mai embert. Tudomásul kell venni olyan jelenségeket és tényezőket, amelyek a vallásnak vagy az egyháznak nem kedveznek, sőt velük szemben ellenségesek, de itt vannak, tagadhatatlanok és az élet alakításában szerepük van. A magyar egyház helyzetének alakulásához, ennek megértéséhez a szekularizáció fogalmának és folyamatának ismerete mint döntő tényező adhat megvilágító szempontokat. Ezekre részben még a következőkben visszatérünk.

Amit a III. római püspöki szinodus tett, nevezetesen, hogy a zsinati eligazítások fénvében véghezvitte a mai egyházi helyzet panorámájának bemutatását és a szekularizálódás elemzését, azt nekünk is meg kellene tennünk, hogy tisztán láthassuk sajátos magyar helyzetünket. Nincs igaza annak a nyugatról többször elhangzott véleménynek, hogy Magyarországon a szekularizáció azért következett be, mert az összeomlás után külső, főleg politikai tényezők idézték elő vagy siettettek a folyamatot. Magyarországon is több mint száz éves a nagyobb szekularizációs mozgás, amely az egyes társadalmi osztályoknál más és más formában nyilvánult meg és haladt előre.

Az eddigieket mint háttérét feltételezve kellene most a magyar egyházi szemlélet alakulását 1945-től a mai napig a belső átalakulás fázisai szerint is vésekövetni. Az elején olyan egyházzal van dolgunk, amelynek hagyományos tudata az, hogy történelmi talajon áll, hogy alkotmányos jogok biztosítják létét és tevékenységét, hogy e biztosítottságon túl még azonosnak is mondhatja

magát az állammal, mert a királyi Magyarország ezeréves egyházáról van szó. Ezzel együtt kiváltságok és jogok is jártak, kötelező volt valamilyen államilag elismert valláshoz vagy felekezethez való tartozás, kötelező volt a hitoktatás stb. Hogy mindezek mögött a tömegek és az egyes társadalmi osztályok csoportja-inál a szekularizáció meddig hatolt előre régi kötelekek fellazításában, a vallásos meggyőződés gyengülésében, a vallásos élet megbecsülésének más értékskálára való áthelyezésével, nehéz lenne ismét konkrétan megállapítani. A kilügozottság és közömbösség nem 1945-ben jelenik meg hirtelenül és váratlanul; mindezek már ismeretesek voltak, de az is igaz, hogy a szekularizáció a második világháború befejezése után gyorsított erővel folytatódik és szélesedik.

Az egyháznak ma is, ha nem is a régi értelemben véve, „tömegei” vannak, akik között nagy számban megtaláljuk a praktizálókat, de a hívőknek mondhatók „a vasárnapi vagy ünnepi” miselátogatóktól kezdve az „alkalmi” keresztényekig és az önkéntes egyházi hozzájárulást még megfizető szimpatizánsokig igen tarka képet nyújtanak. Még nagyon sok jó hívőnk van. Ki tudná viszont azok számát megbecsülni, akik az egyháztól teljesen elhidegültek. A távolmaradó ifjúságot is belekalkulálva egyesek szerint ez két millióra is tehető. Az ifjúságnál világviszonylatban is észlelhető nagyobb fokú távolmaradás vagy rohamosan növekvő érdeklődés-nélküliség. Erkölcsei szempontból mintha a magyar fiatalok még mindig egészségesebbek lennének, mint a nyugati országok ifjúsága.

Népi demokrácia, szocialista társadalom és szocialista fejlődés

Az ezekhez való viszonyulást nemcsak a különböző egyház és állam közti megállapodások, hanem állandó belső fejlődésből fakadó javulás és ennek különböző fokozatai is tükrözik. A megállapodások alapelve a Magyar Népköztársaság alkotmányában lefektetett vallásszabadság, valamint az egyházak és felekezetek tevékenységének alkotmányjogi biztosítása, s ennek az időnként szükségessé váló tökéletesebb szabályozása. Alkotmányunk szerint az egyház és állam szét van választva, tehát egymás mellett élnek. Mivel részben az állam polgárai és az egyház hívei ugyanazok, ezért elvileg és gyakorlatilag is a partnerségnek, az együttműködésnek és ezek fejlődő lehetőségeinek fenn kell állnia.

Az egyház és állam szétválasztásának alapja tulajdonképpen modern elv, amely abból adódik, hogy az egyház nem kíván többé államvallás lenni, amely a mai pluralista világban már elképzelhetetlen is lenne. A szétválasztottságból elvileg nem szembehelyezkedésnek vagy ellenségeskedésnek, hanem produktív kölcsönös segítségnyújtásnak kellene szülnie. E kölcsönösség szemléletes dokumentálói az állam és egyház között létrejött egyezmények vagy megállapodások. Az első egyezmény, amely az egyház és állam közti kezdetleges viszonyt rendezte, 1950-ben jött létre. Ebben a kölcsönösség elve alapján az állam biztosította az egyház szabad működését, megerősítette az alkotmányunkban lefektetett vallásszabadságot és az egyházat anyagi támogatásban is részesítette. Az egyház viszont elismerte a Magyar Népköztársaságot, vállalta az állami törvények tiszteletben tartását és a kormány politikai, főleg népgazdasági törekvéseinek támogatását. E pozitívumok később egyre világosabban és tartalmasabban fejeződtek ki azokban az egyezményekben, amelyeket a magyar kormány egyrészt a magyar püspöki karral, másrészt a római Szentszékkal kötött. Ma már nemcsak rendezett viszonyról beszélhetünk, hanem egyre javulóbb kapcsolatokról, mert már a kölcsönös viszonyulás fejlettebb szakaszába léptünk. A hívő tömegek támogatják, segítik a szocialista állam felépítését, hívők és nem-hívők együtt vetik be erőiket a nép boldogulásáért, közösen vesznek részt a népfrontmozgalomban és a hívők is pártállás nélküli, de igazi politikai öntudattal szorgalmazzák a haza javát.

Híveink a kezdet kezdetén nehezen értették meg az egyház és állam szétválasztását, itt-ott az állam erőteljesebb szabályozási közbelépéseit, az egyház tevékenységének bizonyos állami rendeletekhez való kötöttségét, de aztán mégis egyre világosabban látták át az új helyzet realitását és mindig örültek annak, ha az egyház és állam közötti megállapodások valamilyen pozitív előrelépést jelentettek. Az egyház jó híveiről tettem említést, náluk éppen úgy mint a pap-ság nagyobb részénél, kezdetől fogva megvolt a törekvés arra, hogy sem társadalmi, sem politikai vagy gazdasági vonatkozásban ne legyenek reaktív erő. Az egyház, mint egész, lassan jól viszonyult az új alapokra helyezkedő nemzet

társadalmi újjáépítéséhez és új gazdasági rendszerének nagy terveihez. Annál nagyobb volt a különböző hullámzásokban megnyilatkozó visszahatás a más ideológiát valló szervek vagy egyesek részéről, akiknek tettei, intézkedései, vagy indokolatlan túllépései sok hívőben azt a látszatot keltették, hogy az ilyenek szemében mintha vallásos magatartásuk miatt csak másodrangú állampolgárok lehetnének. Sajnos, alsóbb szinteken adminisztrációs visszaélések is előfordultak. A magasabb és legfelsőbb helyről történő megnyilatkozások azonban általában visszaütötték az ilyen túlkapásokat és az MSZMP első titkáranak a legutóbbi községi választások alkalmával tett kijelentései és ezeknek hamarosan történő megismétlése ismét sokakban eloszlatta a kételyeket és bizonytalanságokat és visszaállították a bizalmat, valamint azt a meggyőződést, hogy a hívők szabadon tehetnek eleget vallásos meggyőződésüknek, templomba járhatnak, gyermekeiket vallásoktatásban részesíthetik és bátran beírathatják őket az iskolai vagy templomi hitoktatásra.

Az őszinteség és a hitelesség jegyében meg kell mondanunk, hogy híveink az említett negatív megnyilatkozások hatása alatt hátrányos helyzetben érezték magukat, a mások részéről történt szembehelyezkedést fenyegetésnek vették és leginkább féltették gyermekeiket. Azt kellett érezniük, hogy vallásos magatartásuk megkülönbözteti őket másoktól, hogy akadályozva vannak szellemi és anyagi előmenetelükben, sőt még abban is, hogy gyermekeik jövőjét, iskoláztatásukat, továbbtanulásukat szabadon határozhassák meg. A visszaélések megszüntetése és a hiányok orvoslása terén kétségtelenül sok minden történt az utóbbi időben. Mindannyian bízunk abban, hogy a meghirdetett és egyre erőteljesebb kibontakozásban lévő szocialista demokrácia e téren is érezteti majd hatását, egységben összekovácsolja a nemzet tagjait és ebben az egységre való törekvésben az ember értékelése olyan nagy erő lesz, amely kisugárzásában a világnézeti különbözőségekből adódható esetleges súrlódásokat is le tudja tompítani. Általában jó viszonyról beszélünk ma, annak ellenére, hogy az egyház és állam között mindig fölmerülhetnek újabb kérdések és problémák, amelyeket rendezni kell.

A szocialista állam alaptörekvése az ember felemelése és boldogítása, ezért híveink is hazánk belső klímáját egészségesnek tartják. Ugyanakkor tudatában vannak annak, hogy világnézeti pluralista társadalomban élünk. Ideológiai harc folyik, s ha az ideológiák nem is békülhetnek ki egymással, de képviselőik közös nagy célok érdekében összefoghatnak. Azért kell egymást elvisselni és megbecsülni, hogy mindenki életének független és alkotó ura lehessen és a közösségi célok megvalósulhassanak. Az ellentétes ideológiáknak nem kell egymást kioltaniuk, de egymást megértve és tiszteletben tartva ugyanabba a sorba, a közös cselekvés sorába kell állniuk. Híveink a krisztusi tanítás alapján tudják, hogy a keresztény élet akkor hiteles, ha nem szavakban, hanem tettekben nyilvánul meg. Tanúságot kell tennünk hitünk értéke és érvénye mellett: másokat megérteni, másoknak segíteni, másokkal együtt küzdeni egymás boldogulásáért, — ez a keresztény tanítás fő parancsának második fele.

Állami részről ismételtelen kijelentették, hogy a meglévő világnézeti különbségek nem oldhatók fel; sőt úgy mondják, kibékíthetetlen és áthidalhatatlan az ellentét, amely a tudományos, marxista-leninista és a vallásos, vagyis az idealista világnézet között áll fenn. Amikor az állam és az egyház közötti jóviszonyról beszélünk, egyúttal látnunk kell, hogy e viszonyban és viszonyulásban bizonyos elemek dialektikus azonossága és ellentéte is benne foglaltatik. Így az állam ugyan magánügynek tekinti a vallást, de elvárja, hogy a vallásos emberek részt vegyenek a szocialista társadalom felépítésében. Ebben a vallásos világnézet felől nem lát akadályt, sőt az állam a maga részéről anyagiakat, szabad működési teret is biztosít ahhoz, hogy az egyház a vallást, a hitet, a keresztény erkölcsi elveket hirdethesse és terjeszthesse. Ugyanakkor az államhatalom mindent elkövet, hogy az emberek gondolkodását világnézeti alapkísza. A marxista-leninista eszmék meggyőző erejével, a tudományos világnézet terjesztésének módszerével, szellemi és anyagi erőket nem kímélve igyekszik az emberek lelkeségét, különösen az ifjúság gondolkodásvilágát úgy formálni, hogy belső meggyőződéssel is szocialistáknak vallják magukat. E munkát nem adminisztrációs eszközökkel, hanem megfontolt és tudományosan is megalapozott neveléssel kívánják végezni.

Az egyháznak e tényállásokat tudomásul kell vennie, de a hívők bízhatnak abban is, hogy hazánkban minden az ember felemelésének és felszabadításának

érdekében történik, a lelkiismeret szabadságának fogalma viszont magában foglalja a vallásos nézetek tiszteletben tartását is, s a vallásos világnézet értékeinek kiemelését és kielégzését. Ez is hozzátartozik a szocialista demokrácia valószínűségéhez.

A szocialista állam felépítésének első nagy próbaköve a mezőgazdasági termelés szocializálása volt. Mi sem állt távolabb a földjét nagyon szerető parasztember gondolatvilágától, mint az, hogy odaadja földjét a közösbbe és közvetlen egyéni érdekeltiség nélkül dolgozzon. Évek múltak el, mire világosan látszott, hogy nem ételszűkítésről van szó, mint ahogyan sokan vádolták a nagy tervet, hanem a magyar parasztember felszabadításáról, aki a gépek birtokában most már könnyebben, nagyobb gondok nélkül termeli meg a saját és a haza kenyerét. Ma azt mondjuk, hogy a sok megpróbáltatás és szenvedés nem volt hiábavaló, — szerencsés megoldás született: sokkal kevesebb ember áll a földiken, többen kerültek a gyárba és az üzemekbe.

Az egyháziak, a falvak plébánosai és lelkészei számára sem volt könnyű népünk mellett állva lelkileg végigküzdeni a nagy átállást. Csak kevesen voltak, akik igazán megértették, hogy a gépek korszakában nem lehet nádrágszjakat szántani. Olyanok is voltak, akik a nagybirtok államosításánál is, de főleg a kisebb birtokok közösbe vételénél az egyház érdekeit kezdték féltetni. Arra gondoltak, hogy a magánbirtok nélküli parasztember nem tud már az egyház támogatója lenni. De minden féltés és aggodalom feleslegesnek bizonyult. A magyar parasztság megtalálta számítását, lelkileg beleilleszkedett és magáévá tette az új gazdasági rendszert. Ma a szocialista gazdasági rendszer egyik legnagyobb vívmányának tekinthetjük a termelészövetkezetek létesítését és kielégítő funkcióját.

Ipari vonalon a harminc év alatt gombamódra nőttek a nagyüzemek, a gyárak, az erőművek és már azt mondhatjuk a fejlődés közepén állva, hogy a csúcs felé haladunk. Mindenütt előrehaladás és felemelkedés tanúi lehetünk, és mindez a közösségért történik. A társadalmi fejlődés, a közművelődés emelkedése, az üzemi körülmények javulása, a munka törvénye, az ifjúsági törvény, az élet megvédése és biztosítása, mindenki számára munkalehetőségnek biztos megteremtése, a nagy lendületben levő szolidaritási kibontakozás, az „egy mindenkiért és mindenki egyért”, az üzemi demokrácia egyre szélesebb megvalósítása, mindezek egy új társadalom képét varázsolják elő. Külön említést érdemel a gyermekért, az anyákért és a családért való szociális gondoskodás. Nem kevésbé szélesebb kibontakozásban tárulnak elénk a magyar közoktatás, a nevelés és az iskolázás terén tett nagy lépések. A sokat emlegetett szocialista haza íme valóság lett. E téren nem volt könnyű az individualista gondolkodású magyar emberek átalakulása. Az éber egyháziak kezdettől fogva érezték, hogy itt segíteni kell: közösségivé kell tenni az emberek gondolkodását. Társadalmi téren szocialista öntudatról beszélünk. Sokat kellett tenni ezen a téren és még ma is sok a feladat. De ha még két generáció is ezen fáradozik, megérte a nagy befektetést, amelynek most vagyunk tanúi.

A II. vatikáni zsinat és a magyar egyház

A II. vatikáni zsinat ismét meg akarta határozni az egyház küldetését a mai világban. „Öröm és remény”, félelem és bizalom járja át azt a zsinati dokumentumot, amely az egyház mai konkrét feladataival kíván szembenézni, „Az egyházzal a mai világban”. Az egyház a világban van, a világgal azonosságot is kell vállalnia, habár végső célja az emberek földi, anyagi boldogulásán túl a lelki, a természetfölötti boldogság elősegítése is. A zsinat programja szerint, ha az egyház a mai világban kívánja Krisztus tanítását hirdetni és megvalósítani az emberek között, akkor korszerűnek kell lennie. Ezen azt kell értenünk, hogy a mai realitások talaján kell állnia, a mai történelmi helyzet adottságai-ból kell kiindulnia, és a mai emberrel vállalt sorsközösségben kell elfogadtatnia szavát, hogy válaszolni tudjon korunk problémáira. A mai ember többé-kevésbé „szekularizált ember” még akkor is, ha hívőnek vallja magát. Új humanista eszme hatja át az emberiséget és kell, hogy áthassa az egyházat is. A zsinat tanításának a történelmi fejlődés jelenével való egybehangolás, a korszerűsítés, az „aggiornamento” volt legalapvetőbb célkitűzése: az egyházat, tanítását, kegyelmi eszközeit, lelki kincseit ráhangolni, ráilleszteni a mai kor igényeire.

A világtörténelem legnagyobb természettudományos forradalmában és ezzel együtt egyik legnagyobb filozófiai, embertani és társadalmi szemléletváltozásában áll a mai emberiség. Sokan „antropológiai” fordulatról beszélnek, amely éppen úgy az eddigi középpont eltolódásából adódik, mint a „kopernikuszi fordulatban” a föld és nap állásának új viszonyulása. Az égbolton a nap lett a középpont, a mai szellemi vagy eszmei szemléletben a föld és vele együtt az ember. Ezzel nem tagadjuk a napot, az Istent, csupán a kiindulópont lett más: az embertől megyünk az Isten felé. Régen így mondtuk: minél többet tudunk az Istenről, annál többet tudunk meg az emberről is. Ma pedig ugyanez így hangzik: minél többet tudunk az emberről, annál többet fogunk majd tudni az Istenről. Az utóbbi axiómának mint kiindulópontnak kijelölése teológiailag is helytálló. Ez megismerésvilágunk új elvi meglátása. A kereszténység különben lényege szerint fordította meg az emberi törekvés világát is: „olyanok akartok lenni, mint az Isten”. De ebben a törekvésünkben sohasem lettünk volna hasonlóak az Istenhez. A nagy csábító jelszó összeomlott az ősbűnben, amely végül is a rendezetlenség ősalapotához vezetett. Istennek kellett az emberhez jönnie és emberré lennie, hogy mi Istené lehessünk.

1975-ben a második vatikáni zsinat befejezésének tizedik évfordulóját ünnepeljük mindenütt a világon. A zsinaton elindult reformok, a liturgikus reformot kivéve, a kezdet kezdetén állnak a legtöbb vonatkozásban. Az eddig érvényre jutott praktikumoknál azonban sokkal nagyobb eredmény az, hogy a zsinat szelleme kezd egyre jobban hatni és kezdi átjárni az egyházat. Tudjuk, hogy a zsinat nem elméleti vagy kimondottan teológiai kérdésekről tárgyaló nagy találkozás volt, hanem igazi pasztorális zsinat lett: a fő hangsúly az egyháznak az emberek érdekében kifejtett tanítói és megszentelési művének korszerűsítésére esett. Azok az eszmék, amelyek a zsinat munkáját ihlették és átjárták mindjobban éreztetik hatásukat a teológiában, az egyház mindennapi életében és mai történelmi helyzetében is.

A zsinat már hosszú évszázadok óta szokatlanul vált hangvételt ütött meg: nemcsak az ember vertikális, Istenhez, túlvilághoz való viszonyulását vizsgálta felül és mélyítette el, hanem megjelölte egyúttal a keresztény ember helyét az emberi történelem és fejlődés egészében. A keresztényeknek részt kell venniük a társadalom felemelésében, a gazdasági, tudományos és kulturális fejlődés előmozdításában. Így horizontálisan is a hívek lelkiismereti kötelességévé tette a közösség felé való fordulást, a haza, az egész emberiség sorskérdéseivel való foglalkozást és törődést.

A zsinat tanításának általános emberi aspektusa nálunk találkozott és igazolást nyert a közösségi ember kialakításának nagy nevelési programjával. Nem lennének azonban tárgyiagos megfigyelők, ha a zsinat legbensőbb kívánalmát figyelmen kívül hagynók, nevezetesen a lelki-szellemi megújulást, amit az egyház egyesek és az egyház egésze felé hirdetett meg. A magyar egyházi helyzet méltatása hiányos lenne, ha nem szólnunk volna a zsinati reform végrehajtásának jelenlegi állásáról, és azokról a problémákról is, amelyek a magyar egyház belső alakulásával függnek össze. E kettőről lesz szó az alábbiakban.

A zsinat egyik alapvető strukturális gondolata az egyház új szemléletének kialakítása volt, és ezzel az ember vagy az emberiség fogalma került a teológiai és erkölcsi méltatás középpontjába. Az e téren megoldandó kérdéseket egyszerűen így lehetett összpontosítani: mit kell tennünk a mai emberek megmentéséért, földi és túlvilági boldogulásukért? Sokszor azelőtt azt éreztük, hogy az egyház a maga intézményes történelmi mivoltában túl mereven, paragrafusszerűen, csak törvénytáblákkal a kezében állt szemben az emberiséggel. A zsinat tanításának egyik legfontosabb jelentőségű tétele az lett, hogy az egyház fogalmát a maga belső, lelki mivoltában kell ismét föltárnunk. Az egyház nem egyesület, nem működési szabályokra épített társulat, mechanikai sablon vagy merev gépezet. A zsinat elővette az egyház biblikus képeit és ezek újrakezeléséből kiderült, hogy az egyház külső intézményes valósága mögött áll a lényeg, a lelki kegyelmi egyház, amire Szent Pál fogalmát alkalmazhatjuk ismét: az egyház Krisztus titokzatos teste.

Az egyház új zsinati szelleme hazánkban az elmúlt tíz év alatt sok publicitást kapott egyrészt a katolikus sajtó révén, és főleg a szószekeken, másrészt a papság saját továbbképzésében is foglalkozott a zsinati eszmékkel és tanításokkal. Az integrált, belsőt és külsőt egybenező egyházfogalom tudatosítása nálunk erősebben kihangsúlyozható történelmi tükröződés alakjában is mélyebb lelki be-

vésést kaphatott, mint sok helyütt a világ más részein. Magyarországon az egyház intézményes voltát és bizonyos egyoldalúságát az egyház feudális helyzete, az államhatalommal való egybeforrottsága, az egyháziak kiváltságai domborították ki jobban vagy egyoldalúan és mindezek erősebb hangsúlyt adtak a külsőnek, amely mögött a belső sokszor megrövidültnék tetszett. A katolikus pártalakítások a vatikáni zsinat fényében, sőt maga a katolikus politika mint ilyen és maga a katolikus állam elképzelése is, mind kétséssé váltak. A magyar egyház a nagy földosztás után, amelynek a papság zöme és a hívek egyaránt örültek, üres kezekkel nyúlhatott hozzá létének és igazi mai rendeltetésének átépítéséhez. Mai egyháztudatunk középpontjában az az egyház áll, amely nem uralkodik, hanem szolgálni akar, amelynek a szemében nem az intézmény és annak törvényessége és külső elismertetése, hanem a krisztusi megváltás nagy valósága a döntő érték. Az egyház intézményes mivolta tagadhatatlan, hittétel alakjában ma is igaz és fennálló igazság, a hangsúly azonban az egyházban ma a lelki, a kegyelmi életre esik.

Nehéz lenne pontosan eldönteni vagy körülírni, hol áll vagy hol tart a magyar egyház a jelen pillanatban, a fejlődésének vagy újjáalakulásának milyen szakaszát érte el. Azt mondják többen, hogy az egyház nálunk a konzervativizmusban való megrekedés fázisán már túljutott és mérsékeltlen haladó lett. Természetesen a tradicionalisták, mint mindenütt — nálunk is — a régi, biztonságosan berendezkedett, a szervezetség kényelmében élő egyházat siratják vissza. Ezek továbbra is a marxista valláskritika céltáblái lesznek. Aki azt hiszi, hogy az egyházat nem kell megújítani, hogy régi keretében és pasztorális szervezetségében is eleget tehet a mai követelményeknek, az elveszítette a zsinat iránytűjét. Az a többször elhangzott vád, hogy a marxisták hazánkban nem kívánnak megreformálni egyházat, mert a régi feudális ballasztot magával cipelő egyházi berendezkedéssel könnyebben boldogulnak, egyszerűen nem igaz. Szocialista államunk olyan keresztényekre számíthat, akik közel állnak a kor szelleméhez és követelményeihez.

Az egyházi hierarchia tisztában van azzal, mennyi mindent kell még tennie a zsinat tanításának terjesztéséért. Még közel sem történt meg minden. A püspökök igyekeztek egyre nagyobb lesz, hogy megfelelő szintre emeljék a papság általános szellemi-lelki színvonalát, hogy korszerű látásmódot és kritikai felkészültséget biztosítsanak számára. Egyre inkább szükség lesz a régi pasztorációs módszerek felülvizsgálására, a szemináriumokban bevezetett új nevelési rendszer és tanítás továbbvitelére, hittankönyveink újból és újból való átírására és felfrissítésére. A magyar papság negyven-ötven százaléka kezdi megérteni a zsinat szándékát, sokan hozzálátnak az egyházban bekövetkezett korforduló természetrajzának vizsgálatához is. A régihez viszonyítva nagy általánosságban nívó-emelésről kell beszelnünk, habár sokaknál a régiben való megmerevedés és bizonyos minőségi hiány sem hallgatható el. A magyar klérus ezekben az években hivatástudatában és munkavállalásában is elismerésre méltó módon helyt tudott állni. A háború befejezése óta — a szerzeteseket kivéve — kb. 200 pap lépett ki az egyházmegyei szolgálatból, a papi hivatások száma kb. egyharmadára csökkent. A püspökök, a hierarchia nem vádolható maradisággal, mint ahogyan ezt itthon és kívülről is ismételtelen állítani próbálták. A püspökök elleni szóbeszédeknel divatról és divatutánszról van inkább szó: nehéz időkben könnyű még a vihar kellemetlenségeit is a kormányosra hárítani.

A ma és a holnap: egyházi megújulás és keresztény emberszolgálat

Tud-e az egyház a zsinat szellemében annyira megújulni, hogy a hívőknek és nem-hívőknek egyaránt valamit fel tud mutatni abból a korszerűségből, amelyre a mai emberiségnek erkölcsi tendenciával is törekednie kell? Csak egy megújult egyház képes helytállni olyan társadalmi, történelmi átalakulásban, amely hazánkban bekövetkezett és amely belső jellegénél fogva éppen az egyház külső történelmi ráakódásait kezdi lefejtetni. Ezt a belső egyházat, amelyre ma mindenütt szükség van, ragyogtatta fel ismét a zsinat, és ezt a belső lelki-ekkel törődő és foglalkozó egyházat várják a hívők hazánkban is. Ilyen egyházhoz a marxista kritika is másképp fog viszonyulni.

A II. vatikáni zsinat reformzsinatnak nevezte önmagát és sikerült is új egyháztudat, egyházzsémélet kialakítására bírni a teológusok fáradhatatlan erőfeszítésével az egyháziakat és a hívőket egyaránt. A zsinat és a zsinatutáni teo-

lógia mindezek érdekében mélyebb emberelemzésbe bocsátkozott. A modern ember sajátos valami, ezt az emberképet eddig nem ismertük. Az irodalom és a tudományos kutatás már régóta felhívta a figyelmet arra, hogy a mai ember törekvés-világában és magában a szekularizációban bizonyos ellentétek, sőt ellentmondások rejlenek. Ilyen ellentétek a következők: minél tökéletesebb lesz az ember műve, annál inkább kiesni látszik az ember kezéből, mintha saját elnyomására építené a technika hatalmas világát. A mai ember tipikus világa már az általa átalakított természet, az újrateremtett, vagy „manipulált világ”. Ebben a világban is az ember kénytelen felismerni saját megismerő képességének, gazdasági fejlődésének és a manipuláltságnak határait. Ma már attól kell tartanunk mindenütt, hogy a természet erőinek közvetlen felhasználása helyébe előbb-utóbb a technikával való teljes helyettesítés lép a cselekvő személyes alany pótlására, egyre jobban a tömegtársadalom tör magának utat és az öntevékeny kultúrát új hatalom látszik fojtotgatni, a nem mindig kulturális értelemben vehető civilizáció. A mai embernek éppen civilizációs előrehaladottságánál fogva nagy lelki problémái is vannak. Rádöbentünk arra, hogy a számunkra adott természetben és emberi lényegünkben a mai manipuláltságnál fogva bizonyos veszélyeztetettség, függetlenségünk számára új veszedelem rejlik. A természet kényszereit talán már le tudtuk vetni, de amit a tudomány és a technika révén értünk el, mintha sokszor új kényszerré válna, és félelemmel tölti el bennünket.

A zsinat a huszadik század emberének nagyságáról és örömeiről költői ihletésű szavakkal tudott beszélni, de nem hallgathatta el, hogy bizonytalanság, félelem és szorongás is van a mai ember lelke mélyén. Ezek feloldása csak úgy lehetséges, ha az emberi élet mélyebb rendeltetését tudjuk majd ismét élménnyé tenni a tömegekben. Az emberek lelkiismeretét kell szabaddá és látóvá, ítéletképesse tenni, hogy az ember saját belső ítéletével is meg tudja különböztetni a jót a rossztól, hogy ismét ne a saját önző, egyéni életének alakításában, az önboldogításban lássa életének értelmét, hanem az emberiség egészének felelősségében. A vallásosságnak, de különösképpen a krisztusi tanításnak és erkölcsnek a mai ember számára úgy van értelme, ha hozzájárulhat földi élete boldogításához is. A zsinatutáni teológia nagy körültekintéssel látott hozzá annak tisztázásához, miben állhat ma az a kereszténység által nyújtott transzcendencia, amely az embert a világban hagyja, az élet, a haladás, a fejlődés teljes értékű elemévé és láncszemévé teheti, és ugyanakkor lelki értelemben is boldoggá teszi. Ebben áll a mai ember számára meghirdetett zsinati reformprogram. Ennek lényeges vonásai a következők: a vallás személyes magatartás és állásfoglalás, szemtől szemben való állás Istennel, ugyanakkor odafordulás az Isten miatt mindenhez, ami az Istené, tehát a másik emberhez, a világhoz és az anyaghoz is; így a vallás nem csupán a kinyilatkoztatott igazságok megismerése, hanem az igazságokban rejlő tartalmak megvalósítása is lesz. A zsinat az egyház általános felújítását nemcsak azért sürgette oly nyomatékkal, mert a mai ember is igényli a mélyebb vallást, az egyház lelki és üdvösségi tevékenységét, hanem mert meggyőződése volt, hogy a mai világ erkölcsi, gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális újjászervezéséhez is szükség van a vallásban rejlő erőkre.

A keresztény hitvilág megújított szemlélete lelki intenzitásra törekszik: Istent és az emberi, a magasztos emberi tartalmakat és a mindennapi életet egy vonalba helyezi. Ezért kap az élet értékelése egészen új központi hangsúlyt. A mai egyháztudat továbbá közösség-jellegű: Krisztus testvéreinek a vallása, az igazi kereszténység, mely akkor őszinte, ha vállalja a másik embert, ha vállalja a közösséget. Mi sem természetesebb, mint hogy belső meggyőződése alapján az igazi keresztény ember a mai újjáalakuló világnak teljes értékű forradalmára lehet. Mi tudjuk, hogy a marxista társadalomkritika ment legmélyebbre a mai társadalmi helyzet taglalásában és elemzésében. Más előjellel azonos ezzel a zsinattól megindított egyházon belüli társadalomkritikai mondanivaló is, amelynek végső konklúziója: teljes radikalizmus szigorával kell sikraszállnunk egy új, őszintébb, természetesebb társadalomért és a régi társadalmi bűnök kiküszöböléséért.

A dél-amerikai katolikusok, köztük püspökök és papok ma példájukkal azt bizonyítják, hogy a leghaladóbb kommunisták és szocialisták mögött sem maradnak el az emberszeretetben és a közösségért vállalt áldozatokban, ha kell az önfeláldozásban sem. Nálunk is, aki ma tudatosan kereszténynek vallja magát, egyúttal kész kifejezést adni az államhatalom iránti lojalitásának, haladó és a

fejlődés híve kíván lenni, részt követel magának abból a szolidaritásból, amelyet az állam a magyar társadalom tagjaiért és a haladó emberiségért vállal. Ezért tudott a magyar egyház a papokkal és a püspökökkel az élen csatlakozni minden olyan felhíváshoz és közös cselekvőakciókhoz, amelyekkel mások segítségére lehetett sietni, és amelyek egyúttal sorainkat is jobban összekovácsolták az emberi haladás és a béke ügyében.

Az új egyházszemlélet, amely közösséget akar vállalni a társadalmi haladással, az minden jóakarató emberrel együtt a harcot is vállalja a társadalmi fejlődés útjába akadályokat gördítő visszahúzó erők ellen, igazi, cselekvésben megnyilvánuló tanúságtételben kíván megnyilatkozni. A mai keresztény ember a vallás igényeivel építi ki személyiségét a közösség javára. Ennek a személyi befektetésnek és odaadásnak tudatában elvárja — és ezt kihívás vagy hivalkodás nélkül várja el —, hogy komolyan vegyék, hogy saját vallásosságát olyan erőnek minősítsék, amely képes őt is az új társadalmi rend segítőjévé tenni. Hazánkban is egyre inkább látszik az az igény, amely a személyi erőket társadalmi erőkbe szeretné fokozni. Az új egyháztudat éppolyan világot építő új emberi megmozdulás, mint a legradikálisabb világnézeti háttérből jövő egyéni és közösségi bevetés a társadalomba. Ateista ideológia vesz körül bennünket, de annak a lelkiismereti szabadságnak a tudatában, amely az erőket felszabadítja és nem kóti gúzsba, ateisták és hívők közös meggyőződése csak nagyobb erőt jelenthet, mint egyéni körülményeskedés és aggályos fontolgatás. A mai vallásos embernek nem idealista, hanem reális igényei és alapjai vannak az új élet kialakításában.

Mindezek elismerését jelentik az olyan állami részről tett kijelentések, hogy az állam és egyház közötti pozitív kapcsolatok összhangban vannak hazánk társadalmának fejlődésével és érdekeivel, és mivel ma a kapcsolatok fejlettebb szakaszhoz érkeztek el és mindkét oldalon elfogadott alapelv lett, hogy a szocialista állam és az egyház között szükséges és lehetséges a kiegyensúlyozott, jó viszony fenntartása és az együttműködés az egész társadalmat érintő fontos kérdésekben, ezért bizhatunk a még fokozottabb megértésben és a vallásos emberek igényeinek elismerésében. Az állam az elmúlt harminc év alatt egyre nagyobb bizalmat mert kölcsönözni az egyháznak, és az egyház és állam közötti legújabb megállapodások azzal a reménnyel töltenek el bennünket, hogy az állam részéről még több bizalmat és elismerést várhatunk. A nagyobb és több bizalomra való igényt és ennek teljesítését azért is merjük hangsúlyozni, mert egyedül ezzel igazolhatjuk a szocializmus építésében vállaltakat, az együttműködés hitelességet, a dialógus egyházi értelmét és érdekét, aminek őszinteségét annyszor vonják kétségbe külföldön téves vagy rossz informáltság alapján, mintha a magyar egyház csak egyoldalúan engedelmeskedő, magát alávető egyház lenne hazánkban, amely lemondott szabadságáról és az egyház érdekeiről.

Az egyház is forradalomban él. A tridentinum utáni egyháznak két jellemző vonása kezd eltűnni az egyház arculatáról. Az egyik a triumfalizmus, amely különösképpen a reformáció utáni idők érzelmi terméke volt, és valójában az egyházi öntudatnak evilági ferdülését hozta magával. Mintha a mindennapi élet alakítása, a gazdasági, politikai ügyek intézése is az egyházhoz tartoztak volna. Mintha az egyházé lett volna a döntő és utolsó szó a világban, és így mindaz, ami nem egyeztethető össze az egyház tanításával, egyszerűen nem lehetett volna teljesen igaz és ritkán jelenthetett volna fejlődést az emberiség számára. Ez röviden a klerikalizmus foglalatja is lehetne. Az ekkleziológia tridenti fő tételei között szerepel az egyház tökéletességéről, mozdulatlanságáról, változhatatlanságáról és örökkévalóságáról szóló tanítás. Ma tudjuk, hogy e kijelentések csak bizonyos viszonylagos vonatkozásban érvényesek, más szóval ha abszolutizáljuk is az egyház lényegét, ez a lényeg változatlan mondanivalójában mindig más és más formában kerül a hívők tudatába. A triumfalizmus ellen legjobban a II. vatikáni zsinat foglalt állást.

A másik vonás, amely szintén több mint ezer éven keresztül végigkísérte az egyházat, az az egyháznak adott isteni hatalomnak olykor földi vetületben való megjelenése, itt-ott túlértékelése, sőt nemritkán túlkapása is volt. Az egyháznak ezt a hatalmát, amelyet földi birtoklások, vagyonok is alátámasztottak, maga az egyház ítélte el már azzal is, hogy állandóan küzdött ellene, de kimondottan is ítéletet mondott felette a II. vatikáni zsinat. A hatalmi egyház természetesen sok jogos és sok egyoldalú és nem tárgyilagos kritika tárgya is volt.

Mai egyházképünkbe már sem a triumfalizmus, sem az egyház, mint hatalmi komponens nem férnek bele. Ma az egyház tudatosan és minden tagjában is szeretné vállalni a krisztusi szegénységet és a krisztusi szolgálatot. Senki felett sem akar uralkodni, keresi a megbékélést azokkal, akik eltávolodtak tőle, a keresztyény felekezetekkel, tudja, hogy a kapcsolat a világgal, azokkal is, akik nem-hívők, csak egyetlen alapra vezethető vissza és ez a személyi szabadság és a lelkiismeret. Az egyház a zsinaton megmutatta, hogy bár mindenről kialakítja és ki kell alakítania értékelő, bíráló nézetét, mégis nem az ítélkező alakjában, hanem az irgalmas szamaritánus gyógyító kezével kíván a mai emberek között járni. Az egyház szolgálni akar és nem hatalmat gyakorolni. Az egyház szolgálatának alapja: szeretetet és békét teremteni az emberek között. Minden szavát és tettét úgy kell megfogalmaznia és megmutatnia, hogy a hívők tanúságtevő cselekvéssel kövessék. Ennek első feltétele, hogy maguk az egyháziak álljanak a tanúságtevők első soraiban.

Nyugodtan megállapíthatjuk tehát: híveink őszintén meg vannak győződve arról, hogy keresztyény lelkiismeretük alapján is munkásai lehetnek nemzetünk, hazánk felvirágoztatásának. Tehát pozitív a viszonyulás a mai társadalmi és gazdasági rendszerhez. Ami nálunk történik, az a fejlődés jegyében áll és a közösség akarataiból születik. Ilyen értelemben beszélhetünk arról, hogy híveink a legigazibb hazafiság ápolói kívánnak lenni. A zsinat is ilyen pozitív irányba terelte a hívek figyelmét, és mi lehetne más feladatunk: amikor szolgáljuk a hazát, szolgáljuk egyházunkat is. A hívők tudják, hogy pluralista világban kell a hitüket megőrizni és érvényesíteni, nem-keresztyény, ateista világban kell tanúságot tenni, és mivel a pluralizmus valósága általános és kölcsönös érvényességben áll mindenki előtt, ezért remélhetik a hívők, hogy lelkiismereti szabadságuk biztosítása mellett ők is egyéniségük legjavát adhatják a hazájuknak. Ennek tudatában öntudatos híveink ma már a holnap küszöbén állnak, ők is a fejlődés szóvivői és hordozói, mert jelszavuk a remény, a nagy emberi közösségbe és a nagy emberi család valóságába és a világbékébe, mint minden fejlődés alapfeltételébe vetett hitük. A józan hívők tudják, hogy a marxizmust nem alapfeltételébe vetett hitük. A józan hívők tudják, hogy a marxizmust nem lehet marxistává tenni. Jövőt és békét csak az egymás mellett élés biztosíthat, amelyben úgy fedezzük fel és értékeljük egymást, mint igazságra és jóságra született embereket.

DOROMBY KÁROLY

A VIGILIA NÉGYVEN ÉVE

A FELSZABADULÁS UTÁNI ÉVTIZEDEK

Amikor 1945. április 4-én a szovjet seregek előtt hátráló utolsó német csapatok is elhagyták Magyarország területét, Magyarországon sokkal több történet annál, mint hogy befejeződött egy mindvégig kelletlenül vívott és az ország lakosságának óriási többsége által nem támogatott háború. Ma már világosan látjuk, hogy egy visszavonhatatlanul elmúlt régi korszak végét és egy teljesen új korszak kezdetét jelentette ez a harminc év előtti dátum. Akkoriban persze ez nem volt mindjárt ennyire világos. Az egész országon végigszántó háború rémületéből fölcsupdva az első hónapokban az emberek nagy többsége még csak azon fáradozott, hogy a maga kis területén valahogy újra megindítsa a maga és a hozzá legközelebb állók életét. Ahogyan azonban múlt az idő, és fokozatosan, egymás után újra szerveződtek a kisebb-nagyobb közösségek (igazgatási és munkaközösségek) úgy ébredtek fokozatosan annak tudatára az emberek, hogy azoknak, akiket eddig mint az ország gazdáit, felelős vezetőit ismertek, mindenütt csak hült helyét találják. Talán nincs is rá példa a történelemben, hogy egy társadalom teljes vezető rétege ilyen egyöntetű elhatározással hagyta volna el hazáját, addigi működési területét.

Ennek az alig megmagyarázható jelenségnek azonban minden bizonnyal kell, hogy legyen magyarázata.

1961—62 telén „A város” címmel egy magyar regény jelent meg a római könyvpiacra. Ott is nyomták Rómában mint egy emigráns regénypályázat első díjas pályaművét. A regény egyáltalán nem tehetségtelen, könnyűtollú írónoje egy egykor ismert nevű magyar földbirtokos felesége. Elbeszélésének cselekménye az egykori magyar vezetőréteg körében játszódik, és egy fiatal asszonynak, Eszternek, a társaságban és politikában egyaránt szerepet játszó dzsentrí nagybirtokos feleségének személye köré csoportosítva lényegében ennek az egész társadalmi rétegnek a történetét mondja el az 1938 utáni mintegy másfél évtized alatt.

Milyennek látja ez az Eszter ezt a társadalmi réteget? Már a háborúban járunk, már megindult ennek a vezető rétegnek, melyhez arisztokraták éppúgy tartoznak, mint nemesi birtokosok és vagyonos nagypolgárok, belső meghasonlása. Eszter fölveti magában a kérdést, mi ennek a társadalmi csoportnak a gyöngye pontja. Van egy idősebb barátja, egy vezető minisztériumi tisztviselő — a regénybeli neve Ostffy Endre —, akire mindig úgy tekintett, mint annak az osztálynak megtestesítőjére, amelyben ő maga is született és amelyhez tartozónak érezte magát. Úgy látja azonban, hogy „éppen Ostffy mérhetetlen szkepticizmusa az a rákfene, amely a társadalomnak ezt a rétegét belülről marja”. Kettőjük beszélgetéséből lássuk az itt következő idézetet:

— Ez az, Endre, ennek akarok a nyomára jutni, hogy maga miért nem tartozik sehová. Hettwitz (ez egy nyilassá lett gazdag ügyvéd) azt kérdezte tőlem, hogy mit tudunk mi ajánlani az ő politikai árucikkei ellenében. Én erre nem tudtam feleletet adni... Rájöttem, hogy a mi értékünk, a felső középosztály értéke a politikai piacon a nullával egyenlő és ez a negatívum az, ami olyan embereket mint Hettwitz a szélsőségekbe hajt. — *Brávó! Nem is tételeztem föl magáról ennyi politikai éleslátást. Kitűnően megfogalmazott körmondata teljesen fedí a valóságot. Csak elárlom magának, hogy én ezt már régen tudom.* — De ha tudja, miért nem változtat rajta? Miért nem csatlakozik valahová a tehetségével, a nevével? — *Hová csatlakozzam, nem mondaná meg? Alakult ki itt Magyarországon bármiféle párt is, valamire való elgondolással? Vagy alakítsak egy új pártot és csapjak fel én is világmegváltónak? ...* — És a kormány? — *Ne nevetesse ki magát. A mi mindenkori kormányzatunknak évtizedek óta csak egy programja van, az, hogy kormányon maradjon. Ezt én mondom magának, aki közel ültem a minisztériumban a bársonyszékhez.* — De ez szomorú dolog, hogy amikor százával volnának tehetséges és rátermett emberek... Hol van itt a hiba? — *Bennünk van a hiba, mert kényelmeselek és lusták vagyunk, azonkívül előkelősek és exkluzívak és nincs kedvünk ilyen politikai brigattikkal egy tából cseresznyézni.*... — De ki fog ezért a történelem ítélőszéke előtt felelni? — *Mi fogunk felelni érte, maga meg én. A magyar középosztály.* — Hogy tudja ezt ilyen könnyedén és felelőtlenül mondani? — *Talán kétségbe essem és elrontsam a rossz holnap miatt a tőrhető más is? Mondtam már egyszer magának, hogy úri módon akarok tönkremenni.*

Csak hatvan oldalnyit kell a regényben tovább lapozni, hogy megtudjuk: valójában miként is ment végbe ez az „úri módon való tönkremenés”. Itt már 1944 őszén járunk. A főhősön estí vendégségben van egy Andrassy úti luxus lakásban. Két bekezdés a regénynek ebből a részéből:

„Eszternek körülbelül öt percébe került, amíg félre nem érhető módon értékre adta mind a két szomszédjának (két német tisztnek), hogy nem szabad zsákmány. Ettől kezdve a tiszték jól nevelt fiatalemberekké váltak és elég tőrhető társalgás indult meg. Esztert csak egy dolog érdekelte, hogyan áll a front? De éppen ebben a kérdésben szomszédjai feltűnően tartózkodóan nyilatkoztak. Közben elég ideje maradt körülnézni. Állandó mozgás volt körülötte, emberek jöttek és újra elmentek, olyan volt Háraiék lakása, mint egy átjáróház udvara. A társalgás az idegen vendégek kedvéért legnagyobbbrészt németül folyt, de lehetett hallani magyar szót is. Csak két dologról beszéltek itt: üzletről és menekülésről. Ki kivel megy, mit visz magával. A számok röpködtek, mázsa cukrok cseréltek gazdát, a benzin ára csillagászati magasságokba emelkedett.

Szédülten hallgatta ezt a zsbvását. Itt nem dekáztak, itt egy országot árusítottak ki nagyban. Elnézte az alkoholtól és az üzlet izgalmától felhevült arcokat. Sok vezető ember volt köztük, Háraiék a legmagasabb nyilas körökben mozogtak. Hát így néznek ki az ország mostani vezérei. Mint a patkányok, me-

nekülnek, a pofazacskójukba gyűjtik, amit nem tudnak elvinni, azt szétrágják, mint bomlasztó férgek. Mindenki csak a saját zsebét tömi, a saját teherautóját, a saját benzintartályát. Ki gondol az országra, ki gondol arra, mi marad azoknak a milliárdoknak, akik nem mennek el? Kiirányítás, evakuálás. A számok újra röpködtek. Ennyi tonna gabona megy ki hajón, ennyi vonaton. Nincs vagyon. De kell, hogy legyen. Erre a célra kell. Csapjátok el a vasutast, ha nincs. Csukassátok le a tisztviselőket, ha nem akarnak szállítani. De mit fog enni Budapest lakossága a télen? Milyen naiv kérdés! Kit érdekel, hogy a télen mit esznek? Mi már nem leszünk itt."

Valóban nem voltak már itt. A teljes erkölcsi és politikai lehetetlenné válás utolsó állomása volt, hogy ezek az egykor oly finnyás és „exkluzív” urak azoknak a nyilasoknak társaságában voltak kénytelenek odébbállni, akiket voltaképpen mélységesen megvetettek. De hát aligha tehettek mást, hiszen senki sem volt, akihez támaszért fordulhattak volna. 1919 után olyan restauráció játszódott le Magyarországon, hogy a politika irányítása (a helyi, az országos és a külpolitikáé egyaránt) egy minden azelőttinél vékonyabb felső réteg kezébe került. Ezen a rétegen belül lehettek olykor esetleg nagy ellentétek is, egy dologban azonban mindig megegyeztek, hogy az országot önmagukkal azonosították. Madariaga, az ismert nevű polgári filozófus írta valamikor a két világháború között némi fölényes lebecsüléssel, hogy a kelet-közép-európai és balkáni államokban, tekintettel az ott élő népek politikai érettségére, a demokrácia követelményének már eleget is tesznek, ha a kormányzat a nagy tömegeknek legalább valamiféle konszenzusát bírja. Nos, a magyar politikai vezető réteg még azzal sem törődött, hogy bírja-e ezt a konszenzust. Még csak kísérletet sem tettek arra, hogy a maguk szűk körén kívül valamivel szélesebb rétegeket is bevonjanak az ország sorsának intézésébe, hogy megosszák velük a felelősséget. Mikor az elpusztított és kifosztott ország lábra kezdett állni, olyannyira nem voltak jelen, hogy még ha maradt is volna utánuk folytatható politikai tradíció, egyszerűen senki sem volt, aki folytathatta volna.

Folytatható politikai hagyomány ebben a pillanatban csak az 1918-as októberi ún. „őszirózsás” forradalom, majd az azt követő tanácsköztársaság volt. Ez a zaklatott tíz hónap az első világháború végén, amikor az országnak, bár nem előzmények nélkül, de mégis hirtelen támadt politikai vezetői nem kevesebbre vállalkoztak, minthogy szinte egyidőben hajtsák végre a már hetven éve esedékes (mert annak idején csirájában elfojtott) polgári forradalmat és mindjárt előre is lépnek egy új, szocialista társadalom létrehozásával, aminek azonban akkor, legalábbis itt Magyarországon és Közép-Európában nem voltak meg a történelmi előfeltételei.

Mindenesetre, annak a történelmi tíz hónapnak emlékei elevenen éltek még, és amikor 1945-ben a gazdasági élettel párhuzamosan a politikai és szellemi élet is megindult, erre a kettős hagyományra épülve alakultak meg a pártok és indultak meg a különböző sajtóorgánumok. Aránylag korán, már 1945 augusztusában megjelent az első katolikus lap, az Új Ember. A Vigilia újra megjelenésére azonban csak majdnem másfél évvel később, 1946 decemberében került sor. Ennek a késedelemnek az is volt a magyarázata, hogy amíg az Új Embernek rendelkezésére állott az egykori katolikus Központi Sajtóvállalat munkatársi gárdájának egy része és bizvást számíthatott az egykori katolikus sajtó olvasótáborára, addig a Vigilia mindenkor a katolikus lapkiadás szegénylegénye volt és semmiféle hivatalos egyházi támogatásban (sem erkölcsiben, sem anyagiiban) nem részesült, és csak szerkesztőinek, az utolsó években elsősorban Posszonyi Lászlónak áldozatkészségéből tudta fenntartani magát. Így, bár a folyóirat újraindításának gondolata már korán fölvetődött, mégis hosszabb időt vett igénybe a szellemi és főleg anyagi feltételek megteremtése. A lap újraindításának egyik legteljesebb mozgatója az azóta elhunyt Juhász Vilmos, a felszabadulás utáni Vigilia első felelős kiadója volt, aki már régebben is a folyóirat munkatársi gárdájához tartozott. Nagy tudású és ugyanolyan nagyon szerény ember volt, akit meleg baráti szálak fűztek a Vigilia egykori szellemi köréhez tartozó írókhoz, újságírókhoz és nagy megbecsülésnek örvendett ezekben a körökben.

Juhász Vilmos kezdeményezésére jött létre 1946 áprilisában az a lelkigyakorlattal összekötött találkozó Pannonhalmán, amelyet Sík Sándor vezetett és amelyet Sík Sándor konferencia beszédei között viták és megbeszélések közepette, lassacskán kirajzolódott az újra megindítandó Vigilia szellemi arculata. Ekkoriban általános meggyőződés volt már, hogy az újonnan meginduló folyó-

irat irányító, vezető posztjára keresve sem lehetne alkalmasabb személyiséget találni Sík Sándornal. Már addig is jelentős költői és irodalomesztéukusi életműve, nagy tekintélye, kikezdetetlen közéleti múltja és páratlan embersége egyaránt az ő főszerkesztői posztja való meghívása mellett szólt. Személye egyben garanciája is volt annak, hogy a folyóirat olyan lesz, amilyennek az a kis írócsoport elképzelte, akik már megindulása előtt az új Vigília köré sereglettek. A lap megindulásának szellemi előfeltételei ezzel lényegében biztosítottak is voltak. Már nagyobb gondot okozott az anyagi feltételek biztosítása. Hogy miként sikerült megoldást találni, arról eléggé részletesen számoltunk be múlt havi, márciusi számunkban abban a kis cikkben, amellyel a Vigília a hetveneves Saád Bélát köszöntötte. Saád Béla nyugalomba vonulásáig volt a Vigília gazdasági ügyeinek leleményes és körültekintő intézője.

Sík Sándor 1946-tól 1962-ben bekövetkezett haláláig töltötte be a Vigília felelős szerkesztői tisztjét. Munkatársai a közös munkában eltöltött több mint másfél évtized alatt nemcsak egy nyílt szellemű, minden jó és új iránt fogékony tudós és literátus embert, humanista papot ismertek meg benne, hanem végtelenül tapintatos, mindenkor segíteni kész atyai jóbarátot és igaz keresztényt is, akinél a szó és a tett sohasem vált el egymástól. Vezetésével kedvező előjelekkel indult meg az új Vigília. Mindjárt az első szám bizonyította, hogy a folyóirat töretlenül kapcsolódik az első évtized hagyományaihoz. Az olvasó csupa régről ismert névvel találkozhatott, Sík Sándor mellett, akinek bevezető cikke és versei is olvashatók ebben a számban, Paul Claudel, Jacques Maritain, Kelemen Krizosztom, Rónay György, Pilinszky János, Toldalagi Pál, Thurzó Gábor, Possosny László, Juhász Vilmos szerepelnek írásaikkal. Számról számra újabbak csatlakoztak azután hozzájuk, így Eckhardt Sándor, Harsányi Lajos, Fodor József, Vas István, Jgnác Rózsa, Marót Károly, Benedek Marcell, Wolsky Sándor, hogy csak néhány nevesebbet említsünk. Hogy e kedvező indulás után a későbbi évek már nem voltak mindig zökkenőmentesek, annak a társadalmi valóságnak Magyarországon bekövetkezett változásai adják magyarázatát, annál is inkább, mert ezek a változások (és fogadásuk az egyház részéről) alapján érintették az egész magyar katolikus egyház helyzetét.

Az a körülmény, hogy az egyház külső szerkezetében lényegében érintetlenül vésztele át a régi rend összeomlását és az a tény, hogy a frontok átvonulása után újrakezdődő élettel együtt a hitélet és a lelkipásztori munka is a hagyományos keretek között folytatódott, azzal is együtt járt, hogy az egyháziak nagy része és a hívek széles rétegei eleinte alig reflektáltak tudatosan arra, hogy milyen alapvetően új helyzetbe került az egyház. Az, hogy a földbirtok-reform során az egyházi intézményeknek is le kellett mondaniuk hatalmas földbirtokaikról, alig okozott megrázkódtatást, hiszen ezeknek a földvagyonoknak a létezése régen nem volt már népszerű dolog katolikus körökben sem. Hamarosan kiderült azonban, hogy lényegesen többről van szó, mint egy a feudalizmus idejéből itt maradt és már régen időszerűtlen vagyoni helyzet fölszámolásáról. Arról volt szó, hogy legalább most tudatosan reflektálni kellett volna arra, hogy mekkora felelősség terheli az egyházat is a történelemért. Az egyház legfőbb vezetői, a hatalmas földbirtokok révén, nemcsak vagyoniilag tartoztak az országot végül is csődbe vivő uralkodó osztályhoz, de tekintélyükkel, közéleti szereplésükkel erkölcsi támogatásban is részesítettek egy alapvetően igazságtalan rendszert, amely névleg „keresztény”-nek nevezte ugyan magát, valójában azonban nagyon távol állt egy igazán evangéliumi ihletű kereszténységtől. Ennek azonban akkor csak nagyon kevesen tudtak vagy akartak hangot adni.

Említettük, hogy az újra meginduló politikai élet az 1918-as őszirozsás forradalom és az azt követő tanácsköztársaság hagyományának folytatását vállalta programjaként, aminek következtében várható volt, hogy ha majdnem évszázados késéssel is, Magyarországon is bekövetkezik az a hivatalos szekularizáció, ami a nyugat-európai államokban már a múlt század közepén mindenütt megtörtént és mindenütt azzal járt, hogy az egyháznak mint intézménynek megszűnt a közéleti, politikai szerepe és funkciója. A magyar katolikus berkekben minderről édeskeveset tudtak, jószívről még a szekularizáció szót sem nagyon ismertek, vagy ha igen, teljesen negatív beállítással. Minden olyan intézkedés tehát, ami ennek a lényegében liberális eredetű szekularizációnak jegyében történt (például a hitoktatás fakultatívvá tétele, ami Európa-szerte száz éve magától értetődő dolog már), nyugtalanságot, az egyház „veszélyeztetettségének” érzését keltette. Mi sem volt könnyebb, mint ezt az érzést (valamint a reflexió

hiányát és a tájékozatlanságot) kihasználva egy olyan politikai harcba belevinni széles egyházi köröket, amely nemcsak kilátástalan volt, de nem is hiteles evangéliumi értékekért, hanem az egyház régi világi hatalmának és befolyásának visszaállításáért folyt. Kisebbségbe szorultak így azok, akik az egyházon belül azt sürgették, hogy az egyházi közösség a realitásokat tudomásul véve igyekezzék újrafogalmazni szerepét és küldetését a társadalomban.

Élénken foglalkoztatta természetesen ez a kérdés a katolikus sajtóban munkálkodó írókat, újságírókat, szellemi embereket, akik tudatában voltak a rájuk háruló nagy felelősségnek. Egy érdekes dokumentuma is van ennek. Az akkoriban délutáni lapként megjelenő Magyar Nap hasábjain egy nem is rosszindulatú indiszkrécio eredményeképpen „Mi történt a katolikus lapok vitaestjén?” címmel beszámoló jelent meg arról az ankétról, amelyet 1948 január elején a katolikus sajtó akkori munkatársai a Manrézában rendeztek Juhász Vilmos bevezető referátuma nyomán. Éles viták, vélemény-ütközések történtek ezen az ankéton, amelyen annak a csoportnak a nézeteit, amely az egyház önmagáról való tudatának újrafogalmazását és a kialakuló új társadalmi valóság tudomásulvételét, a vele való együttműködést sürgette, talán legjobban Rónay György fogalmazta meg, amikor az említett hírlapi beszámoló szerint többek között ezeket mondotta: „Az egyháznak a hit és erkölcstan tételeiből nem lehet engedni, de tudni kell azt is, hogy van az egyháznak egy másik arca is, amely korok szerint változik. Tudomásul kell vennie mindenkinek, aki nem rosszindulatú vagy buta, hogy ma a negyedik rend, a dolgozók rendje kerül előtérbe. Ha az egyház nem békül ki a haladással, a szellemi forradalommal, akkor elszakadhatnak a keresztény kultúrától azok, akik benne nevelkedtek.”

Ha a világegyházban, amely pedig évszázada élt már javarészt a szekularizáció körülményei között, csak 1962-ben a II. vatikáni zsinaton vált általánosan elfogadottá az a megkülönböztetés a között, ami az egyházban örök és a között, ami korok szerint változik, könnyen elképzelhető, hogy a minden tekintetben történelmi lemaradásban élő magyar katolikus egyházban csak egy elenyésző kisebbség látta így és ismerte fel így az egyház eljövendő lehetőségeit és feladatait. Hogy az új idők és az új helyzet követelményeinek ez a fél nem ismerde milyen milyen tragikus következményekkel járt, azt fölösleges lenne most felidézni. Ami történt, azt Roger Etchegaray marseille-i érseknek a legutóbbi püspöki szinóduson elmondott és lapunk januári számában közölt beszédéből vett idézettel lehetne talán a legjobban jellemezni: belebocsátkozás „olyan emberi csatákba, amelyek a „végső dolgok előtti” valóságokra irányulnak”.

Ezek az „emberi csaták”, amelyekhez megint csak Etchegaray szavaival „kificamított evangéliumi értékek adják az értelmet és erőt”, eredményezték a kölcsönös bizalmatlanságnak és gyanakvásnak azt a légkörét, amelynek sok más katolikus intézményhez hasonlóan néhány éven keresztül a Vigilia is szenvedő alanya volt. Átolvasva a folyóiratnak az ötvenes évek elején megjelent, terjedelmükben is erősen csökkentett számait, nem az tűnik föl, ami megjelent bennük, hiszen az önmagában kifogástalan és érdekes is volt, hanem az, ami hiányzik belőlük, a kapcsolódás a környező valósághoz, a kritikai rovatoknak egy kulturális folyóiratnál feltűnő teljes hiánya. Bizonyos perifériára, „gettóba” szorítottság jellemezte ezekben az években a lapot és ez fokozatosan csak akkor oldódott föl, amikor (párhuzamosan a politikai életben bekövetkezett változásokkal) a mindkét részről vállalt hosszas és türelmes tárgyalások eredményeképpen az állam és az egyház viszonya a rendezés útjára lépett. Az új felendülés lehetőségét jelentette ez a Vigilia számára is. Ez a lehetőség azonban csak 1956 újabb megrázkódtatása után (a folyóirat megjelenése ekkor hét hónapon át szünetelt) tudott teljes egészében kibontakozni.

Szinte a harmadik újrakezdsnek számított a Vigilia 1957 évi júniusi első száma. Ettől kezdve hamarosan gazdagodni kezdtek kritikai rovatai, és tanulmányaival, Napló-rovatával, kommentárjaival egyidejűleg kapcsolódott bele egyre jobban a magyar valóságba éppúgy, mint a világegyház szellemi áramlataiba. Amikor 1959-ben XXIII. János pápa lett az egyház feje, ez a valóban történelmi jelentőségű esemény ugyanúgy kedvezett az egyházon belül azoknak a megújulást sürgető irányzatoknak, amelyek mellett a Vigilia mindig is elkötelezte magát, mint azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek arra irányultak, hogy a szocialista magyar állam és az egyház között ne csak súrlódásmentessé, hanem termékenyen együttműködővé tegyék a viszonyt.

Az 1962-es év fontos és örömdetes eseményt hozott az egyház számára, a II. vatikáni zsinat megnyitását, és egy nagyon szomorút és fájdalmasat a Vigilia szerkesztői munkaközössége számára. Ennek az évnek szeptemberében távozott el körünkől örökre Sík Sándor. Szinte pótolhatatlannak látszó úrt hagyott maga után, vezetőnket, szellemi mentorunkat, atyai jóbarátunkat veszítettük el benne.

Sík Sándor utóda Mihelics Vid lett, aki szerkesztői kvalitásairól már a második világháború előtt a Katolikus Szemle szerkesztőjeként tanúságot tett és aki a felszabadulás után kezdettől fogva munkatársa volt a Vigiliának. Hónapról hónapra megjelenő szemle-rovatai előbb *Kérdések és távlatok*, majd később *Eszmék és tények* címmel mindenkor fontos szerepet játszottak a Vigilia szellemi arculatának kialakításában. Ezek a rovatok is bizonyítják, hogy Mihelics Vid rendkívül széles érdeklődésű és tájékozottságú tudós és újságíró volt. Pontos tárgyiassággal megfogalmazott írások voltak ezek és érzékeny figyelemmel kísérték a katolikus szellemi élet szinte minden rezdülését. Csak akik közvetlen munkatársai voltak, tudták Mihelics Vidről, hogy nézetei olykor sokkal radikálisabbak voltak egy-egy kérdésben, mint amennyire az ezekből az inkább eklektikus írásokból kiderül. Aki azonban figyelemmel olvasta őket, és tudjuk, hogy sokan voltak ilyenek, mindig észrevehették a válogatás szándékát, amellyel a katolikus gondolkodást lényegében abban az irányban igyekezett fejleszteni, amelyet azután a II. vatikáni zsinat szabott meg. Ennek a zsinatnak egyébként mindvégig a helyszínen jelenlévő hűséges krónikása is volt.

1968 decemberéig állt Mihelics Vid a Vigilia élén. Az öt év, amit a lap felelős szerkesztői tisztjében töltött, nemcsak a folyóirat szellemi kibontakoztatása szempontjából volt hasznos, hanem jelentős szerepet játszott annak a kedvező légkörnek kialakításában is, amelyben a Vigilia ma dolgozhat. Nagy tapasztaltságával és tapintatával, a maga területén fontos tényezője volt azoknak a mindkét oldali kezdeményezéseknek, amelyek az állam és az egyház viszonyában a félreértések kiküszöbölésére és a kölcsönös bizalom helyreállítására irányultak.

Mihelics Vid váratlan eltávozásával lényegében be is fejeződött folyóiratunk négy évtizedes történetének az a szakasza, amely egy történeti visszapillantás keretében értékelhető. 1969-ben Rónay György vette át a Vigilia felelős szerkesztői tisztjét. És az a munka, amelyet az ő irányításával és vezetésével a Vigilia kis szerkesztői közössége végez, már mindenestül a jelenhez tartozik. Ennek a munkának értékelő fölmérése egy későbbi nemzedék feladata lesz. A jelen munkájának, miközben a mindennapok feladatait végzi, szemét már nem a múlt, hanem a jövőre kell függesztenie.

Két alapvető elkötelezettség határozza meg a Vigiliának a jelenben folytatott munkásságát, szerkesztői közösségének küldetéstudatát.

Az egyik: föltétlen hűség Krisztus tanításához, és az általa alapított egyház minden időtálló és valóban evangéliumi eredetű hagyományához. Ugyanakkor az egyházon belül szószólója a Vigilia minden olyan törekvésnek és irányzatnak, ami a XXIII. János pápa és a II. vatikáni zsinat által kezdeményezett megújulást, *aggiornamentó*t szolgálja és mozditja elő. Ez ugyanis, meggyőződésünk szerint, létkérdés az egyház, sőt az egész kereszténység számára.

A másik alapvető elkötelezettség: nemcsak tudomásulvétele annak, hogy immár a magyar katolikus egyház is szekularizált környezetben él, hanem javalló tudomásulvétele annak is, hogy szocialista társadalomban él. Ezt a szocializmusra mondott igent annak tudatában mondjuk ki, hogy a hívő ember gondolkodását áthidalhatatlan ellentét választja el attól az ideológiától, amely ezt a társadalmi rendet Magyarországon létrehozta. Ebben azonban nincs semmi rendkívüli. hiszen szerte a világban számtalan olyan katolikus hívő, sőt egyházi intézmény és katolikus sajtóorgánium van, aki, illetve ugyanígy igent mond a kapitalizmusra, anélkül, hogy a kapitalizmust mai formájában megteremtő és lényegében szintén ateista vagy hitközömbös, liberális ideológiával kibékült volna, vagy valaha is ki akarna békülni. A keresztény ember ugyanis, amikor hordozója és képviselője a Krisztus alapította egyház — hogy ismét Etchegaray szavával éljünk — „merőben spirituális” küldetésének, ugyanakkor tagja, sőt felelős tagja egy világi célú emberi közösségnek, társadalomnak is, amelynek életalakításából felelősen kell kivennie részét. Amikor azonban arról kell döntenie, hogy ennek az emberi közösségnek, társadalomnak megszervezéséhez milyen szerkezetet, milyen modellt tartson helyesnek, más információkra kell tá-

maszkodnia, mint amelyeket hite és vallása nyújthat (hiszen ezek üzenete helytől és időtől függetlenül mindig minden embernek szól). Ebben az opcióban a keresztény embernek általában azokat az általános humanitárius elveket lehet és kell figyelembe vennie, amelyeket minden jószándékú ember elfogad, függetlenül attól, hogy hívő-e vagy nem-hívő. Ezeknek az elveknek fényénél egy társadalom legfőbb feladata a társadalmi igazságosságnak, a javak egyenletes elosztásának megvalósítása, és ugyanakkor az egyes emberi személyek önmegvalósításának, kibontakozásának biztosítása. A tapasztalat igazolja, hogy ezen a téren az elmúlt harminc év alatt több történt Magyarországon, mint bármikor az ország ezeréves történelme során. És minden jel arra mutat, hogy a fejlődés továbbra is, még fokozottabban ebben az irányban halad.

E kettős elkötelezettség jegyében dolgozik tovább a Vigilia, ugyanazzal a töretlen bizalommal és jövőbe vetett hittel, ami négy évtizeden át fönntartotta.

HETÉNYI VARGA KÁROLY

EGYHÁZUNK HARMINC ESZTENDEJE

— ahogy egy hívő látja

Hogyan látjuk *mi*, vezetésben járatlan egyszerű hívek — egyházunk, vallásunk s benne a magunk személyes helyzetét, eddig megtett útunkat, kisebb-nagyobb „karamboljainkat”, de a „nehéz terep” ellenére is elért eredményeinket —, különös tekintettel a hazánk felszabadulása óta eltelt harminc esztendőre? Be tudtuk-e bizonyítani versenyképességünket nemcsak a modern idők minden szellemi irányzatával, de az élet egyre forgalmasabb, mind több buktatóval s tilalmi jelzőtáblával teletűzdelt országútján is? Észrevesznek-e még bennünket, felkéredzkednek-e hozzánk, s mellénk szegődnek-e még egyáltalán az igazságkeresés új utasai? Legalább megkérdezik-e tőlünk, merre a jó út? Vagy felismerhetetlenül, jeltelenül, mindenről lemaradva ténfergünk már régóta magunk is, ki-ki erre-arra, bizonytalanul, hogy kellünk-e még valakinek?

Az alábbiakban az útkereső vándorok egyike szeretne vallani bolyongásairól és tapasztalatairól, de csak a maga és a hosszabb-rövidebb időre melléje sodródott „útitársai” nevében. S ha az itt következő reflexiókból esetleg hiányoznék a szorosan összetartó gondolati vezérfonal, ennek okát az olvasó abban találhatja, hogy nem tudományos értekezés igényével megírt munkát tart kezében, hanem az egyháza sorsáért őszintén aggódó hívő tépelődéseit hallja, melyek inkább a nyugtalan szívből fakadnak, mint pontos rendszerezés eredményei. Tudjuk, hogy másoknak más tapasztalatait, más meglátásait lesznek. Ez csak természetes. Azaz is tisztában vagyunk, hogy megállapításaink nem részesülnek maradéktalanul szívélyes fogadtatásban. Különösen azok részéről nem, akik nálunk ugyan kitűnőbb ismerősei az útnak, de ismereteik inkább térképekből és útleírásokból származnak. Figyelemre méltó, hogy ez a szemléletmódbeli különbség már Krisztus idejében is megmutakozott. Az őtézres tömeg leghátsó soraiban ácsorgó palesztinai parasztok nyilván másként látták a dolgokat, mint a Messiás közvetlen közelében tartózkodó tanítványok. Ezek olykor akadályt jelentenek a Mester és az egyszerű emberek között: nem akarják például odaengedni a gyerekeket Jézushoz. (A modern előszobák titkárainak prototípusai lettek volna?) Máskor azon tanaksznak, ki milyen tisztséget viseljen majd a mennyországban. Ilyesmiről vitatkozni aligha juthatott eszükbe a meggyógyított belpoklosoknak, vagy akár a betlehemi pásztoroknak. De ma is másképpen közelíti meg hitünk igazságait a cellája csendjében elmélkedő szerzetes, mint a „második műszak” után holtfáradtan ágyba zuhanó családanya; másképpen elemzi vallásunk törvényeit a hajnali négykor kelő gyárimunkás, az éjfélig dolgozatokat javító pedagógus, mint az egész nap csupán néhány hívét fogadó falusi plébános; másképpen ítéli meg egyházunk múltját, jelenét egy bányász, akiről a fejtesben izzó hőségtől egész műszak alatt szakad a verejték, mint egy olyan főpap, aki küsszeminarista

korától fogva leginkább csak a hús könyvtárszobákban és halk szalonokban ismerkedett a világgal, és soha életében nem voltak olyan gondjai, hogy fizetés előtt mit eszik a család vacsorára, mert egyetlen fillér sincs a háznál.

Harminc évvel ezelőtt azonban olyasmi történt, ami egy csapásra kiegyenlítette a különbséget. Papjaink, püspökeink olyan szegények lettek, amilyenek mi, egyszerű híveik voltunk. Az óriási vagyont, amelyről évszázadokon keresztül önmaguktól képtelenek voltak lemondani (vajon ha tőlük függ, mikor mondanak le róla?), máról holnapra elvesztették. (Lehetne-e valamiért hálásabb a hierarchia?) Szívből reméltük, hogy egyházunk ezek után mélyebb, közvetlenebb, mondhatni: melegebb kapcsolatokat épít ki majd velünk, most már hozzá hasonló szegényekkel. Hiszen gondjaink, bajaink ettől kezdve közössé váltak, összehozott bennünket a sors, s ha szabad így kifejezni magamat: partnerek lettünk. Jogosan várhattuk, hogy kialakul majd valamelyes belső harmónia pap és hívő, illetőleg a hívők közössége: az egyházközség között. Páratlan lehetőség volt ez, melyet a történelem felkínált hazánkban az egyház számára: szegény lettél a szegények között, megszabadultál minden fölösleges terhektől, s most egyetlen feladatnak élhetsz: mellénk, egyszerű gyermekeid mellé állni, felkészíteni bennünket lelkiileg is egy szebb, jobb, emberibb — tehát egyúttal keresztényibb — társadalom felépítésében való aktív részvételre. Legfőbb tennivalód, hogy megtaníts bennünket megbocsátani, s minél többet közvetíteni Krisztus szeretetének melegéből, hogy mi is annál többet adhassunk belőle egymásnak, de elsősorban a mellettünk mindinkább ateista világszemléletben felnövekvő új nemzedéknek. A kétezres éves tapasztalat birtokában te már akkor előre láthattad, hogy a rohamos fejlődéssel, a növekvő jóléttel és gazdagsággal mi is ugyanazokba a hibákba eshetünk, amelyekbe te estél valaha: mind többet akarunk magunkénak, s belül, a szívünkben üressé válunk. S miként valamikor idegenek voltunk számodra, úgy idegenedhetünk el lassanként majd egymástól is.

Sokunk számára azonban úgy tűnik, egyházunk — elsősorban talán a hierarchia — távolról sem fogadta osztatlan lelkesedéssel ezt a soha vissza nem térő lehetőséget. Gondolkodásmódjában, mentalitásában még hosszú évekig ugyanaz maradt, és sok vonatkozásban — sajnos a világegyházzal egyetemben — alig változott. És ki tudja, hol tartanánk még ma is a II. vatikáni zsinat nélkül?

Az egyház, a mi egyházunk végül is nem lett a munkások, a kétkezi dolgozók egyháza — az ipari munkásságé sohasem is volt —, s úgy tűnik, most készül elveszíteni a dolgozó parasztságot is, amely pedig minden mellőztetése ellenére a legtovább kitartott mellette. A mindinkább elnéptelenedő falusi tempломok bizonyítják, hogy egyházunk ezt az utolsó bástyát is feladta. A falusi plébános csak nagyritkán kereste s találta meg velük a gyümölcsöző kapcsolatot. Ehelyett inkább a letűnt uralkodó osztályhoz hű, polgári vagy reakciós beállítottságú híveihez ragaszkodott. Pedig talán ezek hagyták cserben a leghamarabb. Szülőfalum templomának szentélyében valamikor két hosszú pad állt, melyekben a vasárnapi szentmisén csak a falu intelligenciája és a gazdagabbak foglalhattak helyet. Az egyszerű nép, mely egész héten keresztül így vagy úgy, de ki volt nekik szolgáltatva, kénytelen volt látni, hogy kizsákmányolói az Istenhez is közelebb ülhetnek. Ez a két pad vasárnaponként már régen üresen áll, de a hajó még néhány évvel ezelőtt is zsúfolva volt.

Igen, a hajót megtöltöttük, és sok helyütt megtöltjük még ma is, de ahogy a történelmi fordulat után nem jött létre bensőbb kapcsolat hierarchia és hívek között, ugyanúgy nem alakult ki köztünk, templomba járó keresztények közt máig sem az együvé tartozás — vagy legalább az egymásra utaltság — tudata sem. Pedig Jézus kifejezetten azt várja tőlünk, hogy arról ismerjenek meg bennünket az emberek, hogy szeretjük egymást. Ezt várja minden korban — de különösen ma — tőlünk, akik az ő nevében gyűlünk össze azoknak a vizsgáló tekintete előtt, akik távol állnak tőle s egyházától. Ezért kerli tőlünk, hogy belőlünk, mint *szeretetközösségből* kiáradó békével hatást gyakoroljunk rájuk, s ezáltal bennük is felbredjen a vágy, hogy szintén részesedjenek közösségünk szeretetében. De vajon melyik az az egyházközség hazánkban, amelynek ilyen vonzóereje lenne? Vajon valóban úgy ismernek-e bennünket a kívülállók, mint olyanokat, akik legalább egymást szeretjük, segítjük, megbecsüljük? A vidéki városban, ahol élek, van NB-I-es futbalcsapat, bélyeggyűjtő szakkör, filmklub és még sok egyéb egyesület. Vidéken embereket társakká tesz a közös csapat (egyesület, szakkör) iránti rokonszenv. Vasárnap délután meccsre menet, vagy onnan hazafelé jövet nemegyszer teljesen feloldódnak a közös élmény nyomán. Barát-

ságok alakulnak, meglátogatják, kisebb-nagyobb ügyekben kisegítik egymást. Egy szóval: összenozza őket a közös csapat, a közös érdeklődés, a közös cél. Ezzel szemben hisz esztendeje, hogy ebben a városban minden vasárnap templomba járok, de ott alig ismerek valakit is, arról pedig fogalmam sincs, ki ülhet mellettém, még kevésbe, hogy milyen gondok gyötrik — melyek közül nem egyen talán éppen én segíthetnék a legkönnyebben. A templomból kijövet ijedt madarakként szétrebbenünk, csupán néhány volt kisiparos vonul be közösen a közeli vendéglőbe. Egész héten át nem tudunk egymásról, nem ismerjük egymás problémáit, gondjait, megpróbáltatásait, s most, amikor a szeretet (?) összehozott bennünket, közömbösen elmegyünk egymás mellett. Még csak annyi összetartás sincs bennünk, mint egy focicsapat drukkerjeiben vagy két bélyeggyűjtőben. Ha megbetegszünk, hosszabb időre ágyunk esünk, üzemünk, szakszervezetünk hívás nélkül is fölkeres, és gyakran némi ajándékkal is kedveskedik. Nem az ajándék értéke a fontos, hanem munkatársaink figyelmessége. Egyházközségünkben azonban más a helyzet: nyugodtan elmaradhat bárki akár hónapokig is a vasárnapi istentiszteletekről, nem vesszük észre, nem is érdeklődünk utána, s még kevésbé keressuk fel. (Mert mi közöm hozzá, s különben is, csak nem tolakszom oda?) Még az is meglehet, hogy talán már nem is akar jönni... Néha pedig így kell mátkoznom: Istenem, add, hogy. ateista barátaim most még csak véletlenül se tévedjenek erre a templom felé, csak véletlenül se üsse meg fülüket valami abból, ami itt elhangzik, mert akkor csak még messzebb esnek tőled, még neveltségesebbé válsz előtűk... — Így aztán nem csoda, ha magunk is fogynak, a sorok ritkulnak, s a padokban még kevesebben leszünk, akik továbbra sem ismerjük egymást.

Számomra kevésbé jelent komoly kereszténységet, ha egy búcsújáráhelyen akár ezren is összejövünk, s ájtatos hangon elénekeltjük a legszebb Mária-énekeket, de hazafelé a vonaton vagy autóbuszon minden kegyelmet felejtve éppoly kíméletlenül félrelökjük és letiporjuk egymást, mint azok, akik az Istenanya nevét leginkább csak káromkodásból ismerik. A templom (látszat) közösségéből kilépő hívő már egyedül érzi magát, társaival való érintkezésében már nem a keresztény erkölcsi normák az irányadók, hanem a történetileg kialakult polgári szokások, melyeknek gyakran vajmi kevés közük van az igazi kereszténységhez. Ilyen jellemvonás például a bizalmatlanság vagy a közömbösség a mellettünk élő felebarátunk gondoljai és egyáltalán egész élete iránt. (Hogy a társadalomról ne is beszéljünk!) Számunkra nem lehet vigasz, hogy világjelenségről van szó, s hogy a napilapoktól kezdve a nagy gondolkodókig mindenki foglalkozik vele. Ellenkezőleg: szégyen, mivel a társadalom jelentős részét mi alkotjuk. Csupán akkor szisszenünk fel, ha a magunk személyes érdekeit éri sérelem, de néhány udvarias, sajnálkozó megjegyzésen kívül alig teszünk valamit, ha ugyanaz másokkal történik.

Nem vigasztalhatjuk magunkat azzal sem, hogy az elidegenedés már világ-méreteken jelentkezik. Ellenkezőleg: számunkra, a szocialista táborban élő keresztények számára súlyos erkölcsi tekintélyvesztéséget jelent az is, hogy a nyugati kereszténység a maga befolyásával nem áll ki egyértelműen például a sok helyen még mindig üldözött kommunisták mellett. Nyugati hittestvéreink ne csak azt tegyék szavá, ha minket ért méltánytalanság, de vegyék észre azt is, ha saját országukban baloldali vezetőket, marxistákat, kommunistákat üldöznek. Álljanak ki mellettük, védjék meg őket, ha bajba jutottak. Ha ezt teszik, a mi szavunknak is nagyobb súlya lesz idehaza. A „Dunántúli Napló” 1973. április 30-i száma tiltakozó felvonulást ábrázoló felvételt közöl az alábbi szöveggel: „Húszezer dortmundi tüntetett a tartományi kormány rendelete ellen, amely megtiltotta, hogy kommunistákat közszolgálatban alkalmazzanak. Az intézkedés következtében hatvan pedagógust bocsátották el, mert tagjai a Német Kommunista Pártnak.” Milyen jón háborodom fel akkor én, a hivatalosan ateista világnézetet valló szocialista Magyarországon élő keresztény pedagógus, amikor hivatásom gyakorlásához ateista világnézetet kívánnak, — ha történetesen az esseni püspök sem tiltakozott (csaknem biztos, hogy nem tiltakozott) a tartományi kormánytól a kommunista pedagógusok elbocsátása ellen?

Marxista partnereink csak akkor fogják felülvizsgálni rólunk kialakított nézeteiket, ha már nem csupán polemizálni akarunk velük, ha látjuk, hogy velük együtt dolgozunk minden szép és nemes célért, s ha kell, harcolunk is jogaikért azokban az országokban, ahol nem élvezik az államhatalom támogatását. Ezt az új magatartási formát elsőnek talán *Rónay György* határozta meg éppen tíz

évvél ezelőtt Párizsban, a Francia Értelmiségiek Katolikus Központjában tartott előadásában: „... vitatkozás, cáfolás helyett bizonyítanunk kell, mégpedig a való élet, a történelem síkján, a konkrét társadalmi valóságban. Észbizonyítékok helyett, amelyek egy kissé mindig a levegőben lebegnek, és semmi gyakorlati következményük nincs, az kell, hogy a bizonyíték maga az ember legyen, a maga tagadhatatlan valóságában, társadalmi nyilvánvalóságában. A bizonyítéknak: magunknak kell lennünk.” — S éppen ezért, mivel a bizonyítéknak magunknak kell lennünk, minden általános sémától függetlenül magunknak kell kidolgoznunk azt is, hogy saját környezetünkben hogyan képviselhetjük a legeredményesebben Istent, hogyan valósíthatjuk meg legkorszerűbben az evangélium örök igazságait a ma és holnap társadalmában.

Ki tudja, jönnek-e még a kereszténység történetében kiemelkedő, nagy egyéniségek, hősök, szentek, akik életük példájával, egyéniségük fényesen sugárzó fáklyafényével újra Isten felé fordítják az emberek tekintetét? Nem várhatunk rájuk. Nekünk, egyszerű, botladozó, botorkáló embereknek kell a magunk kis mécsésével világot gyújtanunk, s a mindig gyanús nagy szavak, nagy eszmék és fogadkozások helyett egy kis fényt, egy kis meleget nyújtanunk azoknak, akik ebben a lárstalan bolyongásban, ebben az egymástól mindinkább elidegenedő világban vakon dideregnek mellettünk. Kik ezek? Talán éppen a szomszédom a lépcsőházban, talán a másik fejtés vájára, talán a főnököm, a beosztottam, de az is meglehet, hogy fiam vagy feleségem vár tőlem már régóta egy meleg emberi szót, egy kissé bátrabb kiállást igazáért, egy kis bátorítást sikertelen próbálkozásaiban.

Lesz ebből valamikor keresztény megújulás? Hiszek benne. De ehhez az is kell, hogy lassan, fokozatosan megváltoztassuk a közvéleményt, a lépcsőházunktól kezdve egészen a kontinensekig, s ne kelljen egymás miatt szegyenkeznünk. Papunknak ne kelljen szégyenkeznie miattunk, s nekünk se kelljen szégyenkeznünk se papunk, se püspökünk miatt. Nekünk, szocializmusban élő keresztényeknek ne kelljen pirulnunk, hogy amíg a tőkés társadalmakban milliós jüvedelmű gazdagok keresztény testvéreinknek vallják és hirdetik magukat, addig szemrebbenés nélkül zsákmányolnak ki és nyomnak el milliókat, akik ugyanazon keresztvíz alá hajtották valamikor fejüket. S végül soha többé ne forduljon elő az a hallatlan botrány, hogy meggyónunk, megáldozunk, s utána elindulunk a harcmezőre vagy felszállunk a géppel, hogy lemészároljuk a családapát, fiút, testvért, aki hozzánk hasonlóan szintén magához vette Krisztus testét, mielőtt elindult volna minket lelőni.

Ha majd elérjük, hogy társadalmunkban már évtizedek óta úgy emlegetnek bennünket — bármily kevesen is leszünk — mint olyanokat, akikre a szebb, békésebb jövő építésében mindenben számítani, akiknek a becsületességére, munkaerkölcsére, szaktudására, szorgalmára minden körülmények között alapozni lehet, akkor joggal remélhetjük, hogy a „keresztény” megjelölés valami megkülönböztető pluszt fog jelenteni. De erre a megkülönböztető többletre nekünk akkor sem szabad hivatkoznunk, nekünk azt soha többé a történelem folyamán kimondanunk nem szabad! Ha valamikor egy dicsérő szó elhangzanék rólunk, az csak kívülállótól — még jobb, ha szembenállótól — származhat. Mert ha tőlünk jön, s aztán újra elfogadjuk az első kiváltságot, akkor minden kezdődik előlről, s a vége megint az elbizakodottság, az önelégültség és gőg, hiszen „mi vagyunk az egyedül üdvözítő egyház...” Túl sokszor kiderült, hogy az a kőszikla, melyen hangos szóval hirdettük, hogy mily szilárd és rendíthetetlen, nem egy helyen nagyon is málladozott. Adjuk kissé lejjebb, legyünk szerényebbek, csendesen tapasszuk be a réseket, s függetlenül attól, hogy környezetünkben észreveszik-e vagy sem, értékelik-e vagy sem, minden, a magán- és társadalmi életben megnyilvánuló negatív jelenség mellé helyezzük oda a magunk pozitív értékét. Ha keresztény vagyok, és 1975-ben Magyarországon vagyok az, akkor nem engedhetem meg magamnak, hogy például a közös tulajdonhoz nyúljak, még akkor sem, ha ezt rajtam kívül mindenki megtenné az üzemben; nem engedhetek meg egyetlen igaztalan megjegyzést sem a szomszédom vagy a munkatársam ellen, nem árthatok nekik semmivel, nem gyengíthetem egzisztenciájukat — végső soron még azokét sem, akik az enyémre törnének —, nem dobhatok rájuk követ akkor sem, ha már netán mindenki megkövezte őket. Én legyek az egyetlen, akinek a nyelvétől, rosszindulatától senkinek sem kell félnie. Ha pedig elveim vannak, keresztény létemre a legelső az legyen, hogy minden

őszinte, konstruktív gondolatrendszer, világnézetet tiszteletben tartok, még akkor is, ha az enyémtől eltér vagy esetleg ellenkezik vele. S végül pedig: ha keresztény vagyok, és valamiben hibáztam, legyen bennem annyi erő és alázat, hogy tévedésemet — ahelyett, hogy abból filozófiát tákolnék össze magamnak —, őszintén elismerjem, és következményeit vállaljam.

Az életnek csak néhány területét emeltük ki találomra, s ezekben is inkább arról szoltunk, hogy keresztény létünkre mit nem tehetünk. Ennél valóban sokkal fontosabb mindaz, amit tennünk *kell*. Ezt azonban képtelenség felsorolni. A szeretet leleményessége, találékonysága kimeríthetetlen. De ha ráeszmélünk arra, hogy a hatos villamoson már csupán testhelyzetünkkel milyen sok bosszúságtól kímélhetjük meg útitársainkat; ha tudjuk, hogy úgy is meglephetjük feleségünket, hogy néha elmosogatjuk a rá váró piszkos edényeket; ha szülő létünkre van bennünk annyi erő, hogy bocsánatot tudunk kérni gyermekeinktől is; egyszóval: ha az élet aprónak látszó dolgaiban, kicsiben hívek vagyunk keresztény mivoltunkhoz, akkor nem kell félnünk, ha majd eljön az óra, amikor „nagy dolgokban” várják tőlünk a döntést és a határozott cselekvést. Talán erre az életstílusra gondolt *Lukács György*, amikor megjegyezte: „Nagyra becsülöm a valóságos embert, ha hűséges tud lenni önmagához, hitéhez, hiszen ezzel ma olyan programot vállal, amellyel nem jár együtt semmiféle előny sem a társadalom, sem az egyes ember részéről.” (Idézet a Hegyi Béta készítette interjú szövegéből.)

Ennek a szerény, de mégis modern, korszerű keresztény lelkületnek a kialakítása, ápolása és továbbfejlesztése várna az új típusú egyházközösségre s annak lelkipásztorára. Ez az új típusú lelkipásztor nemcsak kialakulóban van, hanem néhol már meg is jelent, a mi életünket őli, részt vesz gondjainkban, osztózik örömünkben, bánatunkban egyaránt. Figyelő, mindent meglátó szeme szüntelenül a rábízott nyáján, a vezetése alatt álló egyházközösségen függ, s mindenütt ott van, ahol biztató szavára és segítő kezére várunk. Tudja, hogy hívei közt olyanok is vannak — öregek, betegek, magányosok —, akikre talán egész nap senki sem nyitja rá az ajtót. Miért ülne hát akkor az irodában? Viszont ha már meglátogatja őket, útközben egyúttal miért ne vásárolhatna is be nekik? Mind több az ilyen, s hozzájuk hasonló lelkületű lelkipásztor. Az a pap, aki kocsijával elfuvarozza falujának az autobuszról lemaradt kézilabdacsapatát, aki odaáll hívei közé téglát hordani, amikor napközi otthont építenek; papok, akik nem fogadják el a honoráriumot az egyházi szolgáltatásokért olyanoktól, kiknek arra a pénzre sokkal nagyobb szükségük van; papok, akik jövedelmükből hozzájárulnak a lakóhelyükön épülő óvoda költségeihez; papok, akik szinte elvárják az egyházközösségi képviselőtestület tagjainak ellentmondását, és szeretik a parázs, megtisztító vitákat, — azok már megértették, tudják, érzik, hogy Krisztust velünk együtt, közöttünk, de mindenekelőtt *általunk* kell szolgálniuk. Szeretjük őket, ragaszkodunk hozzájuk, de szeretik, megbecsülük sőt tisztelik őket azok is, akik kívül állnak egyházunkon. Éppen ezért ha bajba kerülnek, nemcsak mi állunk mellettük, hanem azok a felebarátaink is, akik világnézetben esetleg szembenállnak velük. Ennek a paptípusnak a megszületését tartom az utolsó harminc év egyik legszebb, legbiztatóbb eredményének. Minél több ilyen papot, püspököt, isteni Mesterükhöz hasonlót várunk, akikről hiszem, hogy velünk együtt összefogva meg fogják teremteni az új típusú egyházat, melyet valóban — és elsősorban — arról lehet megismerni, hogy tagjai szeretik egymást. Erről a születőben lévő új egyházzal írja *Magyar Ferenc* az Új Ember 1972. december 31-i számában: „... az egyedül reális egyház az az egyház, amelyben Isten népe nem csupán hierarchikusan szervezett és fegyelmi renddel összefogott társaságnak érzi magát, hanem egy élettel átjárt test tagjának, aki nemcsak rendelkezéseknek engedelmeskedik vagy tanácsokat követ, hanem abból él, hogy részesedik a maga egyéni életében éppen úgy, mint közösségi életében Krisztusnak a történelemben továbbélő és megelevenítő lelkéből.” S hadd tegyem még hozzá: hogy ebből a megelevenítő lélekből másokat is részesíteni akar, mert nem kíván többé elzárkózva, csak önmagának élni, hanem az egész világnak élni; az „egész világ” azonban mindig a velem először szembejövő emberrel kezdődik.

A fejlődés, a fejlődés, az elszáradt látzólág megtorpan, a látszat alatt, a valóságos élet talaján mégis tovább folytatódott. Ha kényszerű, „útmenti rostokolásunk” után szét is széledtünk, a hosszú, társtalan bolyongásból visszatérve — számban talán megfogyatkozva, de tapasztalatban gyarapodva — ma mégis újra megtaláljuk egymást.

A REMÉNY EMBERE

Az átlagos keresztény közfelfogásban élő Jézus olyan, mint valami álruhás Isten: vagy télapónak öltözik, vagy munkaruhát ölt, hogy rendbehozza az eresz-tékeiben recsegő világot. Képzeletvilágunk Jézusa veszedelmesen hasonlít egy bábfigurához. A szövegkönyvet a mennyei Atya írja. A végszóra megjelenik a színen a Fiú, eljuttassa nagy jelenetét, s miután ránk bízva a darab folytatását, eltávozik. Előre tudja a felyonás végét, ismeri a dráma kimenetelét. Ugyanolyan képtelenség vele kapcsolatban a reményről beszélnünk, mint föltételeznünk, hogy a színésznek kétséges a játék végkifejlete. Ennek a Jézus-képnek vajmi kevés köze van az egyház tanításához, amely szerint Jézus valódi és teljes ember: emberi lelke és szabad akarata van. Az Újszövetség alapvető kijelentését csúfolja meg, aki meg akarja Őt fosztani a reménytől: ha valódi ember, akkor ugyanúgy nem nélkülözheti a jövő kedvező alakulásába vetett hitet, mint ahogyan mi sem mondhatunk le arról.

De mit értünk reményen? Azt a szerény föltételezést, hogy a valóság nem egy félkegyelmű meséje, vagy — ha történetesen keresztény az illető — hogy Isten elképesztő szeretet. Jobban mondvá: a remény bizalom abban, hogy holnap másként lesz, mert a lét minden erejével javunkat szolgálja, tehát nagyon helyénvaló, ha mi is segítünk másokon. Ha igaz *Aquinói Szent Tamás* megállapítása, hogy „a remény oka az ifjúság, mert előtte a jövő és nincs mögötte múlt” (S. th. 1. IIq. 40 a. 6), akkor korunk nagyon fiatal. Szellemi látóhatárunk a történelmiség: gondolkodásunk a haladáshoz és a fejlődéshez fordul, érdeklődésünk a jövőre irányul. Bár a közelmúlt iszonyatos eseményei azt tanúsítják, hogy a tudomány és a technika felfedezései megsokszorozzák az ember rősszra való képességét, mégis — vagy talán éppen emiatt — szinte kétségbeesetten bízunk a szebb jövőben. Erre vall a tudományos-fantasztikus irodalom keresettségé, vagy *P. Teilhard de Chardin* népszerűsége. A legismertebb rock-opérák egyike, a *Hair*, egyenesen a vízőntő korszak beköszöntésétől várja az emberi problémák megoldását. A katolikus *G. Marcel* és a marxista *E. Bloch* „a remény elve” alapján értelmezi az embert. *K. Rahner* hangsúlyozza, hogy „teljesen nyitott” az abszolút jövőre, vagyis Istenre magára.

Katolikusok és marxisták egyaránt hangoztatják, hogy kanyargói és visszazuhanásai ellenére is halad előre a történelem. A vitatott kérdés inkább az, hogy az emberiség haladása miként biztosít teret az egyéni reménynek. Előreláthatóan megszűnik az emberek kizsákmányolása, hátrányos megkülönböztetése, bőségben él majd a harmadik világ is. A ragyogó jövő, a radikális változás távlat a óriási lendítő erő, kiváltképpen amíg fiatal valaki, s úgy tűnik, hogy személy szerint is élvezheti a beteljesült várakozásokat. Élemedett korban csökken a lelkesedés, a kilátásba helyezett cél mindinkább távolodik, s egyre többet töpreng az ember azon, hogy az emberiség kitűnőnek ígérkező lehetőségei mennyi jóval biztatják őt magát, mármint személyét. A frankfurti iskola kiváló képviselője, *Th. W. Adorno* így ír erről: „A kétségbeesés dacára felelősséggel vállalható egyetlen filozófia az a kísérlet lenne, amely megpróbálná úgy nézni a dolgokat, amint a megváltás szemszögéből mutatkoznak. A megismerésnek nincs más világossága, csak amit a megváltás vet a világra: minden egyéb utólagos szerkesztés, amolyan technikai fogás.” Másképpen azt jelenti ez, hogy amikor nem keseredünk el a történelem iszonyú kétértelműségei láttán, hanem a kilátástalan helyzet ellenére is remélünk, akkor az üdvösség és megváltás előzetes ismerete hordozza megingathatatlan bizalmunkat. A történelem kielégítő értelme a történelemből magából le nem vezethető, minőségileg új kezdettől várható. Az újrakezdés külső oldala, világi megjelenése az üdvösségnek, kegyelemnek, megváltásnak, egyszóval annak, amit Jézus Isten országának nevez.

„Távozz tőlem, sátán!”

Jézus reményének megkülönböztető vonása, hogy nem annyira a jövőre irányul, mint a jelenre. Bár Isten országa még eljövendő, bár az ítélet napja nem virradt még föl, mégis inkább arra épül az örömhír, ami *már itt van*, és nem arra, ami *még nincs itt*. Jézus prédikációjában a jelenről beszélni annyit jelent, mint a jövőről beszélni, és a jövőről beszélni annyit, mint a jelenről beszélni. Isten

jövője üdvösség annak, aki a mostot Isten jeleneként és az üdvösség idejeként ragadja meg. Isten jövője ítélet annak, aki nem fogadja el Isten jelenét, hanem saját jelenébe, múltjába és a jövőről való saját álmaiba kapaszkodik” — jegyzi meg G. Bornkamm. Amint Ch. Duquoc írja, a jövő Jézus előtt sem volt nyitott könyv. Őrá is vonatkozik K. Marx megállapítása, hogy „bizonyára nagyon könnyű lenne megváltoztatnunk a világtörténelmet, ha csakis akkor vennénk föl a küzdelmet, amikor csálhatalanul számíthatunk a sikerre”. Jézus nem nyúlt „messiási” eszközökhöz: nem tüntetett erejével, nem vitt véghez szemfényvesztő, apokaliptikus csodákat, nem aralott imponáló győzelmeket, nem igényelt politikai hatalmat. Isten országa kétségtelenül eljön; nem siettetni az időt, nem folyamodik erőszakhoz küldetése érdekében. Ha nem így tenne, Isten királysága nem különböznék a földi birodalmaktól. Ha messiási hatalom környezné személyét, akkor fölösleges lenne a szívek megtérése, hiszen a hatalmat mindenki megérti. Ezért kell a gyöngeséget választania. Nem győzheti meg hallgatóit más-sal, mint egyes-egyedül magatartásával és szavaival. Végletes erőtlensége, lemondása a hatalom látszatáról is, a járókelők fejszólása, a főpapok gúnyolódása a keresztfa tövében az Istenbe helyezett remény nyilvánvaló jele. „Mint próféta és kinyilatkoztató vállalja Jézus a kockázatot, hogy Isten királyi uralmának beköszöntését a szó tehetetlenségével proklamálja. A tét nagyságát igazolta a reá kimondott halálos ítélet” — jegyzi meg Duquoc. Jézus gyöngeségét azonban jól kell értenünk. A messiási kísértés határozott elutasítása (Mt 4,1–11) nem tulajdonítható naivitásnak. Tudta ő, mi lakik az emberben. Ismerte mindnyájukat: az írástudókat, a farizeusokat, a szaduceusokat, a főpapokat. Nem szorult rá, hogy bárki is fölvilágosítsa a próféták sorsáról s arról, hogy milyen véget szántak neki (Jn 2,23–25). Ennek ellenére sem tesz le céljáról, rendíthetetlenül halad útján. Szerényen, türelmesen és bátran. Tudja, hogy vásárra viszi a bőrét, hogy az emberek esendők, hogy csodálatos események, kápráztató varázslatok elhárítanak életének súlyos alakulását. „Vagy azt gondold, hogy Atyám nem bocsátana rendelkezésemre rögtön tizenkét ezred angyalnál is többet, ha kérném?” (Mt 26,53) — mondja Péternek, aki — akárcsak a kísértő a pusztában — minden áron azon van, hogy mutassa meg erejét Jézus. Csak-hogy a hatalom és az erő alkalmazása elhomályosítaná Atyjának arcát; ellen-keznek feladatával, hogy megismertesse velünk az egy, igaz Istent. A hatalom elutasítása azzal a veszéllyel járhat, hogy nem veszik észre Isten országának el-jövetelét. Jézus szándékosan vállalja a kockázatot: más, aki vet, és más, aki arat, „En itt vagyok” — azaz minden időben hajlandó vagyok segíteni — jelen-ti ki nevét Jahveh. Az Ő hűségétől várja az Ország végleges győzelmét.

Mi Jézus reményének feltűnő sajátossága? Ő is hagyatkozik az univerzum jóindulatára, de nem érzi szükségét, hogy erőszakhoz nyúljon, hogy messiási hat-mának gyakorlása által kényszer alkalmazzon a Valódi-Valósággal szemben. Megingathatatlan reménye miatt megengedheti magának a gyöngeséget; egyes-egyedül a Valódi-Valóságra bízta, hogy miként nyilvánul meg szeretete. Nem a történelmi fejlődésre épít, sem az emberi munkálkodásra vagy valami külö-nös evilági miszticizmusra. A remény, az istenkirályság felvirradása teljesen in-gyenes ajándék, a Valódi-Valóság szeretetének semmilyen módon ki nem erő-szokolható, önkéntes kezdeményezése. Olyan erőteljes közelpés ez, olyany-nyra jó irányba tereli az eseményeket, hogy akiben megnyilvánul, annak nem kell föltétlenül erősnek és hatalmasnak mutatkoznia. Jézus reményének nem vak optimizmus az alapja. Abban a tapasztalásban gyökerezik, hogy Isten jelen van benne: hogy szereti és megváltoztatja a világot. Ezért tud várni, ezért nincs szüksége azonnali győzelemre. Nem kell Istenre kényszerítenie akaratát, nem kell siettetnie a beteljesedés idejét. A boldogság nem a „messiási javak” kánaáni bő-ségétől függ. Nem kell ismernünk az Ország megvalósulásának pontos menet-rendjét, nem szükséges tudnunk a választ a hol, a hogyan, a mikor kérdésekre, fölösleges részletesen kimutatnunk, hogy az egyén hogyan és miképpen fog fenn-maradni abban az országban, amely már itt van és mégis imádkoznunk kell az eljöveteleért. Utig elég azt tudnunk, hogy Isten szeret, hogy föltétlenül szá-míthatunk Rá.

Ha Jézus a társadalmi fejlődésbe, az emberi kapcsolatok megjavulásába vet-né reményét, akkor ez nem lenne más, mint optimizmus, amely nélkülözhetet-len ugyan az emberi életben, de minduntalan verifikációra szorul. Jézus nem optimista volt, s éppen ez magyarázza azt, hogy hajlandó volt mindent feltenni egy lapra, hogy az emberek az Istennel való közösségben részesülhessenek. Nem

volt utópista álmodozó, nem áltatta magát prédikációjának eredményességével. Haragra lobbantotta hallgatóinak korlátoltsága, elszomorította tanítványainak kicsinyessége. Tervét megghiúsították, számítását keresztülhúzták: csalódnia kellett az egész vonalon. Valóban, mélységesen kiábrándult, ám nem hasonlott meg, „mert Isten országa nem azt jelenti, hogy az ember előretolja magát, sem azt, hogy tuncet hatalmával; Isten országa közösség az Atyával” — írja *Duquoc*. Jézus nem hangoztatja a világban fellelhető negatívumról, hogy a fejlődés lendítő ereje. Nem állítja, hogy a jó kétségtelenül bekövetkező történelmi érvényesülése kibékíti a rossz uralmának tényleges átélésével. Nem éri be ennyivel, nem elégi ki a *Hegel*-féle eszmei megbékélés a rosszal, mely „elveti a pusztán negatívnek kategóriáját”. Jézus szemében a rossz valóban rossz, a kudarc valóban kudarc, a szenvedés valóban szenvedés. Nem abban bízik, hogy a veszteségek mennyiségi felhalmozódása egykoron nyereségben kulminál, hanem az Atya ígéretében: a jó már kivívta a győzelmet, s ez bármikor megnyilvánulhat az élet teljes terjedelmében. Pontosan ezért hibáztatják. Azt róják föl, hogy hamis illúziókat táplál, holott igazában realista. A valóságot veszi figyelembe: a kudarcot, a balsikert, a vereséget elsősorban rossznak tartja, s nem csupán a kikezülhetetlenül bekövetkező győzelem tartozékának. Hangsúlyozza, hogy az ember önjerejéből képtelen teljes győzelmet aratni. A valóságú gondolkodó pillanatig sem kételkedik *M. Horkheimer* szavaiban: „A beteljesült igazságosság sohasem valósulhat meg a világtörténelemben; mert ha a jelenlegi társadalmi igazságtalanságot fel is váltja egy igazabb társadalom, ez nem teszi jóvá a múltbeli nyomorúságot, és nem szünteti meg a természet ínséges állapotát”.

„Aki nem akar dolgozni, ne is egyék”

A valóságot figyelembe vevő gondolkodás az utópiát, az elképzelt eszményi társadalmat nem téveszti össze a reménnyel: „Szívesen bevallom, hogy az utópiái állam sok berendezését szívesen látnám a mi országainkban is megvalósítva. De ezt inkább kívánom, mintsem remélem” — fejezi be könyvét *Morus Tamás*. A kereszténynek ezért kell igyekeznie az emberi életkörülmények megjobbítására, mert nem várhatja az eszményi társadalom automatikus létrejöttét. Az ember akkor él hitelesen, ha törekszik és tervez, célokat tűz ki, jobban mondva: remél. Lénye legmélyén arra hivatott, hogy a jövőben valósítsa meg magát. De még akkor is szembe kell néznie a makacs ténnyel, hogy ő nem élvezheti már a diadalt, ha meg van győződve arról, hogy életének összes kudarcát és fiaszkóját hozzájárul valamiképpen a végső győzelemhez. És mi van a meghalt gyerekekkel, betegekkel; azokkal a milliókkal, akiknek a keze munkája nem hagyott nyomot a világon, akik nem járultak hozzá aktívan az emberiség fejlődéséhez — nem ültettek fát, nem nemzettek gyermeket és nem írtak könyvet? Az emberi létezés minden olyan magyarázata, amely zárójelbe teszi a halál ténnyét, nem egzisztenciális értelmezés. A halál az ember végső lehetősége; egzisztálni annyit tesz, mint a halál felé haladni. Ha ezzel minden véget érne, akkor az emberi egzisztencia a nihil felé tartana, az abszolút semmin alapulna. A tudat (transzcendentális) elemzése nem fogadja el a semmit, a negativitás homályát mint a lét legvégső szintjét, mivel a tudat önmagában bírja a fényt, saját valójában találkozik a lét, a pozitívum abszolút világosságával. A semmi szomszédjaként a halál a transzcendencia határvonala, radikális felszólítás a reményre. Mivel az embernek nem áll módjában gondoskodnia a létezéséről, az új egzisztencia ajándék számára. Két út nyílik meg előtte. Az egyik a világon belüli lehetőségekre szorítkozó autonómia, a másik a transzcendentális távlatokra nyitott egzisztencia. „Mindenki a transzcendentális reményre adott válaszával értelmezi egzisztenciáját, és — mivel nincs értelmezés döntés nélkül — dönt végső sorsáról” — írja *J. Alfaro*.

Más szavakkal, amikor találkozik az ember a halállal, ugyanolyan gyöngé és erőlen, mint Jézus volt, amikor szembekerült a zsidó vezetők leleményes irigységével és Róma erejével. Jézus nem produkálta magát; nem állította meg a Napot, nem hívott segítségül tizenkét ezred angyalt, nem kérte védelmüket. Mi nagyon szívesen tennénk, csak hogy nincs rá módunk. Ezért vagy arra kényszerülünk, hogy a halál küszöbén feladjuk a reményt, mert úgy véljük, hogy nem terjed túl a halálon, vagy elfogadjuk az ajándék, a teljesen ingyenes új egzisztencia ígértét. A keresztény remény „exodus”, helyesebben kilépés önma-

gunkból; az ember hátrahagyja a gondoskodás és az előrelátás nyújtotta biztosítókat, és egyes-egyedül az isteni ígéretre hagyatkozik. Elvágja a kötelét annak a horgonynak, amellyel ebbe a világba akasztkodik, és a Jézusban feltárló parttalan misztériumba veti horgonyát. Aki remél, az átéli Isten szeretetét, és ez a tapasztalás biztatja az ígéret teljesülésével. Ezt nem szabad úgy értenünk, mintha a keresztény remény egyoldalúan a másvilágra irányulna. Nem ebben, hanem inkább magában a létezésben bízunk, a szeretet révén megtapasztalt multhatatlan értékekben s az ezeket értelmező isteni Szóban. Amint K. Rahner kifejti, Jézus üzenetében nem tévesztendő össze az eszkatológia, az ember végső célbaérése az apokaliptikával, a jövő fantasztikus kiszínezésével. Az eszkatológia a jelen alapján értelmezi a jövőt, az apokaliptika a jövő alapján a jelent. Föltételezi, hogy a jövő már teljesen kész, ennek silány vetülete a történelem, amelynek hiábavalóságát leleplezi (apokalipszis) a találkozás a tulajdonképpeni valósággal. Az eszkatológia a jelenből indul ki, következésképpen komolyan veszi a történelmet, nem tekinti lefutottnak a versenyt. Jézus nem volt apokaliptikus. Bár kénytelen volt alkalmazkodni korának apokaliptikus világkézetéhez és nyelvéhez, eszkatológiai beteljesülést hirdet, mellyel Isten ajándékozta meg az embert.

Tagadhatatlan, hogy a keresztények gyakran félreértik Jézust, és úgy élnék, mintha elhanyagolhatnák jelenlegi egzisztenciájukat az eljövendő kedvéért. A keresztény remény ennek ellenére elkötelezi a keresztényeket a teljes jelen mellett; semmiképpen sem akadályozza őket a világ átalakításában. Éppen ellenkezőleg, az Isten és ember iránti közös felelősségbe integrálja feladatunkat: „Amit legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek” — mondja az Emberfia az utolsó napon (Mt 25, 35—46). A hívőt az a remény élteti, hogy a világért kifejtett munkássága nem lesz a pusztulás martaléka, küzdelme nem fullad kudarchba. Az abszolút jövőre támaszkodik bizalma. Ez nem altatja el felelősségét, hanem felszólítja, hogy a történelem alanyaként vegye ki részét a világ sorának jobbrafordításából. Az üdvösség vagy helyesebben a teremtmények beteljesedése az Isten és az ember, a korlátlan szabadság és a felelős szabadság párbeszédében jön létre: Isten önmagát közli az emberrel, akinek válaszolnia kell a hívásra, amely szeretet. A szeretet, a remény hiánytalan megvalósítása megköveteli az embertől, hogy számot adjon a rábízott dolgokról, figyelmesen lássa el feladatát, s *gondoskodása az emberekről, a világról, a történelemről előre jelezzé Isten országának eljövételét*. A keresztény ugyanúgy ismeri a pusztulás valóságát, mint Jézus, és ugyanúgy tudja, hogy nem a megsemmisülés az utolsó szó. Tudatában van gyöngeségének s hogy alulmarad a halállal szemben, de meg van győződve, hogy veresége győzelemre fordul Isten segítségével. Ezért nem teheti le a fegyvert, nem adhatja föl a küzdelmet akkor sem, ha körülötte mindenki elveszíti reményét. Sebezhetőségének és esendőségének tudatában Isten erejére és szeretetére támaszkodik. A magány, az öregség, a betegség gyakran teremt kilátástalan helyzetet. A kereszténynek, ha csakugyan az, még a józan ész ellenére is folytatnia kell a közdelmet.

„Megváltásunk reménybeli”

A reményt a „már igen” és a „még nem” feszültsége alkotja. Aki megfelelkezik az elsőről, kétségbeesik, aki a másodikról, elbizakodik. Az előbbi lelkiileg szellemileg megvénül, az utóbbiban infantilizmus váltja föl az ifjúságot. A hitet, hogy a világ humanizálásáért munkálkodnunk kell, keskeny határvonal választja el a hiedelemtől, hogy az emberi tevékenység hozza létre Isten országát. Még Jézus föltámadása sem valósítja meg, hanem csak jelzi, hogy itt van a küszöbön. A jelen és a jövő kapcsolatát nem látjuk világosan. Tudjuk, hogy az Ország ajándék, és tudjuk, hogy dolgoznunk kell érte. Bizonyos értelemben rajtunk múlik eljövetele, bár nem mi hozzuk létre. Annyi bizonyos, hogy tetteink nagy súllyal esnek a latba. Nem azért törekszünk az igazságosságra és a szeretetre, mert egyébként is győzedelmeskedik, hanem azért, mert tőlünk is függ a diadal. A világba kérdezetlenül jövünk, üdvösségünkbe azonban beszélünk. Isten királysága azt jelenti, hogy önmagát közlő szeretete az emberek által érvényesül az emberekben — jegyzi meg W. Kasper. A keresztény nem engedheti meg magának a fényűzést, hogy Istenre bízva, amit neki kell megtennie. Jézus törődött a világgal, bár bizonyosra vette, hogy az Ország el-

jövetelét nem akadályozhatja meg semmi. Isten uralma teljességgel ajándék, és mégis dolgoznunk kell érte. Ezt a feszültséget alighanem sohasem tudjuk feloldani elméletileg. De nem is kell. Elegendő a gyakorlati megoldás. A keresztény hívó világi elkötelezettsége olyan mérvű, hogy számára túl nagy luxus a kétségbeesés, legalábbis hosszabb időre. A munka beszüntetése olyan fokú engedékenység önmagával szemben, amire neki nem telik. Bár a veszteség nem kerülhető el, hosszútávon mégis biztos a nyereség. Jézus is tudta, hogy elbukik, mégsem hagyta abba a küzdelmet. Szilárdan hitte, hogy a mennyei Atya előbb vagy utóbb valóra váltja ígérétét.

„Minden csak megsemmisülve őrizheti meg életét” — mondja *Goethe*. A kozmosz törvénye az emberi életbe is bele van írva. Önmagunk átadása, védtelen kiszolgáltatása a másiknak — kockáztatva a visszaélés és kihasználás lehetőségét — évek folyamán a halál igazi tapasztalatát nyújtja. Az áttérés a régiről az újra, az élet új, személyes minősége úgy valósulhat csak meg, ha meghal régi világunk, melyet védekezésből építettünk. Akinek nincs ereje az odaadásra — nem bír áttörni elszigeteltségén, nem bír kiszabadulni a jelentéshelytől és értelmetlenség magánzárkájából —, az nem tud megnyílni, bízni, megbocsátani és szeretni. Átalakulás, újjászületés, feltámadás — ezekkel a szavakkal írjuk körül, amikor valami új tör be életünkbe, felszólítás, amelyre csak az egész ember, *én magam* adhatok választ, az a személyes központ, melyet éppen ez a kihívás hoz létre, alakít ki — írja *J. Goldbrunner*. Ila az ember nem biztos afelől, hogy a valóság jó hozzá. hogy hosszútávon föltétlenül győz, akkor nincs ereje az élethez nélkülözhetetlen odaadásra. Mivel védtelenül kell kitárukkozni, a kiszolgáltatottságból áradó bénító félelmet csak a remény győzheti le. Enélkül elzárkózunk, megfutamodunk az élet elől.

A kétségbeesés a kudarcot előlegezi. Bizonyosra veszi, hogy fiaskóval végződik vállalkozása, hogy a világ nem változtatható meg, hogy a létezés rémületet kelt, és ez elvágja a többiekétől. A balsiker ellenére is megőrizni az elkötelezettséget, a rémület dacára vállalni a kockázatot, azt a mély meggyőződést tételezi föl, hogy a valóság valóban jót akar. A személyes létezés — akár a világért vállalt felelősségben nyilvánul meg, akár önmagunk elvesztett dimenzióinak a fölfedezésében és másokra sugárzásában — megköveteli a föltétlen bizalmat abban, hogy a pusztulás ellenére sincs mindennek vége; bár keresztülhúzzák számításainkat, meghiúsítják terveinket, barátaink elárulnak, elenségeink diadalmaskodnak: holnap másként lesz. A bizalom az életben nem keresztény monopólium. Mások sem hagyják abba erőfeszítéseiket, nem mondanak le hitükről csalódásaik láttán, mások is megkísérlik, hogy kitörjenek az egyén védelmére emelt világ falai mögül. A különbség nem a gyakorlati magatartásból adódik, hanem az örömhír tudatos elfogadásából. Akit az ember természetes optimizmusán túlmenően Jézus jóhíre szerel föl a küzdelemre, az erősebb fegyverekkel veszi föl a harcot, mivel szilárdan bízik a végső győzelemben. a feltámadásban. S még valami: remélni talán könnyebb a kereszténynek, de sokkal szükségesebb is, „mert reménység az, hogy üdvözülünk” (Róm. 8,24). Aki nem a remény embere, a hit embere sem.

Sziszüphosz, Prométheusz, Jézus

Amint *A. Greeley* írja, egyik egyetemi munkatársa a következőképpen foglalta össze agnosztikus teológiáját: „Miután Isten megteremtette az embert, mindjobban felháborodott gonoszságán. Végül a pokolba taszította; abba az állapotba, amelyben élünk. Majd megkönnyőült rajtunk, és megengedte, hogy a halál megváltson ettől a pokoltól.” *Greeley* egyáltalán nem biztos abban, hogy kollégája komolyan veszi hitvallását, mert láthatóan nem aszerint él. Aki azonban csakugyan így vélekedik a világról, az nem képmutató, amikor feladja a világ megváltoztatására irányuló küzdelmet, vagy amikor nem hajlandó lebontani védekező, ellenálló személyiségének korlátait, melyek elválasztják másoktól. Az egyetlen logikus viselkedés számára a harc abbahagyása, meghódolás az értelmetlenség előtt, vágyódás a megváltó halálra. Ideálja Sziszüphosz, akit az istenek arra ítélték, hogy egy sziklát görgessen szüntelenül a hegy tetejére, ahonnan a kő minduntalan visszahullik. A haszontalan és reménytelen munka az emberi létezés jelképe. Az istenek megvetésével, a halál gyűlöletével, az élet szeretetével hívta ki Sziszüphosz ezt az elmondhatatlan kínszenvedést, amelyben a lét arra

való, hogy semmit se vigyen véghez. Ezt az árat kell fizetnie a Föld szeretetéért. Mégis fölötte áll sorsának. Erősebb mint sziklája, amikor leereszkedik a síkságra, ahonnan majd ismét fel kell vinnie a csúcsra — mondja A. Camus. Az ember vagy vállalja az abszurd hős szerepét, aki mindennek ellenére szereti az életet és gyűlöli a halált, vagy megfutamodik kilátástalan jövője elől.

Az emberi elv másik képviselője a görög mítoszvilágban Prométheusz. Az „előrelátó” titán fellázad a zsarnok istenek ellen, és saját kezébe veszi sorsát. „Az ember csak addig nyomorult és passzív lény, ameddig Zeus meg tudja őt akadályozni a tűz elsajátításában” — írja Lukács József. „Ha azonban sikerül őt a tűz segítségével felfegyverezni — a munka és értelem csodáira képes.” Prométheusz a nagykorú ember jelképe, aki bízik leleményes értelmében, az általa elindított fejlődésben, az emberhez méltó élet lehetőségében. Találóa mondja Lukács József: „Ha ez »megváltás«, akkor az emberiség önmegváltása, ha ez bűn alól történik, akkor ez csak a mások bűne, nem a sajátjé”. Elegendő megváltás-e? Miután Prométheusz megszabadít az emberi sors esetleges, nem szükségképpen nyomorúságától; a jogfosztottságtól, kizsákmányolástól, elnyomástól, megbecsületlenségtől és kiszolgáltatottságtól, akkor táru föl majd teljes valójában a létezés szükségképpen, örök terhe: az ember alapvető elesettség; a bűn és a szenvedés; az egyedüllét és magány; s a kikerülhetetlen halál. Prométheusz pótolhatatlan „társadalmi szimbólum”; nem válaszol azonban az összes valóban jelentős emberi kérdésre.

A keresztények eszménye Jézus Krisztus. Mivel bizonyosra vesszük, hogy már eljött az ország, amit hirdetett, mivel Abba-nak merjük szólítani Istent, mivel tudatában vagyunk elesettségünknek és arasznyi létünknek, állhatatosan kitartunk az élet mellett. Méghozzá örömmel, mert tudjuk, hogy ragyogó jövő áll előttünk. „Ha az ember felismerné, hogy a világmindenség tud szeretni, akkor kiengesztelődne” — írja Camus a „Szisziüphosz mítosz”-ban. Aik tudatában vannak ennek a kiengesztelődésnek, akiket Jézus meggyőzött a valóság jóindulatáról, azok a keresztények. Amikor a Valódi-Valóság kapcsolatba akart kerülni velünk, nem választhatott volna megfelelőbb eszközt, mint a Jézus-szimbólumot. Néha azt gondoljuk ugyan, hogy okosabban tette volna, ha látványos jeleket és csodákat művel, de az erő demonstrálása és a hatalom fitogtatása alapjában hamisította volna meg üzenetének értelmét. S ha már fékeznie kellett magát, — mind a saját szempontjából, mind a miénkben, — akkor csodálatosan jól választott, s nem rajta múlik, hogy szeretetének megtestesítője szerény hatással van ránk, legalábbis legtöbbször. Ha valamiért bírálhatjuk, akkor nem azért, mert alkalmatlan szimbólummal akarja megteremteni velünk az összeköttetést, hanem azért, mert ilyen konok és önféjü teremtménnyel vesződik. Páratlan készséget fejlesztettünk ki magunkban, hogy hallatlanra vegyük, félreértjük, rosszul magyarázzuk a legszemléletesebb vallási kijelentéseket.

Vegyük például a betlehemi istálló képét. Bár a pásztorok és a bölcsök története nem szigorúan vett történelmi elbeszélés, Jézus születése természetesen nem jelkép, hanem történeti esemény. Mária szülötte nem az ősi mondák hőseinek egyike, nem félisten, hanem ember, aki tehetetlen gyermekként jött kö-zénk. A Betlehem-szimbólum kifejező ereje a hatalom és a gyöngeség kivételesen jól sikerült összekapcsolásából adódik. Abból, amit Newman bíboros „megkötözött mindenhatóság”-nak nevez. Mégis, ki gondolt volna a konkrét tapasztalást megelőzően arra, hogy egy jászolban nyugvó kisdéd, egy fiatal anya és egy férfi képe a háttérben álldogáló pásztorokkal vallási jelentést tartalmazhat? Hányszor játszódtott le az emberi történelemben ugyanez a jelenet, és senki sem méltatta különösebb figyelemre. Elmentek mellette, talán még kényelmetlennek sem tartották anya és fia helyzetét, hiszen tető volt a fejük fölött. Ez az istálló azonban már csaknem kétezer esztendeje vonzza mágneses erővel az embereket. Szemmel láthatóan nem válik kárára, hogy egyesek üzenet csinálnak belőle, mások meg kényszeredetten ünneplik. A kisdéd, Mária és József még a körülöttük gyűrűző romantikát is elbírja. A rendkívül egyszerű és mindennapos kép kiválóan beleillik szellemi tájképünkbe; egyetemességének köszöni szimbolikus erejét. A betlehemi jelenet Jézus üzenetének alapvető jelentését szemlélteti; a Valódi-Valóság mérhetetlen szeretetének érzéketlen képét mindenki megértheti, mindenki azonosulhat vele. Betlehem a reményt képviseli: Isten szeretete kézzelfogható az emberi élet misztériumában, leplezetlenül feltáru a legsűrűbb és legközönségesebb körülményekben. Jézus a remény embere, mert teljesen

elkötelezte magát jóhírének, melyet találóan és közérthetően érzékeltet a betlehemi jászol. A magatehetetlen gyermek nem botrány, hanem jel a pásztoroknak. A mindenható Isten megjelenik gyöngeségünkben, hogy megajándékozzon az elpusztíthatatlan élet ígéretével. Aki Jézus követőjének vallja magát, az csak a reményt választhatja. A betlehemi istálló nekünk sokkal drágább, mint a világmindenség szeretetének bájos szimbóluma, több, mint a Valódi-Valóság nyilvánvalósága, költői képeket sugalló ereje. Mindenekelőtt követelmény. Akik komolyan veszik, azoktól megkívánja, hogy határozottan mondjanak le a kétkedés gyönyöréről, az elkeseredés bódító mákonyáról.

Irodalom: Th. W. Adorno: *Minima moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben*, Frankfurt 1970. 333. o. — G. Bornkamm: *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1971. 85. o. — Ch. Duquoc: *Concilium* 6(1970) 607–612. o. — K. Marx, F. Engels: *Historisch-kritische Gesamtausgabe (MEGA)*, Frankfurt, Berlin, Moskau 1927–1935. 23. k. 209. o. — M. Horkheimer: *Die Sehnsucht nach dem ganz Anderen*, Hamburg 1970. 69. o. — Morus T.: *Utópia*, Budapest 1910. 113. o. — J. Alfaro: *Concilium* 6(1970) 626–631. o. — K. Rahner: *Schriften zur Theologie*, Einsiedeln, 1960. 4. k. 401–428. o. — W. Kasper: *Jesus der Christus*, Mainz 1974. 102. o. — J. Goldbrunner: *Concilium* 6(1970) 632–636. o. — A. Greeley: *The Jesus Myth*, Garden City 1973. 106–108. o. — Lukács J.: *Istenek útjai*, Budapest 1974. 255–270. o.

TEILHARD DE CHARDIN

HOGYAN HISZEK

MÁSODIK RÉSZ

A VALLÁSOK EGYBEFONÓDÁSA

1. A Vallás mint jelenség, és egy vallás kiválasztása

Az imént felismertük, hogy a Világegyetem egyesítő és összpontosuló struktúrájú. Ebből az következik, hogy az a fejlődési vonal, amelyet hitem követett életem egyéni útjain, nem lehet elszigetelt szál az emberi gondolat kifejlődésében. Ha igaz az, hogy a Minden nyilatkozik meg minden egyes elemének, hogy magához húzza — és ha igaz az is, hogy minden öntudatos cselekvés szerves szükségét érzi, hogy igazolja maga számára erőfeszítése értékét: akkor az én hitem megszületése éppen csak parányi eleme egy sokkal hatalmasabb, sokkal biztosabb és minden emberben közös folyamatra. Így, növekedésem logikája révén, kezdek kiemelkedni egyéni szempontom fölé, szembenézek az Emberiség egyetemes vallási tapasztalatával, *hogy belemerüljek én is*.

Jól tudom, hogy sok emberi szellem, aki pedig érzékeny az isteninek a megtapasztalására, viszolyog attól, hogy megtegye ezt a lépést, vagyis hogy valamelyik hit külső erejéhez csatlakozzék. Azt gondolják, vagy könnyen azt hiszik, még a legintelligensebbek is, hogy a Vallás kifejezetten személyi ügy. Hallgatólagosan már elítéltem ezt az individualista nézetet, mert a Világba vetett hitem evolucionista és ugyanakkor spiritualista látásmódhoz vezetett. Szerintem az egységes egészként vizsgált jelenség nem kisebb valami, mint a fejlődő kollektív emberi tudat és tevékenység reakciója a Világmindenségre — mint Univerzuma. (6) A vallási jelenség szociális fokon fejezi ki ezt a Mindenhez kötődő szenvedélyes hitet, amelyet — úgy gondolom — magamban felismertem. Mi más jelent az, ha nem éppen azt, hogy a vallási jelenségnek csakis a földi gondolat teljes egésze lehet az alánya? A Földnek szüksége van arra, hogy Istent bontakoztasson ki magának; s mivel a Vallás ebből az igényből született, ezért nem az egyedi emberre vonatkozik s nem csak rá korlátozódik, hanem kiterjed az egész Emberiségre. Benne is, akárcsak a Tudományban, rengeteg sok emberi keresés és kutatás halmozódik föl, helyesbíti egymást s lassacskán tévedhetetlenül szerveződik eggyé. Tehát hogyan is bújhatnék ki azalól, hogy én is csatlakozzam hozzá? Vagy másutt hol találhatnék megerősítést és folytatást arra a személyi fejlődésemre, amely titokzatos módon egy imádásra méltó — de még szóltan

— Jelenlét lábához juttatott. Hitemért folytatott erőfeszitésem csakis úgy fejeződhet be, ha egyetemes emberi tapasztalataiba kapcsolódik s abban folytatódik. Tehát ingadozás nélkül kell a Vallások óriási folyamába merülnöm, ahová lelki kutatomunkám fonala eljuttatott. De lám csak: körülöttem mily zavarosak a habok, rengeteg különféle irányban kavarognak. Minden oldalról isteni kinyilatkoztatás nevében hívogatnak. E látszólag ellentétes áramlatok között melyiknek adjam át magam, hogy a hullámok egészen az Óceánig vigyenek?

A régi hitvédelemben a vallás megválasztását főleg a csoda számbavétele vezérelte. A tan számára az a kiváltság biztosította az isteni eredetet, hogy fel tud mutatni egy egész sor olyan képességet, „amely túlszárnyalja a természet erőit”. A Teremtőn kívül senki más nem használhatja ezt, a hitelesítő pecsétet. S ha aztán egyszer csodának nyilvánítottak valamit, az embereknek — egy igen egyszerű szillogizmus alapján — csak el kellett fogadniuk azokat az útmutatásokat, amelyeket a csodatevő adott, *akármily* vonzó hatásúak vagy visszataszítóak voltak is egyébként ezek az irányt szabó üzenetek. Azt persze eleve föltételezték, hogy Isten szava megfelel teremtménye eszének és szívének. De eléggé háttérben maradt, hogy vajon csakugyan van-e összhang vágyaink és a Kinyilatkoztatás között, vagy hogy mi lehet ennek a harmóniának szerepe.

A magam részéről minden nehézség nélkül el tudom fogadni a csodát, föltéve, hogy nem ellenkezik azokkal az *egyre nagyobb számú és pontos* szabályokkal amelyeket a Világ természetes fejlődésében fölfedezünk. (7) Ez egyébként az Egyház hivatalos álláspontja is. Sőt tovább megyek: mivel meg vagyok győződve róla, hogy az Anyag determinizmusa csak a Szellemet még most is megkötő szolgátságot jelent, nem tudom megérteni, hogy a szellemivé-válás fő-tengelye körül — amit „az igaz vallás” képvisel — nem tapasztaljuk (és a többi vallásnál nagyobb számban), hogy fokozatosan elszabadulunk a testtől. Emberi képességeink határai fokozatosan tolódnak fölfelé; ez az áthelyeződés számomra annyit jelent, hogy az Evolúció természetes jellegzetessége megszakítás nélkül folytatódik; s éppen ezért nem látok ebben éles vágást, amely megfelelne egy olyan hasadásnak, amit már Isten keze hajtana végre a jelenségek varratlan fátylán. A csoda — ha helyesen értelmezzük — számomra is az igazság kritériuma, de csak alárendelt és másodlagos ismérve. Szememben csak egyetlen döntő érv létezik, amely egy vallás elfogadására készíthet; s ez végeredményben nem lehet más (ez következik elmélkedésem első részéből), mint csakis az a felsőrendű összhang, amely megtalálható az illető vallás és az én egyéni hitvallásom között, amelyhez hitem természetes fejlődése juttatott el.

Ismétlem: ennek a kérdésnek pontjai a következők: hiszek a Világ egységében; hiszek a Szellem létezésében; hiszek a Szellem halhatatlanságában, amely a Világ szintéziséből születik. Ez a hármas Hit pedig az egyetemes összpontosulás személyes és személyivé alakító Központjának imáadásában foglalható össze. Lássuk tehát, melyik folyam árjába kell vetnem magamat, hogy ezek a vágyaim a legkedvezőbb fogadtatásra találjanak, a legmegfelelőbb módon formálódjanak helyessé és a leginkább gyarapodhassanak. Számomra ebből áll a Vallások mérlegelése.

2. A vallások értékelése

Inkább a hívek elégedetlensége, semmint új eszmény születése hozott létre a különféle vallási ágakon belül néhány, felszínen burjánzó hajtást. A „modern” szellem ennek ellenére is alaposan leegyszerűsíti a Vallások bonyolult együttesét. Legalábbis erre a következtetésre jutok, ha megfigyelem őket. S mivel ezekben az elmélkedéseimben kifejezetten csak magamról beszélek, azt mondom, hogy véleményem szerint — első tekintetre — három típusra vezethetem vissza a *lehetőséges* hit-fajtákat: a keleti vallások csoportjára, a humanitárius színezetű új-panteizmusokra, és a Kereszténységre. Ezek közt az irányok közt ingadozhatnak, ha (tétélezzük fel, fikcióként) abban a helyzetben volnánk, hogy még csakugyan vallást kellene választanom magamnak. (8)

a) A *keleti vallások* (mondjuk: a buddhizmus — s ezzel az egyszerűsítéssel határozottan rögzítjük gondolatainkat) igéző hatása abból áll, hogy magas fokon univerzalisták és kozmikusak. A Minden megérzése — ami minden misztika életető ereje — talán sehol másutt nem áradt akkora bőséggel, mint az Indus síkságain. Ha valamikor megírják majd a vallások szintetikus történetét, ide kell helyeznünk a panteizmus születését, néhány századdal Krisztus elé. S amikor fo-

kozódik egy új kinyilatkoztatás reménye, akkor szintén e pont felé fordul ma-napság a modern Európa szeme. Mondtam már, hogy egyéni hitemet a Világ szerete irányította; ezért voltam igen érzékeny a keleti hatásokra. S tökéletesen tudatában is vagyok, hogy befolyásuk alatt álltam — egészen addig a napig, míg észre nem vettem, hogy Kelet és én különböző dolgokat értünk ugyanazon szavak mögött. A hindu bölcs számára a Szellem azt az egyveretű egységet jelenti, amiben olyan módon veszti el magát a lelkiileg tökéletes ember, hogy meg-öl minden egyéni árnyalatot és gazdagító vonást. Kutatómunka, személyivé-alakulás, földi haladás; számára ezek mind a lélek rákfenei. Az *Anyag: halott teher és pusztá illúzió*. Számomra viszont — mondtam már — a Szellem az a színtetikus egység, amelyben a szent beteljesedik, amikor legvégső fokára emeli természetének sokféle vonását és erőforrásait. Tudni és erővel rendelkezni: ez az egyetlen út visz fölszabaduláshoz.

Az *Anyag telve van csodálatos képességekkel*. Tehát Kelet elbűvöl, mert hisz a Világegyetem végső egységében. De az is tény, hogy Kelet és én ellentétes módon fogjuk fel a Totalitást és a Totalitás elemei között lehetséges átmeneti viszonyokat. Kelet számára az Egy a Sokféle megszüntetéséből villan elő. Számomra viszont a Sokféle központosításából születik meg. Ugyanolyan monista színek alatt igazában két különböző erkölcsan, két metafizika és két misztika áll szemben egymással. (9) Ha észrevesszük a kétértelműséget, ez máris elég, hogy a modern Ember, aki mindenekelőtt nagyon szereti vallásilag hitelesíteni hódító fejlődését, visszariadjon a keleti vallásoktól, amelyek logikusan juttatnak passzív lemondáshoz. Számomra mindenesetre azonnal megszűnt minden vonzó-erejük, amikor fölfedeztem, hogy sodruk ide juttat. Annak az Istennek, akit én keresek, az emberi tevékenység Megváltójaként kell bennem megnyilatkoznia. Azt képzeltem, hogy Keleten fogom megpillantani. De inkább talán a látóhatár másik végén vár rám, azokban a régiókban, amelyek a minap nyíltak meg az emberi misztika számára „Nyugat útján”?

b) Tehát félreértettem a tiszteletreméltó ázsiai kozmogóniákat. A *humanitarius beállítottságú panteizmusok* abban különböznek tőlük, hogy szerte a világon egészen újfajta fiatal vallást ajánlanak. Kevéssé vagy egyáltalán nem rendelkeznek törvénykönyvekkel (kivéve a marxizmust). Látszólag Isten nélküli vallás. Kinyilatkoztatása nincs. De szoros értelemben véve mégis Vallás, ha ez a szó azt jelenti, hogy feltétlenül hódító bizalommal hiszünk egy olyan Eszményben, amiért készek vagyunk életünket is odaadni. Kortársaink között gyorsan növekszik azok száma, akik — bár részletkérdésekben igen-igen különböznek egymástól, annak felismerésében már egyetértenek, hogy az emberi létezés legfőbb értéke nem más, mint szívvel-lélekkel az egyetemes Haladásnak szentelni életünket. Ezt az egyetemes Haladást pedig az Emberiség kézzelfogható fejlődése fejezi ki. A Világ igen régóta nem látott ekkora hatású „párfordulást”: egy évszázad óta szemünk láttára születik és alakul világszerte egy új Vallás: a Fejlődés Vallása. Formái igen változatosak: kommunista vagy nacionalista; természettudományos vagy politikai; egyéni vagy kollektív. Ezzel a második szellemi áramlattal is össze kell mérnem hitemet.

Főntebb már mondtam, hogy természetem alapján és munkaköröm következtében túlságosan is a Világ gyermeke vagyok, otthonosan érzem hát magam egy olyan templomban, amelyet a Föld dicsőségére építettek. S igazában mi mást is jelenthetne az a „kozmuikus érzék”, amelyből hitem egész szervezete kicsírázik? — éppen azt jelenti, hogy hiszek abban a Világmindenségben, amely a modern panteizmusokat élteti. Kelettől azért fordultam el, mert — egészen logikusan — talpalatnyi helyet és fikarcnyi értéket sem hagy meg a természet fejlődő lépéseinek. Itt pedig, a modern panteizmusokban, szinte abszolút fokra magasztosítva látom a nagyobb tudat genezisét s a belőle fakadó lényeges jellemvonások egész hadát: az alkotás és a kutatómunka dicsőítését. Itt arra serkentenek, hogy megállás nélkül dolgozzam az idő és a tér meghódításáért. Érzem, hogy itt van az a természetes belső erőter, amelyben feladatom a kibontakozás és a fejlődés. Más-képp hogyan magyaráznám azt a tényt, hogy mindig közvetlen szimpátiát és mély megegyezést tapasztaltam köztem és a Föld leghaladóbbszolgái között? Tehát álmodozásaim közben sokszor szívesen kalandoztam nyomaikon, kíváncsian kutatva, vajon meddig eshetnek egybe utaink. De rövid idő után minden esetben lehangoltan állapítottam meg csalódásomat. Mert a jó nekilendülés után a Haladás hívei szinte azonnal megtorpannak és nem akarnak, vagy nem képesek túljutni az én egyéni hitem második szintjén. Csakugyan a Szellem (az *igazi szub-*

limáló és szintetizáló Szellem) irányába indulnak, de ugyanakkor hallani sem akarnak annak felkutatásáról, vajon ez a Szellem halhatatlan és személyes valóságként nyilatkozik-e meg előttünk. Pedig éppen ezzel alapoznak meg és tenékének jogossá azt a nagy odaadást, ahogy önmaguk fölálldozásával is körülveszik ezt a Szellemet. E két tulajdonság — szerintem — szükséges az emberi tevékenység igazolásához; s ők mégis legtöbbször tagadják vagy legalábbis e két értéken kívül akarják fölépíteni hitük szerkezetét. S emiatt igen gyorsan alakul ki a bizonytalanság, befejezetlenség, „fulladás” érzése.

A hindu vallások szakadékként hatottak rám, amelybe az Ember beleveti magát, hogy megragadja a nap tükrözését. A mai humanitárius panteisták világában pedig szűkre szabott égbolt alatt fulladozom.

c) Tehát nem marad hátra más megoldás, mint a nagy folyó harmadik és utolsó ágához, a *Keresztény áramlathoz* fordulnom. Itt aztán — ha eltávolítok belőle egyes járulékokat — bizonyára rá kell találnom a keresett irányra, pontosan arra, amelyet hosszú és élő hagyomány bővít oly tágasra s ahol találkozni fogok azokkal a törekvésekkel, amelyekből hitem kiindul és táplálkozik. Ezúttal már nem valami elképzelt szellemi tapasztalatról van szó, hanem olyan hosszantartó próbálkozásról, amelynek során összeegyeztetni próbáltam személyes kis világsomát Jézus nagy Vallásával. Ha teljesen *őszinte* akarok lenni magammal szemben, és mások előtt is, azt kell mondanom: itt, ezen a harmadik ponton sem alakult ki teljes összhang, legalábbis kezdetben nem. Mert az Evangéliumban nem ismertem fel azonnal önmagamat. Meg is mondom, hogy miért nem:

A Kereszténység elsősorban és mindenekfölött a Halhatatlan és a Személyes Vallása. Istene úgy gondolkodik, szeret, beszél, büntet, jutalmaz, mint *Valaki*. Világmindenségének csúcását olyan halhatatlan lelkek alkotják, akik egyszer s mindenkorra felelősek sorsukért. Így telik meg élettel és tágul végtelenre a hívek fölött ugyanaz az ég, amely a humanitárius panteisták előtt szenvtelen és zárt marad. Csodálatosan vonz a csúcsok ilyen fénybe-borulása. De — sokáig azt éreztem — a csúcsok felé vivő út el van vágva a Földtől: mintha azt kívánnák tőlem, hogy felhőkön lépdeljek fölé. Ennek oka pedig az, hogy az átlag keresztény csak „személyes” viszonyokkal törődik ebben a nagyvilágban, s ezért végül is „jogászi” mértékre zsugorítja a Teremtő és a Teremtény viszonyát. Mivel túlságosan gyakran hall a szellem értékéről és az isteni természetfölöttiségéről, ezért már úgy tekinti a lelket, mint a Kozmoszon átutazó vendéget és az Anyag rabszolgáját. Ezért az átlagkeresztény Világmindensége már nem terjeszti ki minden belső tapasztalatra a szerves egység elsőségét: az üdvrend egyéni siker kérdésévé vált, s ennek folytán úgy bontakozik ki, hogy nem törődik a kozmikus fejlődéssel. Mintha a Kereszténység nem is hinne az emberi Haladásban. Nem fejlesztette ki magában a *Föld érzékét*, vagy pedig eltúrta, hogy csak szunyókáljon. S mivel számomra minden életnedv az Anyagból patakzik, hogyan ne szállt volna meg az érzés: erőszakolt dolog és pusztító megszokás, ha elfogadom erkölcszabályát és teológiáját? Igen, ha Jézusban hiszek, akkor valóra válnak leg-égetőbb reményeim, éppen azok, amelyeket sem a keleti, sem a nyugati panteizmusok nem tudnak kielégíteni. De ugyanakkor másik kezemmel nem szakítom-e el magam attól az egyetlen támaszponttól, amelynek szilárdsága oly magasra emelt, hogy isteni halhatatlanságot remélek: nem foszt-e meg a Világba vetett hitemtől? Vagy talán oly rendkívül igényes és annyira új az én egyéni vallásom, hogy egyetlen régi vallási forma sem elégítheti ki?

Már-már ettől kezdtem félni.

Ekkor jelent meg előttem az Egyetemes Krisztus.

3. Az Egyetemes Krisztus és a vallások összekapcsolódása

Az Egyetemes Krisztus számomra ezt jelenti: szintézis Krisztus és a Világmindenség között. Egyáltalán nincs szó új istenségről. Éppen csak kibontakozik az a Misztérium — a Megtestesülés, — amelybe a Kereszténység összesűrítendő.

Amíg csak jogi fogalmakkal írják le és kezelik a Megtestesülést, addig csak olyan jelenségnek tűnik, amelyet akármilyen Világnak a nyakába lehet akasztani. Akár kicsi, akár nagy, akár álló, akár fejlődő a Világegyetem, Isten mindig egy esetben egyszerűen és könnyedén *átadhatja* Fiának, hiszen végeredményben csak akaratának kihirdetéséről van szó. De egészen más lesz a helyzet, ha a Mindenséget már organikus szempontból nézzük. S ez a szerves látásmód iga-

zában mindig is jellemzi a Valóság megismerését! A kereszténynek (pontosabban: a katolikusnak) legdrágább hittétele éppen az, hogy Krisztus átöleli őt „kegyelmével” és isteni életében részesíti. (10) De hát (fizikai lehetőség szempontjából) miként történhet meg ez a titokzatos és erős ölelés? Ezt szokták válaszolni: „Az isteni hatalom által”. Ertem, igen, értem. Csak hogy ez a válasz nem mond többet annál, mint amikor a kis néger repülőgépet lát és ezt hajtogatja: „Ez a Fehér Ember találmánya”. Mert hát éppen arról van szó, miként kell megszervezni az isteni hatalomnak ezt/ a Világmindenséget, hogy benne biológiailag megvalósítható legyen a Megtestesülés. Engem ez érdekel! Ezt akarom megérteni. S éppen ez vezetett a következő megoldáshoz:

Ha mi, keresztények, Krisztusban *meg akarjuk őrizni* ugyanazokat a tulajdonságokat, amelyek az Ő hatalmának és a mi imádásunknak alapjai, akkor nem tehetünk semmi jobbat, sőt nem is kell mást tennünk, mint véges-végig elfogadnunk az Evolúció legmodernebb fogalmait. A Tudomány és a Filozófia együttes nyomására a Világ egyre inkább úgy mutatkozik tapasztalatunk és szellemünk számára, mint a szabadság és a tudat felé emelkedő aktivitás kötött rendszere. Főttebb ezt is mondtam: e folyamatot csakis akkor értelmezzük helyesen, ha visszafordíthatatlannak és összpontosulónak tekintjük. Így határozhatjuk meg azt a még előttünk-létező *egyetemes Koszmos Központot*, ahová minden beérkezik, minden megkapja magyarázatát, minden megérezhető, s ahol minden már tökéletesen ura helyzetének. Meggyőződésem szerint az egyetemes fejlődésnek erre a fizikai pólusára Krisztus teljességét kell állítanunk s ott ismernünk el Őt. *Mert semmiféle más Kosmosban, akármiféle más helyen soha senki — akármilyen isteni lény legyen is — igen, senki más nem teljesítheti az egyetemes megszállásnak és egyetemes éltetőmunkának azt a feladatát, amelyet a keresztény dogma Jézusnak tulajdonít.* (11) A fejlődés felismeri, hogy a Világnak csúcsa van, s ezzel lehetségesnek fogadja el Krisztust; mint ahogy Krisztus értelmet ad a Világnak, s ezzel lehetővé teszi a Fejlődést.

Világosan tudom, hogy széldítő ez a gondolat: van valaki, aki saját tevékenységébe és saját egyéni megtapasztalásba képes egybegyűjteni a mozgó Kosmos minden idegszálát. De — ismétlem — amikor ekkora csodát elképzelek, éppen csak a fizikai valóság fogalmaival fejezem ki azokat a jogi fogalmakat, amelyek-be az Egyház sűrítette hite alapjait. Ugyanolyan ez, mint amikor egy egyszerű katolikus hívő sajátos struktúrával ruházza fel a Világmindenséget, ha elmondja a Hitvallást — s közben nem is sejti, hogy milyen csodálatosan nagyszerű — de összefüggő — rendszert ad az egész Kosmosznak. Már főttebb is utaltam arra, hogy merőben mennyiségi illúzió volna, ha összeférhetetlennek tekintenénk a Személyest és az Egyetemest.

Saját felelősségemre ingadozás nélkül vállalkoztam arra az útra, amelyen lehetségesnek láttam hitem fejlesztését, tehát megmentését is. Azt a föltámadt Jézust, akit mások mutattak be nekem, megpróbáltam annak a Világegyetemnek a csúcsára állítani, amelyet kiskoromtól fogva imádtam. S ennek a próbálkozásnak az az eredménye, hogy huszonöt év óta szüntelenül csodálom azt a végtelen sok lehetőséget, amelyet Krisztus „egyetemesítése” hajt végre a vallási eszmévilágban.

Első látszatra csalódtam a katolicizmusban, mert szűkkeblűen képzelte el a Világot, nem értette meg az Anyag szerepét. Most már elismerem, hogy a katolikus Kinyilatkoztatás megtestesült Istenének köszönhetem, hogy csak a Világegyetemmel egyetlen testet alkotva érhetem el üdvösségemet. S ezzel egy csapásra kielégülnek, vezetőre találunk és teljes biztonságot kapunk legmélyebb „panteista” vágyaim. Körülöttem istenivé válik a Világ. Ezek a lángok mégsem emésztenek el, ezek a habok nem olvasztanak fel. Mert azokkal a téves panteizmusokkal ellentétben, amelyek passzivitásukkal az öntudatlanság felé sodornak, a „pánkrisztusi hit”, amelyre rátaláltam, az egyesülést állítja a fáradságos munkával létrejövő differenciálódás végpontjára. Csak azáltal leszek én a Másik, ha teljesen önmagamát valószínű meg. Csakis úgy érkezem el a Szellemhez, ha véges-végig kibontakoztatom az Anyag képességeit. A totális Krisztus csak az egyetemes Evolúció végpontján teljeseedik be és érhető el. Benne találtam arra, ami után egész énem vágyott: arra a személyessé vált Univerzumra, amelynek uralma engem is személyessé alakít. Ezt a „Világ Lelkét” már nemcsak egyéni szellemem törekénn szüleményeként birtokolom, hanem olyan hosszú történeti kinyilatkoztatás gyümölcseként, amelyben a legkevésbé hívőknek is az emberi haladás egyik fő irányítóját kell elismerniük.

S mindebben talán éppen az a legcsodálatosabb, hogy az én személyi hitemet kielégítő Egyetemes Krisztus nem másvalaki, mint az Evangélium Krisztusának hiteles kifejezése. Persze olyan Krisztus, akit a modern Világ hatására megújultnak látunk; de *megnövekedett Krisztus*, — *hogy így önnönmaga maradjon*. Azt vetették szememre, hogy újító vagyok. Igazában viszont az történt, hogy minél inkább elmélkedtem azokról a csodálatos kozmikus tulajdonságokról, amelyeket Szent Pál pazarul áraszt a föltámadt Jézusra, annál inkább ráeszméltem a keresztény erények hódító értékére. S annál jobban észrevettem azt is, hogy a Kereszténység csak akkor kapja meg teljes értékét, ha egyetemes dimenzióig tágitjuk (mint ahogy én igyekszem tenni). A Világba vetett egyéni hitem s a Jézusra épülő keresztény hitem kimeríthetetlenül megtermékenyíti egymást, s ezért egyre tovább bontakozik és mélyül. Állandó összhangzás van a bennem legélénkebben fakadó s a keresztény hitben legelőbb valóságok között; s *ebből a jelből* végleg felismertem, hogy a keresztény hitben találtam meg önmagamnak azt a kiegészítőt, amelyet annyira kerestem. Ezért öleltem át és találtam benne onmagamra. (12)

De ha én ezt a hitet választottam, mások — a többi ember — miért ne fogadná el úgy, mint én? Elmélkedésem elején ezt írtam: e sorok személyes valómást közölnek. De miközben írtam, lelkem mélyén megérintett valami nálamnál nagyobb... A Világ szenvedélyes szeretete, amelyből hitem fakad; aztán az a kielégületlenség, amelyet első pillantásra minden régi vallásos formával szemben érzek: ez a két vonás nem annak a nyugtalanságnak és várakozó reménynek jele-e szívemben, ami a mai Világ vallási helyzetére annyira jellemző?

A nagy emberi folyamban még szemben áll egymással a három áramlás (a keleti, a humanista és a keresztény). Pedig már biztos jelek mutatják, hogy közelednek egymáshoz. Kelet már szinte el is felejtette panteizmusának kezdeti passzivitását. A Haladás kultusza egyre szélesebbre tárja kozmogóniáját a szellem és a szabadság erőinek. A Kereszténység kezd meghajolni az emberi erőfeszítés előtt. E három ágban titokzatosan ugyanaz a szellem dolgozik, amely engem önmagamra tett.

De hiszen akkor az a megoldás, amelyet a modern Emberiség kutat, hátha lényegében éppen az, amelyre én találtam rá? Igen, én ezt gondolom. Reményem ebben a látásmódban ér csúcspontjára. Látom, hogy a Világ egyetlen lehetséges pálfordulása s a jövő Vallásának egyetlen elképzelhető formája nem más, mint a Vallások egyetemes összpontosulása az Egyetemes Krisztusban. S ez igazában mindegyiket kielégíti.

ZÁRÓSZÓ

Felsoroltam hitem alapelveit és módosuló formáit. Már csak arról kell beszélnem, milyen fényt és biztonságot találok az elfogadott távlatok között. Ezzel aztán le is fogom zárni hitem történetének elmondását.

Azt a meggyőződésemet hangsúlyoztam, hogy az egyetemes Fejlődésnek személyes végpontja van. Ennek alapján azt hihetnék olvasóim, hogy előttem a Jövő csupa fény és nyugodt boldogság... Vagy hogy számomra a halál éppen csak olyasfajta álmot jelent, ami után teljes biztonsággal látjuk felvirradni a ragyogó hajnalt.

Egyáltalán nem így van.

Abban biztos, egyre biztosabb vagyok, hogy úgy kell továbbjutnom az életben, hogy csakugyan Krisztus vár rám a Világegyetem csúcán. De Krisztus léteére nem érzek semmiféle külön biztosítékot. Hinni nem annyit jelent, mint látni. Azt gondolom, magam is, mint minden ember, a hit árnyain át haladok tovább.

A hit árnyai... A hittudósok igyekeznek igazolni ezt a különös sötétséget, ami összeegyeztethetetlen az isteni nap fényével; s ezért azt állítják: az Úr szántszándékkal elrejtőzik, hogy ezáltal próbára tegye szeretetünket... Aki még nem kábult el a szellemi játékokban, de saját magában és másokban is találkozott a kétely kínjaival, az azonnal érzi, hogy ebben a megoldásban, ebben a teológus-válaszban van valami taszító. Istenem, hogyan lehetne, hogy teremtményeid kóbor kutvaként, nyüszítve fekszenek előtted, segítségért kiáltoznak... Elég volna számukra szemed egyetlen sugara, köpenyed szegélye, és máris tárt karokkal borulnának nyakadba... S Te még ezt sem adnád meg nekik?

A hit sötétje... Szerintem nem más, mint a Rossz problémájának egyik sajatos esete. Hogy túljussak *halálos* botránykövén, én csak egyetlen járható utat ismerek: meg kell látnunk, hogy ha Isten eltűri szenvedéseinket, bűneinket, ketyeinket, ez csakis azért van így, mert most és egy csapásra nem gyógyíthat meg minket és nem mutathatja meg magát minékünk. Azért, egyes-egyedül csak amiatt nem teheti meg, mert még *mi* magunk vagyunk képtelenek nagyobb szervezetségre és több fény befogadására. Mert egyelőre csak ennyire képes a Világegyetem fejlettsége. (13)

Az időben kibontakozó teremtes folyamán elkerülhetetlen a Rossz. A felszabadító megoldást itt is az Evolúció adja kezünkbe.

Nem, Isten nem azért rejtőzik előlünk, hogy mi keressük Őt. Nem is azért enged szenvedni, hogy gyarapítsa érdemeinket. Ellenkezőleg: Teremténye fölé hajol, amely benne növekszik nagyra; s ezért minden erejével boldogítani és fénnel elárasztani akarja. Édesanyaként virraszt gyermeke felett. De szemünk még nem képes észrevenni Őt. Háttha éppen évszázadok hosszú-hosszú sorára van szükség, hogy szemünk meglássa a fényt?

Kételyeink és bajaink is az egyetemes beteljesülés váltságdíja és szükséges kelléke. Ha így van, akkor elfogadom: végigjárom azt az utat, amelyről egyre biztosabban tudom, hogy látóhatára mindinkább ködbe vész. (13)

Íme, én így hiszek.

Peking, 1934. október 28.

(A tanulmányt fordította REZEK ROMÁN.)

Jegyzetek: (6) Tehát téves álláspont az, ha valaki a Vallást olyan kezdetleges és átmeneti állomásnak tekinti, amelyen az Emberiség a gyermekkorában ment át. Minél emberibb lesz az Ember, annál inkább szükségét érzi, hogy valakit imádhasson és tudjon is imádni. A vallási jelenség az „emberivé-válásnak” (a „hominizációnak”) csak egyik arculata. S ezért visszafordíthatatlan kozmikus nagyságrend. (7) Az igazság az, hogy ha úgy vizsgáljuk a csodákat (még az evangéliumi csodákat is), ahogyan gyakran élénk társják őket, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy nem annyira a csodák miatt hiszek, hanem éppen az olyan csodák ellenére, amelyeket nekünk lefestenek. S meg is vagyok győződve róla, hogy a keresztények jó része — bár nem vallja be — hasonlóképp gondolkodik. (8) Az Iszlámnak igen sok híve van, állandóan terjed is (de — jegyezzük meg: az Emberiség kevésbé fejlett rétegeiben). Itt mégsem foglalkozom vele, mert véleményem szerint nem hoz sajátos megoldást a vallás modern problémájára (legalábbis eredeti formájában). (9) Egészen világos, hogy itt a keleti vallásokat abban az értelemben tekintem, amint elvileg léteznek, vagyis a Szellemről alkotott alapvető felfogásuk szerint; nem pedig amivé gyakorlatilag alakulnak az új-buddhista vallásokban, amikor a nyugati típusú misztika felé tartanak. (10) Azt is hozzá szokták tenni, hogy ez a felsőrendű egyesülés a lélek „természetfölötti” zónájában jön létre. S mivel a teológus ezt a homályos jelzőt is hozzátoldotta („természetfölötti” zóna), máris azt hiszi, föl van mentve annak kutatása alól, miként egyeztetethetők össze a dogmatikus követelmények és a Föld képességei. A probléma viszont létezik, sőt döntő fontosságú. A „természetfölötti” (akármilyen legyen is e szó pontos pozitív tartalma) nem jelenthet mást, mint „legfelsőfokú valóságot”, azaz olyan valamit, ami „legeslegjobban felel meg” azoknak a valóságos feltételeknek, amelyeket a Természet szabott ki a létezők számára. A lelkek természetfölötti útjain Krisztus által **lehet** Megváltó és a lelkek Eléte, ha előbb föltétlenül eleget tesz a tapasztalatilag valóságos és természetes Világ bizonyos követelményeinek. (11) Másképp kifejezve: Krisztusnak szüksége van arra, hogy rendelkezésre álljon a Világ Csúcspontja, s majd ezen fogja elérni végleges beteljesedését; mint ahogy arra is szüksége volt, hogy saját fogantatásához Asszonyt találjon. (12) Minél többet elmélkedem, annál kevésbé látok más kritériumot az igazság számára, mint azt, hogy az egyetemes összhang (koherencia) legmagasabb fokára növekszik. Ennek a sikernek megvan az **objektivitása**, s ezáltal messze túlszárnyalja a **temperamentumból** származó eredményeket. (13) De az akkor még kódbevezető horizont fénybe borult: „Négy hónapja már, hogy a Krisztusi Energia napja szüntelenül emelkedik (értelmi és misztikus) égboltonon” — írja Teilhard 1947-ben egyik barátjának. Gaté abbénak. Utolsó írásai pedig a megvilágosodás csúcspontjáról tanúskodnak: „... Úgy fogom lezárni szememet, hogy a mindent átragyogó és mindent lángragyújtó Egyetemes hatalom fog elkabítani...” (Az Anyag Szíve, 1950) ... „Jelenlétévé válik az Energia... Azt hihetnénk, hogy ha ennek a fénynek csak egyetlen sugara esik is szikraként a Nooszféra bármelyik pontjára, máris elég erős robbanást kellene kiváltania, hogy szinte pillanatok alatt mindent lángragyújtson és megújítson a Föld színén...” (A Krisztusi, 1955 március. — A kiadó jegyzete).

SIMONE WEIL ÉS A MIATYÁNK

„Nem tudom, valóban jó szolgálatot tettek-e Simone Weil emlékének, akik halála után, és az ő szándéka nélkül, kiadták jegyzeteinek, benyomásainak és dokumentumainak „füzeteiben” összehordott formátlan és összefüggéstelen halmazát, s olykor már az eszelősségig mámorosan ünnepelték. Szent Agostont, Keresztes Szent Jánost, Lisieux-i Szent Terézt emlegették vele kapcsolatban. Ez túlzás, ennyire igazán nem tartott igényt, noha igen sokat érdemel, és megértése végett olykor a másik Szent Terézt, az Avilait kell elővennünk. Egyet azonban elfelejtettek: azt, hogy Simone Weil, ha ténylegesen keresztény volt is, hogy úgy mondjuk „jogilag” nem volt az; nem tartozott a katolikus közösségbe, amennyiben se meg nem keresztelték, se a szó közkeletű értelmében konvertita nem volt... Kapott viszont egy másfajta, és talán magasabb rendű megvilágosodást: a szeretetét. Elsősorban az emberi, a felebarát iránt való szeretetét; s így a második fő parancsolaton kezdte. A mások nyomorúsága megnyitotta a nyomorúságnak, úgy, hogy soha többé nem is bírt elszakadni tőle.

Ez nem csupán irgalmasság vagy pusztá magatartás volt; cselekvés is. A professzori katedrát fölcserélte a gyárral, átélte a munkásnők sorsát, és társadalmi botrányt fedezett föl benne. Átélté ezt a sorsot az inség és az áldozat végső határáig. Ez 1934-ben történt; párhuzamosan végezte szellemi munkáját is. Nem nehéz elgondolni, hogyan viselkedett a spanyol polgárháború alatt, valamint az 1939 utáni szörnyű években. Rövid amerikai tartózkodás után, visszatérve Franciaországba, ugyanolyan teljes önmegtagadással és önfeláldozással folytatta munkáját. Londonban, 1943-ban halt meg tüdőbajban.

A nyomorral nem lehet úgy találkozni, hogy ne találkoznánk a kereszténységgel, a lázadás és a jóvátétel legmagasztosabb formájával, és a kereszténységgel sem lehet úgy találkozni, hogy ne találkoznánk Krisztussal. Lehet, hogy Simone Weil szenvedélyes eltökéltsége kezdetben nem volt más, mint hősies szkeptícizmus, hivatása azonban nyilvánvalóan keresztény hivatás volt. Ezt ő maga is látta, amikor 1937-ben két napot Assisiban, 1938-ban néhány napot Solesmes-ben töltött. De néhány éve észlelhette magában a lelkében megindult titkos munkát is, elvegyülve Izrael tanításának a századok folyamán megőrződött szellemével. Családi öröksége elől éppúgy nem szökhet meg az ember, mint a kegyelem elől. A Miatyánk fölött való emelkedések olyan, hitelükben kétségbevonhatatlan elragadtatásokba ejtették, amelyekben jelen volt Krisztus...

Simone Weil úgy élt, mint egy szent és úgy halt meg, mint egy vértanú, noha nincs joga rá, hogy nevét beírják a martirológiumba. Tevékenységének, melyben nem tévedett, és eszmélkedéseinek, melyekben tévedhetett, egyaránt az a szeretet volt az alapelve, ami alapja a kereszténységnek is. A szeretet, mely nála a mások iránt való részvétből indult ki, hogy végül a Krisztus iránt való szeretetbe torkolljék. Innét van az a nagy hatás, amit még a legortodoxabb hívőkre és a papokra is gyakorol, noha benső forráságát elég fakó stílusba burkolta.” (Gonzague Truc: *Histoire de la littérature catholique contemporaine*, 1961, 223—226.)

A MIATYÁNKRÓL

Miatyánk, ki vagy a mennyekben Atyánk ő; semmi élő nem akad bennünk, mely ne őtől származnék. Ővéi vagyunk. Szeret minket, mivel szereti önmagát, s mi övéi vagyunk. Ám olyan Atya ő, ki a mennyekben van. Nem máshol. Ha úgy véljük, földi Atyánk van, az nem ő, az hamis isten. Egyetlen lépést sem tehetünk feléje. Nem mozgathatunk függélyes irányban. Csak tekintetünket irányíthatjuk rá. Nem keresnünk kell, csak tekintetünk irányán kell változtatnunk. Ő keres minket. Boldogító tudat, hogy várakozásunkat végtelenül felülmúlja. Így bizonyosak lehetünk benne, hogy a bennünk levő rossz, még ha egész valónkat árasztja is el, semmiképp se szennyezi be az isteni tisztaságot, boldogságot, tökéletességet.

Szenteltessék meg a te neved Csak Isten képes magát megnevezni. Nevét ki nem ejtheti emberi száj. Neve: a beszéde. Az Ige. Bármely lény neve közvetítő

az emberi szellem és az illető lény között, az egyedüli út, melyen át az emberi szellem megragadhat valamit belőle, ha távol van. Isten távol van; a mennyekben van. Neve az egyetlen lehetőség az ember számára, hogy megközelítse. A közvetítő. Az ember élhet e névvel, noha ez is transzcendens. A világ szépségében, rendjében és az emberi lélek fényében tündöklük. E név maga a szentség; rajta kívül nincs szentség; fölösleges hát, hogy megszenteltessék. E megszentelést kérve, azt kérjük, ami öröktől fogva megvan; teljes valóságához hozza nem adhatunk, belőle el nem vehetünk semmit. Azt kérni, ami valósággal, tévedhetetlenül és mindörökké, kérésünkől teljesen függetlenül létezik: tökéletes kérés. A vágyat nem tagadhatjuk meg magunktól; csupa vágy vagyunk, de ezt a vágyat, mely minket a látszathoz, az időhöz, az önzéshez kapcsol, ha teljesen e kérésbe ömlesztjük át, olyan felvonóvá alakíthatjuk, mely minket énünk börtönéből, a látszólagosból a valóságosba, az időből az örökkevalóba ragadhat ki.

Jöjjön el a te uralmad Ezúttal arról van szó, ami eljövendő, ami nincs itt. Isten uralma: a Szentlélek, mihelyt az értelmes teremtmények lelkét teljesen betölti. A Lélek ott fű, ahol akar. Legfőljebb hívni van módunkban. Még csak nem is arról van szó, hogy éppen magunkra hívjuk, vagy valamely meghatározott személyre, avagy mindenkire; hanem csak pusztán egyszerű hívásról; a rá gondolás váljék hívássá, kiáltássá, mint amikor a szomszéd határán, betegen a szomjúságtól, már nem az ivás aktusát képzeljük el magunkra vonatkoztatva, még csak nem is az ivás aktusát általában. Csupán a vizet képzeljük el önmagában, de a víznek ez a képe mintha az egyetemes lét kiáltása volna.

Legyen meg a te akaratod Isten akaratát felől csak a múlt vonatkozásában lehetünk tökéletesen és csálhatatlanul biztosak. Minden végbement esemény, bármilyen legyen is az, megegyezik a mindenható Isten akaratával. Ez már bennfoglaltatik a mindenhatóság fogalmában. A jövő is, bárhol alakuljon, ha beteljesül, Isten akaratával megegyezően teljesül be. E megegyezéshez semmit sem tehetünk hozzá, semmit sem vehetünk el belőle. Így hát a lehetséges irányuló vágyunk után, e mondattal ismét csak azt kérjük, ami van. De már nem örök valóságot kérünk, mint amilyen az Isten szentsége. Vágyunk tárgya itt az, ami az időben megy végbe. De az időben lezajlik örök és biztos megegyezését kérjük az isteni akarat. Miután az első kérdésben az időlegetől vontuk el a vágyat, hogy az örökre alkalmazzuk, s így át is alakítottuk azt, visszatérünk e bizonyos értelemben örök vágyhoz, hogy ismét az időre vonatkoztassuk. Vágyunk tehát áttör az időn, hogy mögötte megjeljen az örökkévaló. Ez történik, mikor minden befejezett eseményt, bármilyen is az, vágyunk tárgyává tudunk tenni. Merőben más ez, mint holmi beletörődés. Az elfogadás szó is túl gyenge rá. Arra kell vágyunk, hogy épp az menjen végbe, ami már végbement, és semmi más. Nem azért, mert ami végbement, jónak látszik a szemünkben, hanem azért, mert Isten megengedte, s mert az Istennek való engedelmisség, mely az eseményekkel kapcsolatos, már magában is abszolút jó.

Mennyben, földön egyaránt Vágyaink Isten mindenható akaratával való megegyezésének szellemi dolgokra kell kiterjednie. Szellemi fölemelkedéseink és kudarcaink, valamint azokéi, akiket szeretünk, összefüggenek a másvilággal, noha ideleln az időben mennek végbe. Ilyen címen részeit az események roppant tengerének, vele együtt sodródni Isten akaratának megfelelő módon. Minthogy múltbeli bukásaink már megtörténtek, vágyódunk is kell rá, hogy megtörténtek legyenek. Ki kell terjesztenünk e vágyunkat a jövőre, arra a napra, mikor az már múlttá lett. Szükséges helyesbítése ez Isten eljövendő uralmára való vágyódásunknak. Minden vágyunkat fel kell áldoznunk az örök élet vágyának, de még ehhez sem szabad görcsösen tapadni. A megszabaduláshoz sem szabad ragaszkodnunk. Az üdvöz való ragaszkodás még sokkal veszélyesebb a többinél. Úgy kell az örök életre gondolni, mint szomszédhoz a vízre, de ugyanakkor inkább kell vágyakoznunk arra, hogy mi és szereteteink mindörökké nélkülözzük e vizet, hogysen — ha ugyan ez lehetséges volna — Isten akaratát ellenére jussunk hozzá.

A fenti három kérés a Szentháromság három személyéhez kapcsolódik, a Fiúhoz, a Szentlélekhez és az Atyához, egyszersmind az idő hármas tagolódásához, a jelenhez, a jövőhöz és a múlthoz. A következő három kérés közvetlenebbül és más sorrendben vezet az idő hármas tagolódásához, a jelenhez, a múlthoz, és a jövőhöz.

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma Krisztus a mi kenyerünk. Csak a jelenre kérhetjük. Mindig itt tartózkodik ugyan lelkünk kapujában belépésre készen, de engedélyünket mindig tiszteletben tartva. Ha megadjuk, belép; mihielyt visszavonjuk, visszavonul. Nem kapcsolhatjuk mai kívánságunkhoz a holnapit, nem szövethetünk vele ma arra, hogy holnap is bennünk maradjon. Kívánságunknak megújítása nélkül. Beleegyezésünk, hogy jelen legyen, egy az ő jelenlétével. A beleegyezés mindig cselekvő, ő pedig nem tud más lenni, csak cselekvő. Nem adott nekünk olyan akaratot, mely a jövőre alkalmazható. Mindaz, ami akaratunkban nem hatékony, az csupán képzelgés. Az akarat hatékony része tüstént hatékony, hatékonysága tőle elválaszthatatlan. Nem a jövőre irányuló erőfeszítés. Olyan, mint a házassági beleegyezés az „igen”. A jelen pillanatban kimondott igen, de örök értelemben kimondva, mert lelkünk örök részének beleegyezése a Krisztussal való egyesülésbe.

Szükségünk van kenyérre. Olyan lények vagyunk, kik erőnket folyton kívülről kapjuk, mert amilyen mértékben kapjuk, ki is meritjük erő kifejtéseinkben. Ha erőnk naponta meg nem újul, erőtlenné válunk és mozgásképtelenné. A betű szerint vett eledelen kívül minden ösztönzés is erőforrás a számunkra. A pénz, az előmenetel, megbecsülés, kitüntetés, hír, megbízatás, szeretett lények, mindaz, ami cselekvésre képesít, olyan, mint a kenyér. Ha e járulékok valamelyike elég mélyen, testi lényünk eleven gyökeréig hatolt belénk, hiányába megtörhetünk, sőt belé is halhatunk. Belehalt bánatába — mondjuk ilyenkor. Mintha csak éhen halnánk. Kapcsolataink mind e tárgyai, a szoros értelemben vett táplálékkal együtt alkotják földi kenyerünket. Csupán a körülmények adhatják vagy tagadhatják meg. A körülmények tekintetében pedig legfőkébb azt kell kérnünk, hogy megegyezzenek Isten akaratával. Nem földi kenyeret kell kérnünk.

Másvilági erő az, forrása az égben van, mely belénk árad, mihielyt vágyunk rá. Valóságos erő az, tetteit lelkünk és testünk közvetítésével hajtja végre.

Ezt a táplálékot kell kérnünk. Mihielyt kérjük, a kérés pusztája ténye által tudjuk, hogy Isten meg is adja. Egyetlen napig se bírjuk ki nélküle. Mert hogy ha csupán földi szükségnek megfelelő földi erők táplálják tetteinket, nem gondolhatunk és tehetünk egyebet a rossznál. „Isten látta, hogy az ember gonosz-sága megsaporodott a földön, és hogy szíve gondolatainak gyümölcsei egytől egyig rosszak” (Gen 6,5). A rosszra indító kényszer egészen hatalmában tart, ki-veve azt a percet, melyben a felső erő belénk hatol. Készletet nem tartalékolhatunk belőle.

Es engedd el tartozásainkat, ahogy adósunkét mi is elengedtük E szavak ki-ejtése pillanatában már minden tartozást el kellett engedjünk. S ez nemcsak vélt sérelmeink jóvátételére vonatkozik. Kiterjed a vélt jótetteinkért elvart há-lára is, és legtágabb értelemben mindarra, amit járandóságunknak vélünk, s mi-nek elmaradását megrovidülésünknek éreznők. Ide tartozik az egész jövődő, amire múltunk alapján jogot formálunk. Mindenekelőtt valamiféle megmaradá-sunknak igénye. Ha ugyanis hosszabb ideig élvezünk valamit, úgy véljük, az már meg is illet minket, és a sors kötelessége, hogy élvezetét tovább is meghagyja nekünk. Továbbá az az igény, hogy minden erő kifejtésünk — legyen az munka, szenvedély vagy vágy — megtérüljön. Valahányszor erő távozik tőlünk, s a vele egyenértékű erő látható gyümölcs gyanánt nem tér vissza hozzánk, kiegyensú-lyozatlanság, üresség érzését kelti; úgy érezzük, megloptak. Ha sérelem ér, el-várjuk a sértő fél bűnhődését vagy hogy bocsánatot kérjen; ha jót teszünk vala-kivel, számot tartunk hálájára; ám ezek csak különleges esetei lelkünk általános törvényének. Valahányszor valami távozik belőlünk, föltétlenül szükségünk van rá, hogy a vele nagyjából egyenértékű visszatérjen hozzánk, s mert erre szük-ségünk van, úgy véljük, jogunk is van rá. Adósunk minden lény, minden dolog, az egész mindenség. Úgy véljük, követelésünk van mindennel szemben. És ez minden esetben múltunk képzelte jogigénye a jövővel szemben. Ez az, amiről le kell mondanunk.

Adósainknak megengedni annyi, mint lemondani egész múltunkról. Elfogadni, hogy jövőnk még szűz és érintetlen, rejtelmes és szoros kapcsolatban áll ugyan a múlttal, de ez távolról sem a képzelgéseinkben fennálló kapcsolat. Elfogadni, hogy bármi megtörténhet, és hogy a holnapi nap egész előző életünket meddővé és haszontalanná teheti.

Egy csapásra és kivétel nélkül lemondván a múlt valamennyi gyümölcseről, kérhetjük Istent, hogy múltunk vétkei se teremjék meg lelkünkben a bűn és tévedés száralmas gyümölcsseit. Amíg a múltba kapaszkodunk, maga Isten sem akadályozhatja meg ezt a szörnyű megtermékenyülést. Nem ragaszkodhatunk a múlthoz anélkül, hogy vétkeinkhez ne ragaszkodnánk, mert ami leginkább rossz bennünk, nem ismerjük.

Legfőbb vélt követelésünk a mindenséggel szemben személyiségünk főnmaradása. Ez a követelés magában foglalja mind a többit. A konzerválás ösztöne e folytatást szükségesnek érzi, s úgy véljük, ami szükséges, jogos is. Akárcsak a koldus, mikor Talleyrandhoz fordult: „Nagyuram, élnem kell!” Amaz pedig így felelt: „Nem látom be ennek szükségességét”. Személyiségünk teljesen külső körülményektől függ, ezeknek korlátlan hatalmuk van rá, hogy szétrobbantsák. De inkább meghalnánk, semhogy ezt beismernők. A világ egyensúlya a körülményeknek olyan láncolata a számunkra, mely személyiségünket érintetlen hagyja, úgy, hogy az a magunkénak látszik. Minden elmúlt körülményt, mely személyiségünkön sebet ejtett, oly egyensúly-megbillenésnek látunk, melyet előbb-utóbb csálhatatlanul jóvá kell tennie ellentétes jelenségeknek. E megtérülések várakozásában élünk. A halál fenyegető közelsége azért oly iszonyú, mert rá-döbbent, hogy e kártalanítások elmaradnak.

Az adósságoknak elengedése annyi, mint a saját személyiségünkről való lemondás. Lemondás mindarról, amit énnek hívunk. Semmiféle kivételt nem tűr. Fölismerése annak, hogy ún. énünknek egyetlen lélektani eleme sincs, amit a külső körülmények el ne tüntethetnének. Ezt kell elfogadnunk, boldogan hozzájárulva, hogy így legyen.

A „legyen meg a te akaratod” szavak egész lelkünkbeli való kimondása már magában foglalja ezt a lemondást. Épp azért mondhatjuk néhány pillanattal később: „adósaink tartozását elengedtük”.

A tartozások elengedése egyenlő a lelki szegénységgel, a lelki mezítelenséggel, a halállal. Halálunkat teljesen elfogadván, kérhetjük Istent, élesszen újjá a bennünk rejlő rossz nélkül. Mert adósságaink elengedését kérni tőle nem más, mint a bennünk rejlő rossz eltörlését kérni. A megbocsátás egyenlő a megtisztulással. A bennünk levő és maradó rosszat maga Isten se teheti meg nem történtté. Azzal engedi el tartozásainkat, hogy a tökéletesség állapotába juttat.

Addig részlegesen engedi el tartozásainkat, olyan mértékben, ahogy adósun-két mi is elengedjük.

S ne próbálj meg; inkább óvj meg a rossztól Az ember egyetlen megpróbáltatása, ha a rossznak kiszolgáltatva, magára marad. Semmi volta ezzel kísérletileg beigazolódik. Noha a természetfölötti kenyeret a kérelem pillanatában megkapta, öröme azzal az aggodalommal párosul, hogy csak a jelen számára kérhette. A jövő kétes. Nincs joga rá, hogy holnapra is kérje, de aggodalmát könnvörös formájában fejezi ki. Ezzel végzi is. Az „Atya” szóval kezdett imádságot a „rossz” szó zárja. A bizalomnak aggodalomba kell torkollania. Csak a bizalom ad rá erőt, hogy a félelem bukásba ne sodorjon. Miután Isten nevét, uralmát és akaratát szemlélte a lélek, miután megkapta a természetfölötti kenyeret és megtisztult a rossztól, készen áll a valódi alázatosságra, mely minden erényt megkoronáz. Az alázat annak fölismerése, hogy minden földi lélek — s nemcsak az, melyet „én”-nek hívunk általában, de a lélek természetfölötti része, vagyis a benne jelenlévő Isten — a változás viszontagságainak van kitéve. Föltétlenül el kell fogadnunk a lehetőségét, hogy mindannak, ami bennünk természetes, meg kell szűnnie. De el kell fogadni és egyben el is kell utasítani annak a lehetőségét is, hogy a lélek megszűnjék. Elfogadni, mint olyan eseményt, mely csak Isten akaratával megegyezően következhet be; és elutasítani, mint valami szörnyűséget. Félni kell tőle; de ez a félelem bizalomból fakadjon.

A hat kérdés páronként felel meg egymásnak. A természetfölötti kenyér ugyanaz, mint az isteni név. Ő teremti meg az ember kapcsolatát Istennel. Isten uralma ugyanaz, mint oltalmunk a rossz ellen: az oltalmazás királvi feladat. Adósaink tartozásainak elengedése ugyanaz, mint Isten akaratának tökéletes elfogadása. A különbség csak az, hogy az első három kérdésben a figyelem csak Istenre irányul. A három végsőben viszont önmagunkra korlátozódik, hogy képzelgések helyett a valóság talajára kényszerítsük magunkat.

Az ima első felét elfogadással kezdjük. Majd egy vágyat engedélyezünk magunknak. Utóbb e vágyat helyesbítve, visszatérünk az elfogadáshoz. A második

részben változik a sorrend; a vágy kifejezésével végezzük. Ám e vágy negatívvá vált; aggodalomként jelentkezik; megegyezik az alázat legfelsőbb fokával, ahogy a befejezéshez illik.

Ez az imádság minden lehető kérést magában foglal; nem szerkeszthetünk mást, mely már benne ne foglaltatnék. Az imádságok színe-java, akárcsak Krisztus az emberisége. Lehetetlen, hogy ha egyetlen egyszer is minden szavára teljes figyelmet szentelve mondjuk el, bármily parányi, de mégis reális változást létre ne hozna bennünk.

SZEDŐ DÉNES fordítása



Korniss Dezső: Maszk

VASADI PÉTER VERSEI

Elmélkedés hazámról

1

Európa párdúc gázt ökredeznek
katedrális nyílású torkán
egy vasbeton karámban. Sztyeppéje
arra van, amerről jöttem.

Emitt kallódom s vágyom amoda.
Szívemben fényerek hálózta
múlt alázuhog. Igazságom
tarka tömegbe nyes, hajbókosan

mely szédeleg csak. Ősöm
trónálló, pap, tudós, fölmorduló
proli. Rengésemben haragvó
dobbantásaik; a holtak csillagéhések.

minden szavam, égővi porhomok.
Résekbe fér. Fogak között csikordul.
Jó föld a tűzgyökérnek; lesz
mit temetnie, ha összegyűl.

2

Alattam zúg a hallgatás.
Gyémántkarmok belőle tépnek
olykor sötét kristályokat.
És rámborul a fölgyulladt magas,

hová hiába szegte föl
szitkom tépázott sas fejét,
tovább lobog. Az egyik hűz,
a másik fölragad.

Sorsom feszes izomzatán rostok
átizzanak. Itt fáj s mert éget,
jajgatok, de látom jajom
fényveréseit. Hazám é seb.

csurgatja a magot fatálba.
Répaujjatok babráljon arcomon
kisdéd puhán. Minek tök-hold az
ablakokban? S palánk-sötét?

3

Hogy is futhatnék könnyedén
vérző Zsidómmal hátamon?
Halódik benne Isten álma
s ahogy leng élettelen keze,

a menny-arany föl-fölsuhog.
Arcának tükre van. Elestének
törvényei. Forró leheletében
lihegve áll az ember:

4

Ez kert, nem fűrészpóros aréna.
Itt fák virágzanak. És sűg a föld,
de tud ugatni is. Vigyázzatok a
gyermeket. A titkait. Az elbukottakat.

Ölembe ömlött tó fölött a
pára táncol. Partomon vasélű
örtorony emelkedik, követ köti
arannyal elkevert mész.

És összekötnek hídjaim.
Náderdömet növendék szél
zizegteti s ver a vihar
cölöp nyugalma csónakomra.

Énekiem gubbaszt. Fölcsap hirtelen,
vén szárnya van, de csontba nőtt.
Testvéri csöndből vadludak
raját oldozza ki, tolláról hull

Gerenda, szög, szekér.
Hazám a keskeny ösvény.
A megvetett ígék és utcakő.
Hazám a sejtelem. Történet

és szimat. Lengés a mély
fölött. Vastrúd hűvös bizalma.
Hazám talentumom: Jákob
lujtorja, kényszere fokoknak

népek egébe menni. Vagy csúszda
csak, villámtalan bukáshoz.
Oszthatnánk már egymásnak
úgy is életét, ahogy paraszt

ÍGY szótlank az eredendően
szegények. Felezd magad! — s a
nép alatt és ívesen fölötte
körként kinyílik és bezárul

a Rejtélyes Egyensúly. Vascőre
van jövőnknek. Majd ő matat
bőrfalú bugyrainkban, keresve
sót, hamut, fémtüske villogást.

Bölcse dal

Nyíljál ki, aprócskám, mint a
mandulafa hóban, rózsásan,
lángvörösén és tüzelő
nyárban szűz hó fehéren.

Mellemet bontom ki neked, róla
kicsi szádba kácia illata árad
s tele szopva magad, elszenderedel.
Én azután áldozati költőtárhoz

lépek, kezemről mirha csepeg,
köntösömről anyatej. Majd ha
cédrusi férfi leszel s
asszonyodnak gyöngykosár

hasa reszket hűvös tenyered
érintésére, akkor is etetnélek
fűszeres étkekkel s gránátalma
borral itatnálak.

Vallató

Fal védi ezt a századot is.
Rajta fülem. Mélyen zengő dalokat
hallok. És csöndet. Meg sikitást.
Csörögve vonulókat.

Lerakjuk utainkat, újra meg újra
lerakjuk. És kötörszük van ciprusainknak.
Fémkoronáik közt itt-ott még
megcsillan a Genezáreti tó.

Volt idő, amikor porgomba alatt
lerogytak városaink. S kürtszóra
fölépültek. De mint a magot, sietősen
bokrok alá dugtuk, ki beléhalt.

Kétezeréves utunkat simára
köszörülte a birka kóröm:
kétezeréves juhnyáj poroszkál
rajta. Hol van a pásztor?

A drága homok még barna, hol a vére
ömölt. Később aranyért kiszitálták.
Terjed a város. Csillagága forogva
szúr föl az éjbe s esztergálja a földet.

Tornyokból fénypompa zuhog ránk.
Alóla kiált valaki: te nem láttad a pásztort?
Ahol a sötétség forr, ott áll! Ott állhat.
Tartsd magad a végleteken.

Hajnalig van időnk

Ismerem őt, ez az este.
A vörösben, fönt, aranyos
csíkon csúszik az ég. De a
fóti akácok fái között

fekete vadló várakozik;
ő az. Olajos háta ragyog.
Nesztelenül jött. Ügetve
megindul, azután fut, száll,

végül elárad, mint a gyökérfüst.
Gyöngye szeleket hajt. Döng a
patája s belefúl a homokba.
Vagy éjbe. S nincs fény.

Nincs nyihogás. Világ-puha szárnya
kinyílik. Engem az udvaron ér
és betakar. Szótlan örööm,
mintha esőt szimatolna,

fejét fölűti. Az éj tornyát
hallgatagon körülüljük;
holdablakban szál
gyertya világol.

Minden éj meghasad
közepén. Földi tüzeknek
új kutat építeni
Hajnalig van időnk.

FIÚ SZÜLETIK

Írta GERLEI JÓZSEF

Az erdőre híg márciusi napfény csordult; a fák ágai közt átsiklott, de egy-egy bokorban elakadt, s csibesárga tajtékot vetett.

— Csak túl volnánk rajta már! — mondta Zoltán.

— Túl leszünk — mondta Margit.

Zoltán ment elől, vállán hatizsákkal, kezében két kis bőrönddel. Nagyokat szívott az erdő erjedő szagából — abból a valószínűtlen boldogságból, amely mindig elfogta, ha erdőben sétált. Egy pillanatra megjelentek előtte a budai hegyek, a diákkori kirándulások, az első séták Margittal az Istenhegyi úton... De nem merté tovább gondolni őket — egész éberségére szüksége volt, hogy fenn ne akadjon a sors csapdáján.

— Csak lépj mindig a nyomomba — mondta Margitnak.

Orra, tüdeje eltelt újra az avar és a fák kergének zaklató szagával, de hiába — az a régi boldogság már sehogy sem akart hozzászegődni. Mögötte Margit elnehezült lépteire kellett figyelnie, szeme pedig egyik fától a másikig járt-kelt, mintha mindenütt ellenséget szimatolna. Mi tagadás — nem szívesen botlott volna német vagy magyar katonái alakulatokba.

— Nézd, Zoli, ibolya! — állt meg Margit; sápadt orrcimpái tágulva szívták a levegőben úszó langyos illatot.

Zoltán körülnézett, a két bőröndöt a földre tette. Leguggolt a kisdud csermely mellé, amely egy ideje észrevétlen melléjük szegődött, s követte őket.

— Nézd, Zoli, itt a tölgyfa tövében...

Valóban, a tölgy alatt, amely bütykeit áztatta a vízben, ki tudja mióta, Zoltán tizenegy szál ibolyát talált. Sorra letépte őket, s Margitnak adta. Ettől egyszerűen jókedve támadt. Hiszen tizenegy volt a szerelmi számuk — tizenegyedikén ismerkedtek meg, negyvennégyben március tizenegyedikén volt az esküvőjük a Krisztinában... Azóta a Vár romokban, a házak pincéiben éhenhalt vagy agyonbombázott emberek holtteste. A Nyugatra menekültek azt a hírt hozták, hogy a Duna kiöntött, mindent víz borít, s a holttestek temetetlenül hevernek az utcákon és a pincékben.

— Micsoda illat! — mondta Margit. Egy fának dőlt, átadta magát annak a mennyei torkosságának, amely nem örmagáért volt, hanem azért az életért, amely hetedik hónapja a szíve alatt növekedett. — Itt a szabadban nem félek semmitől.

— Emlékszel? — mondta Zoltán. — A kicsi érkezését is tizenegyedikén mondtad meg...

— Azt felelted rá, jöhetett volna ez az áldás máskor is.

— Nem volt igazam? Az volt a szerencsém, hogy a hivatalom csak novemberig tartott ki Pesten... Sopronban aztán december hatodikán az állomás bombázásakor elrepült az egész irattárral együtt...

— Még akkor is azon törted a fejedet, hogy látogatási engedélyt kérj az igazgatótól.

— Nem tehettem másképp; tudod, hogy a mi hivatalunk a katonaság kötelekébe tartozott.

— És ha az igazgató megtagadja? Persze nem tagadhatta, szegénynek csak a törzsét találták meg az egyik megrakott vagon mellett.

— Mindegy, csak hogy itt vagyunk. Alig várom, hogy átmenjen a front, aztán szabadok leszünk.

Sötét reggel hagyták el Vasvárt. December óta ott húzták meg magukat egy távoli rokonnál. A telet egy zsúfolt szobában töltötték, Zoltán csak késő este merészkedett ki az udvarra, hogy levegőt szívjon. Ma jött első ízben fényes nap — a szabad ég alá.

Kelet felé nézett, Pest irányába, ahol a nap egyre magasabbra kapaszkodott a fák fölött.

A Damjanich utcai pincére gondolt, ahol anyja és apja húzta meg magát. Vajon tudnak-e ételmet szerezni?...

— Hány kilométerre van az a falu? — kérdezte hirtelen.

— Talán másfél... — Margit váratlanul elsírta magát. — Zolikám, ha nem sikerül...

— Miért ne sikerülne? — Zoltán egyszerre vidám és bizakodó lett, hogy Margitot felrázza. — Dehogy nem sikerül! Hiszen van még két hónapod.

— Persze, igazad van... — Margit összeszedte magát. Másfél kilométer, aztán biztonságban lesznek. De lehet, hogy már csak egy.

A parasztházra gondolt, ahol egyszer lánykorában, mikor Vasvárról átrándultak, megittak egy köcsög aludttejet, mielőtt fürödni mentek a Rábára.

— Kár, hogy otthagytuk Vasvárt — jegyezte meg halkán Zoltán.

— De ha egyszer a németek hídfővé alakítják, és védeni fogják, ki tudja meddig...

Zoltánnak eszébe jutott, hogy ezt százszor megbeszélték már. Fürkészőn nézett körül, mert a fák törzse nyugtalanul remegett a napsugárban.

— Ha már eddig megúsztuk — dörmögte —, nem szeretnék az utolsó napokban a fűbe harapni...

A fák valóban furcsán viselkedtek. Szüntelenül változtatták az arcukat, hol nevettek, hol vigyorogtak. Néha egy ismeretlen nagy madár, míg fáról fára szállt, váratlan zajt csapott.

— Ez a hely tele van ibolyával — mondta Zoltán.

Szeme belefáradt a fák játékába, az avart nézte, az avar alól kikandikáló sápadt fűvet, s úgy tetszett neki, a fű közül egyre több apró kék szem néz vissza rá.

— Hol?... Nem látom — mondta Margit.

— Káprázik a szemem — mondta Zoltán, s levette a szemüvegét. — Most én sem látom... De ott igen...

A csermely hirtelen üveges kocogásba kezdett. Az avart feltúrta valami mély, kúszó hang, amely nem emelkedett magasabbra a csizmák talpánál. A fák mintha megszapordtak volna, aztán újra kiritkultak.

Két katona csörtetett keresztben az avaron. Látszott, hogy kerülnek minden utat. Az egyik a sapkáját is elhagyta valahol.

— Szökevények — suttogta Margit, és Zoltán karjába kapaszkodott.

A katonák észrevették őket. Egy áruló pillanatig tartott az egész. Aztán átugrottak a csermelyt és tovább gázoltak az avarban.

Zoltán fölnevetett:

— Időnk sem volt megijedni — mondta, s a szája szélét rágta. — Katonaruhában szökni?... Nem szeretnék a bőrükben lenni.

Aztán megijedt. Felvillant benne, hogy az egyik katona súgott valamit a másiknak. Hiába fürkészte őket, túl gyorsan tűntek el. Csak nem kerülnek vissza — csak nem jut eszükbe... Mi történne, ha az egyik ráfogná a fegyverét, a másik pedig tapogatni kezdené Margitot?...

Hátát ellepte a verejték. Egy ideig előre-hátra tekintgetett, hátha váratlanul lepik meg őket. Aztán arra gondolt, ahol két szökevény akad, kell ott lennie többnek is. De az erdőn csend volt újra.

Akkor meg az jutott eszébe: mi lesz, ha őt is szökevénynek nézik? Ha talán előbb állítják puskacső elé, mint ezeket a bakákat? Ki hiszi el, hogy hivatala nincs többé; hogy azért nem hívták be, mert vállalata a katonaságnak dolgozott; hogy nem ezekben a napokban dobta le az egyenruhát s bújt civilbe? Ki kegyelmez meg neki, ha látja, hogy felesége gyereket vár? Hol közeledik feléje az az ügybuzgó őrmester vagy tizedes, aki a papírjait kéri, aztán a falnak állítja?

Letette az egyik bőröndöt és ráült. Elővette zsebkendőjét, végigtörölte nyakát és homlokát. A nap már magasan járt, a friss levegőt fényes hasábkokkal tűzdelte tele. Olyan édes, vigasztaló volt a csend, hogy inni tudott volna belőle.

— Fáradt vagyok — mondta váratlanul Margit. — Induljunk... Nem lehet már messze.

Alig mentek tíz percet, a fák ritkulni kezdtek; mögöttük feltűnt az országút. ráfűzve az első házak. Körül a földeken nem dolgozott senki. Az erdő szélén megtorpantak — most már a póre országúton kellett tovább menniök, védtelenül, kiszolgáltatottnak.

— Negyvenhatos szám, a postával szemben — mondogatta Margit, ahogy a vasvári rokonoktól hallotta. — Negyvenhatos...

— Negyvenhatos — mondta utána Zoltán. Torka mintha tele lett volna porral. — Mi van ma?

— Szerda — mondta Margit. — Nagyszerda.
— Nagyszerda? Száraz szivacs van az agyam helyén, mindent elfelejtek.
— En egyre jobban érzek mindent — mondta Margit. — Azt is érzem, hogy megmenekülünk...

Zoltán nem válaszolt. Gyanakodva nézte az üres utat, a kihalt, állig deszkázott udvarokat. Valahol negyven-ötven kilométerre harcok folynak, emberek halnak meg. Miért éppen ők menekülnének meg?

— Itt a posta — mutatott Margit egy postaládára. Ígyén egyszeriben megjelent a hűvös aludttej íze. — És itt a ház is, megismerem.

Zoltán lenyomta a kiskapu kilincset, de a zár nem engedett. Kopogtak az ablakon. Semmi válasz. Zoltán felállt a kapu gerendájára, hogy belásson az udvarba: az ajtók némán néztek vissza rá.

— Senki — mondta. — Senki. Az egész ház üres.

Margit nekidőlt egy szederfának, szédült, hányinger fogta el.

— Istenem, Istenem — suttogta.

Ekkor a posta melletti ház kiskapuja kinyílt, s az úton egy kerekkéőű, kőcos fekete asszony kiáltott át:

— Kit keresnek?

— Vasvárról jöttünk. Vincze Antalékát keressük.

— Nincsenek itthon, kiköltöztek a szőlőbe. Ott akarják megvárni...

— Mi meg itt akartuk — mondta Margit, s ahogy meghallotta saját elváltot hangját, elsírta magát.

Az asszony ájtott az úton. Nem volt még öreg, de a sok szülés elnyűtte. Nagy, meleg tenyerét Margit vállára tette.

— Ne sírjon, aranyosom!... Látom, gyereket vár... Győjjenek át hozzánk, ha addig megfelel.

Megfogta az egyik bőrdönt, s már ment is előttük.

— Vendégeket hoztam — mondta az urának. — Egyenest Vasvárról.

A gazda a konyhában kukoricát morzsolt; tenyerét a kötényébe törölte, s várta, hogy kezet nyújtsanak neki.

— Ha megfelel — mondta ő is, mintha összebeszélt volna a feleségével. — Nálunk akármeddig meglehetnek.

A szobából kitódultak a gyerekek. Fekete volt mind az öt, akár az anyjuk. A karonülőt a legnagyobb lány tartotta; az egyik fiú kancsított, a másiknak folyt az orra.

— Ha megfelel — mondta ismét az asszony, s megállt a világos, tiszta szoba közepén. Látszott, hogy nem laknak benne, s ritkán szellőztetik. Az ágyne-műből enyhe doh áradt. A falon körben szentek képei függtek, mintha ennek a családnak ők volnának az ősei.

Éjjel a nyirkos dunna alatt arra ébredtek, hogy egy árva repülő zúg valahol fölöttük. Alacsonyan szállt, s vaktában ledobott egy bombát — német légelhárítók után szondázott. Nem válaszolt neki senki.

— Oroszok — súgta Margit Zoltán fülébe, s hozzábújva tovább aludt.

— Egy kis orosz varrógép — dünnyögte Zoltán, s ő is aludt tovább.

Másnap a gazda magával vitte Zoltánt a falu végére, s távolabb egy kis dombra mutatott. A dombon egy mállott kastély állt, óriás fenyőkkel körülvéve; a fenyők ágai közt kékes füst kígyózott fölfelé Szabad szemmel is ki lehetett venni, hogy terepjárók és harckocsik nyüzsgönek mindenütt, s a begyújtott motorok fölött remeg a levegő.

— Ott még németek vannak — mondta a gazda. — Négy napja figyelem őket — folytatta, s szeme már a határt mérte, mikor mehet rá ekével a földkere. — Meglátja, holnapra itt az orosz.

S mintha csak ezektől a szavaktól ijedtek volna meg, túl a dombon a kastély körül feldübörögtek a hernyótalpasok. Nem telt bele negyedóra, a fenyők köze kitisztult — a németek nem voltak sehol.

— Ezekről már nem kell tartani — mondta a gazda.

— Ezekről már nem — válaszolta Zoltán. — De tudja, a hátvédharcok...

Délután kelet felől ágyvészót hallottak. Szürkületkor a látóhatár szélén feltűnt néhány torkolatú. De éjszaka újra csönd lett... Az árva kis repülő is elmaradt.

Másnap délelőtt tompa dübörgésre figyeltek fel. A kert végében szinte a földből nőtt ki két német harckocsi. A kert hajlata és a fák védelme alatt megfordultak, ágyúcsőveiket keletre fordították, s nem mozdultak többé.

Margit vette észre őket. A kert rügyező fái alatt sétált, fától fáig ment, ujjaival a nedves, ragadós rügyekhez ért.

Megbabonázva nézte, hogyan tűnnek föl a tankok, hogyan fordulnak meg, s hogyan állnak le végleg a kert végében. Két német katona mászott elő belőlük, s úgy tetszett, feléje közelednek. Megmarkolta az egyik ágat. De a katonák elmentek mellette, rá sem néztek. Egyenesen az udvarba tartottak.

A gazda átkozódva rontott be a konyhába:

— Azt a keserves mindenségit!... Éppen az én házam mögött, az én kertem végében... Hogy az a magasságos ég rogyra rájuk!...

— Hallgass! — szólt rá az asszony. — Ha rájuk szakad, ránk is szakadhat.

A két német üres kézzel, olajos ruhában megállt a konyha ajtajában. Kezükkel mutatták, hogy mosdani akarnak.

— Wasser, Wasser... — mondták. — Frisches, kaltes Wasser.

— Vízet kérnek — mondta Zoltán. — Friss, hideg vizet.

— Mosdjanak csak — hadonászott mérgesen a gazda. — Ott a kút, ott a vályú. De aztán tisztuljanak el innen!

Az asszony kihozta a mosdótálat, a németek vizet húztak, lerúgták rövid csizmájukat, s lassan, módszeresen lemosakodtak. Szemük csaknem leragadt a fáradtságtól.

— Nézd azt a gyereket! — mondta az asszony. — Milyen fiatal...

— Kérdezze meg tőlük, mit akarnak — mondta a gazda.

A németekből alig lehetett kihúzni pár szót.

— Azt mondják, itt maradnak, míg a híd el nem készül.

— Miféle híd?... Azt csak nem teszik meg velünk! Hogy itt vesszünk el mind egy szálíg!

A gazda az öklét rázta; az asszony behúzta a konyhába.

Zoltán Margitot kereste. A kertben talált rá — az egyik cseresznyefa tövében ült, görcsök gyötörték.

— Miért jöttek? — nyögte. Kit keresnek?... Csak nem téged!...

— Nyugodj meg, nincs náluk fegyver, vizet kértek...

Zoltán az ölébe vette, s bevitte a szobába. A görcsök újra megindultak.

— Szűzanyám! — kiáltott fel az asszony. — Aranyosom maga még máma lebabázik.

Roppal kendőket készített, meleg vizet tett föl, s a nagyobbik lányát elszalasztotta a bábáért.

— Orvosunk nincs, de ne féljen, aranyosom! Jókezü bába a miénk, láthatja az én gyerekeimről is.

Délben nem volt harangszó. Csak Margit nyögései ismétlődtek. A bába megérkezett, az asszony pólyát kerített valamelyik szekrényből, Zoltánt pedig kitessékelte a szobából.

Ebédre böjtös szilvaleves volt; a család némán szürcsölte; a csendben mindenki az ágyúszót várta.

— Csak ad az Isten valamit — mondta csöndesen az asszony.

— Ad — hagyta rá a gazda.

Zoltán torkán alig ment le pár falat. Két csendre figyelt — az egyik a kert végéből süvített feléjük, a másik a szobából, Margit ágya felől.

Margit egyszerre felsikoltott. Zoltán be akart rohanni, azt hitte, itt a vég. De nem: ez még csak a kezdet volt.

Nem bírta tovább. Kiment az udvarra, de Margit nyögését ott is hallotta. A kertbe menekült. Füle tele volt azzal a lüktető némasággal, ami a harcosok torkában ült. Nézte az ágyúk csövét: ha eldördülnek, s valahonnan válasz jön rájuk, az a válasz az ő életükbe kerül.

Egy pillanatra a sors kegyetlen tréfájának tetszett, hogy találkozott Margittal. Szerették egymást, boldogságot tudtak adni egymásnak.

Most vette észre, hogy annak a cseresznyefának támaszkodik, amely alatt Margitot találta.

Nem tudta, meddig állt ott.

Arra ocsúdott, hogy a két hernyótalpas iszonyú dübörgéssel megindul. Először azt hitte, valami ütközet készül. Várta a dörrenéseket. Ehelyett a tankok csikorogva balra fordultak, rátértek a dűlőre, végigdörögtek a főutcán aztán eltűntek nyugat felé.

Az úton emberek jelentek meg, kiáltozásokat lehetett hallani.

— Készül a híd!... Mennek a németek!...

Zoltán a ház felé indult, de megtorpant. A gazda felesége futott feléje, lélekszakadva, kipirultan.

— Siessen, siessen! Már mindenütt kerestük... Ó, jószágos Szűzanyám, csak-hogy túl van szegényke rajta! Hét hónapra egy ilyen szülés, egy ekkora nagy gyerek!

A konyhaajtóban Zoltán már hallotta az idegen, új hangot. Vékonyka volt, de kitartó és erős.

— Gyűjön már, fia született — mondta a gazda és a kezét nyújtotta.

HEGYI BÉLA VERSEI



Gancz Miklós illusztrációja

Végpont

Számlálja a szél a fákat,
leveleket számol —
szeret, nem szeret...
te is kihullsz lassan a világból —
szeret, nem szeret...

Tested temetni készülsz,
batyu a lelked —
szeret, nem szeret...
időd legyen, hogy magaddal vigyed —
szeret, nem szeret

Dänikeniáda

Már forrt a láthatatlan ég,
fellobogott az égő csipke bokra,
megizelte hangtalan tűzét
e földi csillag szent garabonca.

Magnetofonra vette a csodát,
azbeszítlapokba bújtatta szívét,
stigmák gyúltak a homlokán,
száján születtek hirthozó igék.

Táblákat rakott. Törvényt faragott,
nem volt, mi ijessze földi széptől,
jöttek utána mind a robotok —
megfosztani az Embert az eszétől.

Mementó

Azt mondják,
kinek meghalt az apja,
félig már halott;
kinek az anyja, egészen,
s akkor eljön az ideje,
hogy felnőttként
végre
végre újjaszülessen.

Áldozat

Tévedés és álnokság
a lelket kőpadra vonja.
S az ember
a kifürkészhetetlen hosszú utat,
amely ezt feloldja,
lépésenkénti áldozatokból rója.

Az igazság mestere

Aldás és átok ívén rezeg
a kiszolgáltatott lélek.

Az Igazság Mestere
önmagát elgondolja,
és önmagát birtokolja.

A tehetség kegyelme

Az önmagát elgondoló lélek
a gondolattól feléled,
és ereje teljétől
kivirágzik önként.

Saját lényétől tanulja meg az ember,
miként éljen.

De fel kell ismernie,
mi ebben a kegyelem.

Ez a tehetség kegyelme: SAJÁT KERESZTJE,
legteljesebb gyönyörűsége.

A n y a s á g

Hogy elhagytam gyermekségemet,
és gyermeket fogantam,
lehetett ráérésem
rendeltetésem
igazi megértésére.

Újraéledt az ősi élmény,
amely kialakulásomhoz vezetett,
és most gyermekemben fejeződött ki:

hogy teremtettem vagyok,
és nem magamért élek.

RÉGÉSZETI ÚJDONSÁGOK 1974-BEN

Az 1974-es év emlékezetes esztendeje marad a magyar régészetnek.

Magam a budavári gótikus szobor-együttes felfedezésével járultam hozzá ahhoz a gazdagsághoz, amelyet művészettörténetünknek, nemzeti művelődésünk múltjának a 74-es esztendőben a föld nyújtott fel. Ásatásom és anyagom feldolgozása mellett azonban az év során módom volt betekinteni egyes, egyebutt zajló igen eredményes kutatásokba is. A teljességre való igény nélkül hadd idézzek fel néhányat — csak izelítőül — régészetünknek ebből a 74 évi kincses korszorújából.

Ha a történet krológiai rendjét nézzük, az őskorral kéne kezdenünk. Ennek kutatási ágazatában Hegedus Katalin (Szentés) ásatásai a Tiszakanyarok közrefogta „tel”-ek ősműveltségének egyedulálló tárgyi emlékeit tárták fel. A szorgos ókori kutatások sorából, mint keresetlen kincs került felszínre Marcus Aurelius töretlen szépségű bronzszobra. Ha véletlen dobta is fel a föld, kutatóink éberségének köszönhetjük, hogy megmenekült a magángyűjtők éjjeliszekrény-vitrinjeitől. vagy műkincseink nyugati vándorújtaitól.

De nemcsak a föld, a vizek mélye is megajándékozott bennünket! Visegrádnál pompás fegyverek, szerszámok kerültek a Duna iszapjából közgyűjteménybe.

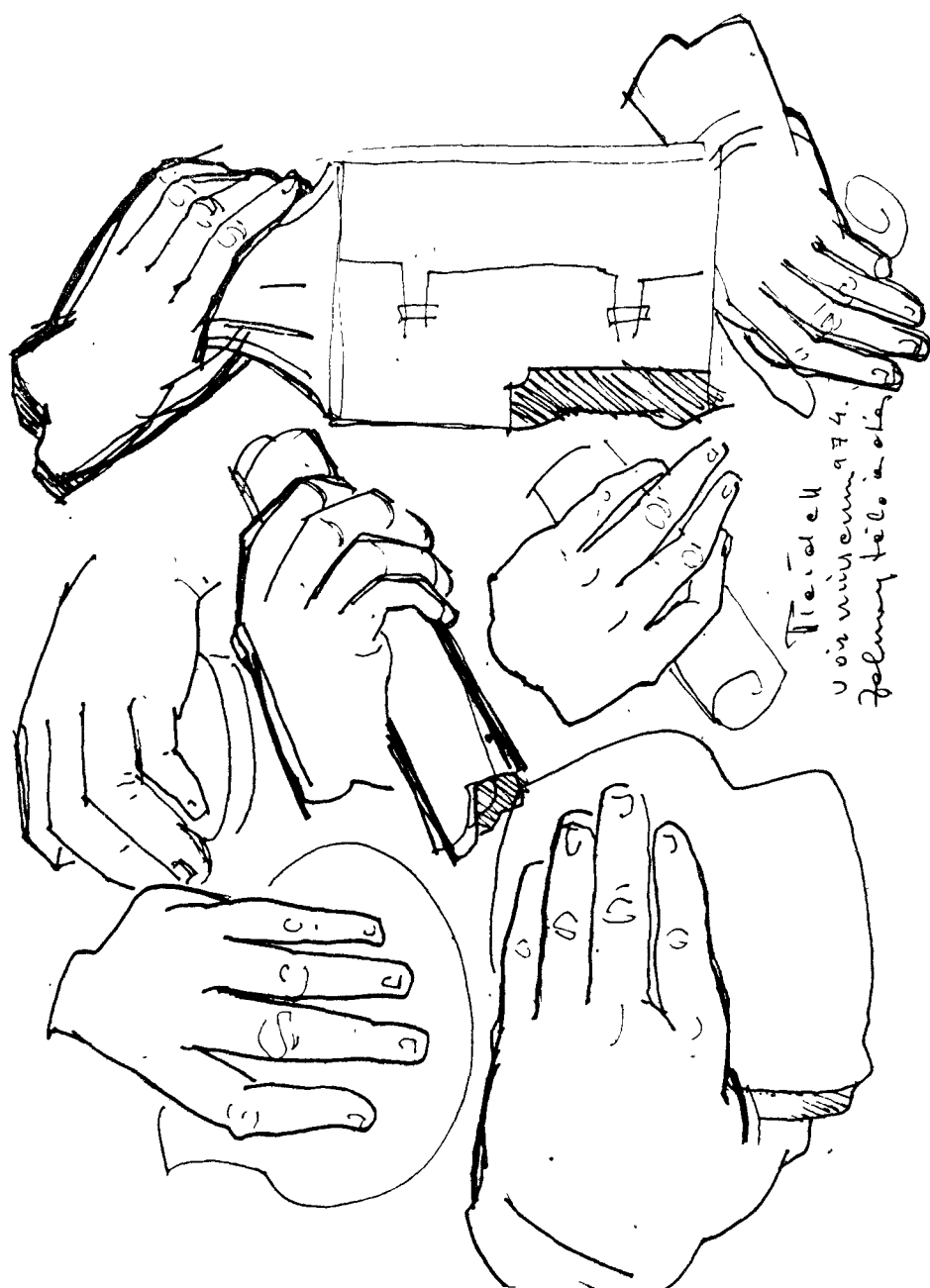
Kitartó és hosszú munka az, amelynek — Bakay Kornél, Németh Péter s munkatársaik jóvoltából — honfoglalás kori és államalapítás kori ősműveltségünknek újabb kulcsponjtjai kerültek kezünkbe. S ami fontosabb: ismeretkörünkbe. A somogyvári és a szabolcsi korai igazgatási székhely feltárásai — amikhez Szőke Mátyás visegrádi, Sibirik-dombi ásatásai is felsorakoznak — új képét rajzolják meg IX—XI. századi anyagi kultúránknak. Sőt: mint etalonok és mint példák immár arra alkalmasak, hogy analógiáikat rendre-másra kutatási témaként tűzhessük ki. A korai kutatások egyik gyöngyszemének László Gyula dél-alföldi ásatása ígérkezik — ám erről az író-kutató előtt még megemlékezni is éppen csak kell, de nem ildomos.

[Korai sáncváraink s korai településeink ismeretanyaga a közelmúltban szlovákiai kutatási eredményekkel is bővült: Alojz Habovštiak szlovák régész-kollégának többéves ásatási eredményeként megállapította: a bényi (Bina) sáncrendszer — amelyet korábban a nagymorva birodalom Garam menti alkotásának vélték — alighanem Szent István katonai tábora volt. Így azután szlovákiai eredmények is hozzákapcsolódnak a magyarországi korai államigazgatási központ-kutatásokhoz. Ide sorolhatnánk az erdélyi Dés vára ásatásait és a zólyomi Pusztavárat is. A magyar kutatás nem vizsgálta, a szlovák pedig át sem vette azt a megállapítást, amely szerint 1096-ban ez a régi zólyomi Óvár volt Szent László halálhelye.]

Korai keresztény századainknak — Juhász Irén jelentős alföldi eredményein kívül — legjelentősebb művészettörténeti gyümölcset Trogmayer Ottó szegedi múzeumigazgató pusztaszeri ásatásainak köszönhetjük. A hajdani Tisza-parti monostor helyén talált első templommaradványok lehet, hogy még a volgai bolgárok, vagy avar elődeink bizánci kereszteltségéről fognak vallani. Mindenesetre azt az esztergomi királyi kastéllyal egyidős monostort, amelyet a Bór-Kalán nem-béli Kalán pécsi püspök ehelyütt nemzetségi monostorává bővítettett, III. Béla korának legjobb kezű — hazánkban dolgozó — francia építőmesterei építették. (Magam évekig voltam Esztergom múzeumi ügyeinek intézője. Így okkal-joggal vagyok elfoglalt a XII. század végi Esztergom művészeti emlékanyaga iránt.) Am az a kapubéllethez tartozó oszlopszent, amelyet — szerencsémre véletlenül éppen egyik rövid Pusztaszeren létemkor — 1974 nyarán Trogmayer Ottó megtalált, az esztergomi palota s a Szent Adalbert-egyház köemlékeihez, plasztikai díszeihez képest is feltündöklök.

Reimsben senki nem venné észre, ha valamelyik kapuszentjük helyére egy szép napon pusztaszeri szobrunk lépne fel. Pusztaszer és Somogyvár — meg az újabban feltárt alföldi román kori emlékek — nélkül többé nem lehet magyarországi művészettörténetről beszélni. Írni még kevésbé.

És, ha már ezúttal a honi régészet krónikásának — az ódondászat újdondásának — csaptam fel, hadd számoljak be még azokról a nagyszerű feltárások-



Pleidell János rajza

ról és helyreállításokról, amelyeket a műemlékvédelemnek a múzeumok ásatói-val vetekedő archeológusai végeznek.* Az 1974-es őszi folyamán alkalmam volt végigjárni Nógrád és Hont műemlékgyűjtéseit. A nagyszerű eredmények sorozata!

Tereske román kori templomában feltárták s restaurálták az ott talált Szent László Legenda freskóciklusát. Nagy dolog ez! Hiszen Teresken s Ocsán kívül csak Erdélyben és a mai Szlovákiában maradtak meg hajdani nemzeti szentünknek ezek a népi-apokrif megfogalmazású falképei! Láttam Hollókő várát. Szécsényi Tamás vajda, I. Károly király sógora után Kozák Évának s munkatársainak köszönheti új életre keltét. Valter Ilona Pásztón, a gyönyörű Szent Lőrinc plébániatemplom közelében a középkori bencés apátság bazilikájának alapfalait tárta fel és konzerválta. (Annál különösebben esett azoknak a magyar művészettörténészeknek, akik velem együtt vagy negyvenen tettek itt látogatást, hogy Valter Ilona régészeti feltárássának kiállított emlékanyagát, ott-létünk, érkezünk idejére *valamiféle helyi hatalmasság* egyszerűen lebontatta.) Néha az az érzése az embernek, hogy temérdek munka, pénz, gond, anyag nagyszerű eredményeket produkál, de — a pásztói példa —: *kinek?*

És folytathatnánk a műemlékek sorát: Maconka, Hollókő vára, a nógrádszécsényi Liphay kastély feltárása és konzerválása (és a nagyszerű gyűjtőnek és tudósnak, Liphay Bélának lepkegyűjtemény-megővése), az újjászületett Mátraverebély... Szőlős... s mellette a feltárássra kijelölt Tar temploma meg Tari Lőrincnek, a pokoljárónak szomszédos vára-romja...

Meg kell emlékezni még Magyar Kálmánnak egészen egyedülálló középkori barcsi bődönhajó leletéről (amelyet most publikált) s az Ötvös-kőnyi reneszánsz váracska feltárájáról. S még számos régészünk temérdek munkájáról... Fülep Ferenc, Sándor Mária, Gerő Győző pécs-baranyai feltáráisairól.

A vidéken folyó kutatásokhoz képest a budapestiek sem maradtak le. Óbuda bontása és újjáépítése abba a helyzetbe hozta a korábban súlyosan megrekedt budapesti ásatás- és műemlék-ügyet, hogy hónapok alatt kellett, évek, évek alatt évtizedek mulasztásait pótolnia. A 74-re keményen megszervezett munka meg is hozta eredményeit: Bertalan Vilmosné megtalálta és feltárta a Piaszt Erzsébet alapította óbudai klarisszakolostort. Jelentős római kori köépületek szomszédságában feltárással került az eddig szintén ismeretlen helyű XIII. századi óbudai ferenceskolostor is. Az 1974-es év ősztől pedig Altmann Júlia — immáron kedvezőbb körülmények között — folytathatta a Kálvin utcai romterületnek — a feltételezett királyi-királynéi kastélynak — feltárást. A Kálvin téri aluljáró építése is meghozta a maga gyümölcsét: a Kecskeméti utca torkolatában régészeink feltárhatták Pest híres városkapujának s kaputornyának maradványait.

Mindezzel a budapesti régészek bőségesen megszorították a főváros „terra cognita archaeologica”-inak számát. A régészeti objektumok fix pontjai számos új nyilat lőttek városunk térkép-testébe. S ami fontosabb: ezekből nem egy bemutatásra is kerül.

Ide kívánczik még egy jó hír említése: Madas László, a Pilisi Parkerdő-gazdaság Goethe-díjas igazgatója Horváth Miklósnak, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatójának felajánlotta: többéves rendszeres anyagi hozzájárulásával lehetővé teszi Budapest — ma még megmenthető — legnagyobb romterületének, a budaszentlőrinci pálos főkolostornak feltárást, konzerválását, bemutatását. (Ezt a munkát 1974 augusztus elsejével meg is kezdtük s az e pillanatban is halad.)

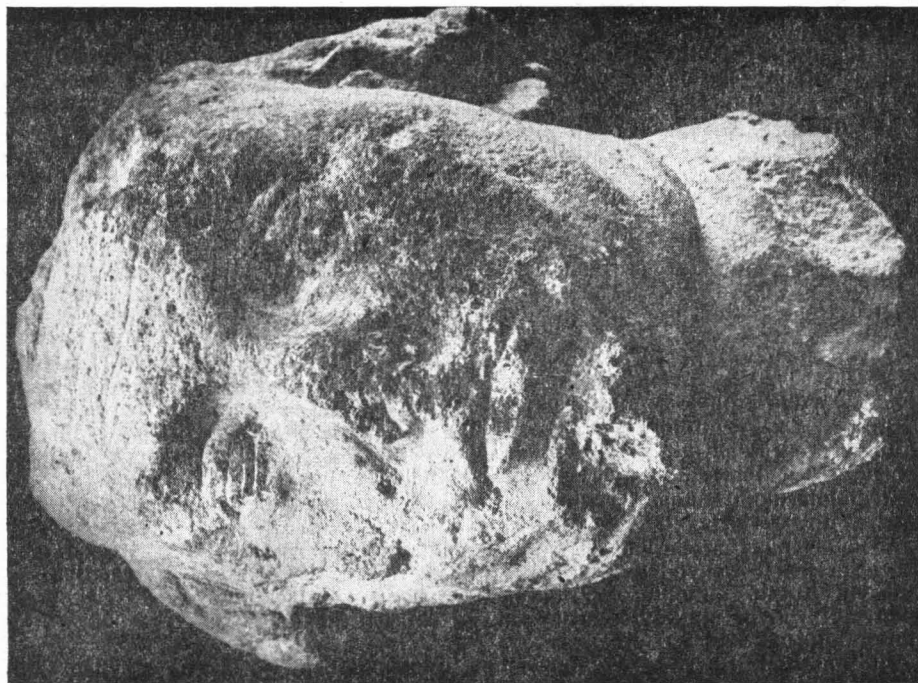
Vége felé tartanak azok a feltárási munkák, amelyeket H. Gyürky Katalin a budavári domonkos kolostor területén mintegy évtizede folytat. Jelentős művelődés- és művészettörténeti eredményeinek összefoglalásán most dolgozik.

Láttnivaló: a régészek a föld alól emelik ki népünk múltjának új, eddig nem ismert nagyszerű kincseit. A műemlékes kutatók a meglévő régészeti-építészeti-művészeti emlékeknek értékeit tárják fel. Mintegy „belértékében” növelik meg a meglévő állagot. A restaurátorok munkája is ilyen: ők avatják műtárgyakká a régészeti leleteket.

A budavári gótikus szobrok állapota

A budai vár északi előudvarán 1974 februárjában talált gótikus szoborcsoport restaurálásán jelenleg a Budapesti Történeti Múzeumban Szakál Ernő restaurátorművész munkálkodik.

Az 1972-ben megkezdett vári ásatást e sorok írójának munkacsoportja a várpalota helyreállításának befejezéséig folyamatosan végzi. A munka befejezése s



Fotó: Szemenyel Tivadar

a szobrok lelőhelye környékének teljes feltárása előtt nehéz szobraink létszámát meghatározni. A szobrok — kevés kivétellel — töredékesen kerültek elő; mintegy 40-45 alkotásból álló galéria tartozékai. A megtalálás hírére kívül a restaurálás előrehaladottabb fázisáig korai minden tájékoztatás felőlük. S ezek a tájékoztatások még a restaurálás befejeztével is egy ideig csak hozzávetőlegesek lesznek.

A napi sajtóban közölt — s néha megkapó tájékoztatatlanságról tanúskodó — híreken túlmenően ma talán csak annyit mondhatunk felőlük: egyeseknek korábbi találgatásaival szöges ellentétben, *gótikus udvari szobraink galériáját Budán, az Anjouk (esetleg Zsigmond) királyi műhelyében faragták. Boda Jenő (ELTE Őslénytani Tanszék) elemzése szerint szobraink kivétel nélkül nagytétényi-budafoki származata kori puha mészkőből valók.* Tehát nem importcikkek!

A másik — konkrétan mondható — régészeti megállapítás: szobraink 1440-re, legkésőbb az 1440-nel kezdődő évtized végére a földben voltak. Temetésük kora tehát megalkotásuk korára nézve egy kötelező terminus ante quem-et határoz meg.

1440—50 előtt faragták meg őket. 1440—50 előtt álltak ott, ahová szánták őket. 1440—50 előtt zúzták össze őket. 1440—50 előtt vetették be őket a budai „szobortemetőbe”, ahol 1974. február 14-től fogva megtaláltam őket.

Bizonyos, hogy általuk, s velük a budai vár s a Budapesti Történeti Múzeum a gótikus szobrászat kutatóinak — Párizshoz, Dijonhoz, Prágához, a bécsi Stefanskirchéhez hasonló — tudományos zárandokhelyévé válik.

Megtalálásukkal tudományágunk a legtöbbet nyerte: *e hatalmas galéria által a magyar művészettörténeti kutatás bázisa szélesedett ki.*

A budai nagy szoborlelettel kutatói munkámnak ormára értem. Hiszen ezek azok a mesebeli nagyleletek, amelyekről — valljuk be, vagy bár tagadjuk —, mindegyik kutató álmodik. Így, amíg a magam kutatásainak ez a lelet talán záróköve, bizonyos: kiindulópontja sok — és sok más által is végzendő — további kutatásnak.

Vitathatatlan, hogy egyes vonásaiban, csoportjaiban — főként a világi alakokra, királyok, heroldok szobraira gondolok — a budai galéria szinte egyedül áll. A szétfúzott emlékekkel is kérkedő magyar művészettörténetnek pedig — legálábbis, ami a gótika szobrászatát illeti — új fejezetét nyitja meg.

A megtalálás öröme kívül szubjektív kötődésem is nagy ehhez a témához. Hiszen éppen húsz esztendeje, Esztergomban — mondhatni: művészettörténészünk országútján, a Bibliothéka kapualjában — egy olyan gótikus Madonna-torzót találtam, amelyet a magyar Anjou-kor — francia ihletésű — udvari művészetéhez kapcsoltam. Bezzeg akkor legmerészebb álmomban sem mertem volna arra gondolni: ezt az egyetlen, szórványos — az ottani ferencesek megsemmisült gótikus templmából eredő — szobortorzót valaha egy több tucatra rúgó szoborgaléria, s ráadásul a magam kutatási leletanyaga, hitelesíti.

De az is különös, hogy éppen budai középkori emberábrázolásos leleteimnek anyagát állítottam össze (azokét, amelyeket 1961-től 73-ig terjedő ásatási időszakomban találtam) 1974 februárjában. Ugyanekkor dolgoztam „Az eltűnt magyar udvari művészet nyomában” című réges-rég megkezdett munkámon is: a Felvidék, Szlovákia és Erdély épebben maradt emlékanyagából kíséreltem meg visszakövetkeztetni mindarra, ami Budán, Visegrádon, Esztergomban megsemmisült. És ekkor kerültek elő — 1972 márciusa óta nem csekély nehézségekkel folytatott — ásatásom során első szoborleleteim: egy íjász karja, egy püspökfej...

Egyszeribe elfakultak „Az eltűnt magyar udvari művészet nyomában” című munkámnak — magamban annyira dédelgetett — kis eredményecskéi e szobrok jöttén! Néha kápráztatnak tűnt ez a formaáradás s e gótikus galéria tömegessége!

S volt pillanat, amikor már úgy éreztem, nem is én találtam meg ezeket a szobrokat! Azok találtak meg engem!

Hát néha az efféle kárhózas tárgymisztika is fel-felkísért a kutatóban. Szobraink megtalálásakor úgy véltem: e szobrokat csak megtalálni lehetett — keresni nem! Mégis úgy gondolom, sok keresésem a magyar gótika elveszett s elveszettnek hitt remekei után, valahogyan kapcsolatban van ennek a csodálatos leletnek feltalálásával!

Hiszen, ha valamilyen kutatói vágy nem sarkall e mindenki által felhagyott és semmibe vett, értéktelennek tartott királyi palota előudvari ásatására, gótikáknak ezek a világraszóló értékei sohasem élednek fel — immáron Csipkerózsika-álmoknak bizonyult — álmukból.

Új törvény régi értékek védelmére

Am úgy érzem, 1974-nek mégsem ez a, — s az itt pongyolaságomból s hely híján fel nem sorolt sok más — régészeti érték a legnagyobb eredménye. Nem is valamilyen még újabb szuperlelet, vagy holmi Attila-féle aranykoporsó.

Hanem az: a szakemberek — eddig sokszor elhalkított — szava végre megértésre talált.

Új jogszabály, törvény születik a föld, felett s a földben rejtőző műtárgyak, leletek s műemlékek védelmére! Mégpedig olyan szankciókkal, amelyeket nem mosolyogva fizet ki lajbizsebből egy-egy magános tolvaj, vagy a nép régészeti kincsét romboló közület... Magamban „Lex Fülep Ferenc”, „Lex Kiss Karcsi” névvel illetem ezt a hamarosan megszülető törvényt; hiszen — szóval, tettel és tollal — tán ez a két ember munkálkodott legtöbbet azon, hogy megakadályozza: népünk maga is beálljon a török-tatár után szétverni még azt a kevesünket is, amit azok meghagytak. De nevezhetnénk e törvényt „Lex Timár György”-nek is, — akár Kiss — Timár is népszerűtlen időkben s alkalmakkor magánosan állt ki, holmi *vox populiként* régészeti kultúrbotrányok okozói ellen.

Még élénken él bennem egy régi panaszom. Mátyás király budanyéki vadász-kastélyának középkori kútja fölé (II. Vöröshadsereg útja 78.) — amelyet Wunder Lászlóval, az Árvízvédelem főbúvárával éppen fel akartunk tární — a szomszédos telek építkezői egy WC-házikót építettek. Az agyafúrt építőiparosok megspórolták az emésztőgödör megásását, de Buda-környék második középkori kútját — vagy egy évszázadra — feltárhatatlanná rondították. Amikor ezt és a sok többi botrányos budai műemlékrombolást, tájékoztatásom nyomán, Timár György az *ÉS*-ben szóvá tette (hivatalos útjaim a botrányok megakadályozására meddőnek bizonyultak), az a hatóság, amely magát találva érezte, fegyelmet akart indíttatni. Természetesen — ellenem. S ha főnököm, néhai Gyalmos János ez ügyben sarkára nem áll, bizonyára el is marasztalnak. Természetesen engem, s nem a nyéki WC-konstruktort!

Nos hát az új törvény, amelyet a régészet irányítói régóta szorgalmaztak, mindezeknek a rombolásoknak végét veti. Azok a büntető szankciók pedig, amelyeket az új törvény bevezet, nem egy rombolót, múzeumi gyűjtőnek álcázott kereskedőt, tolvajt, „neppert”, orv-régészt hosszasan elgondolkoztatnak majd — a hüvösön.

Prevideál ez a törvény olyan bűncselekményekre is, amelyekkel — holmi térképhamisításokkal, múzeumi műtárgy-eltulajdonításokkal, hamisítványok készítésével, azok vételével és eladásával — bizonyos álszakemberek, holmi honi köpenicki kapitányok napjainkig károsították a közvagyonot. Pedig ezek az új Literáty Nemes Sámuelek ma is „futnak”...

Az új törvény — s ez nagy tanulsága a történelemnek — voltaképpen Árpád-kori jogszabályainkat, középkori jogalkotásunk szellemét újítja meg. Éppen hétszázötven éves iratban, a II. Endre király-kori Váradi Regisztrumban olvashatjuk: egy néminemű emberfiát azért vittek tüzesvas-próbára Váradra, mert a földben kincset talált. Nem szolgáltatta be. És ezzel — mondja a vád: „meglopta a királyt”.

A mai kincsásók — meglopják a népet.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézirateikat *két példányban* (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

DOKUMENTUM

JEGYZET EGY Klapka-LEVÉLRŐL

A közelmúltban lezajló százhuszonötödik évforduló alkalmával történetíróink figyelme ismét ráterelődött az 1848/49-es szabadságharc megrázó bukására és tragikus hőseire. Ma már meglehetősen tiszta megvilágításban áll előttünk annak a korszaknak minden kimagasló szereplője, politikai és hadtörténeti mozzanata. Vannak azonban a gyászos nemzeti eseménynek kisebb, de mégis jelentős résztvevői is, akikről mintha elfeledkeznénk. Ezek közé tartozik Kazinczy Lajos, a tizennegyedik aradi vértanú, a „széphalmi mester” fia. Az Új Magyar Lexikon még csak meg sem említi a nevét, pedig — amint egykori parancsnoka, Klapka György megírta — a nagysarlói csata egyik legbátrabb hőse volt. Visoczkyval együtt neki köszönhető, hogy a lángokban álló város honvédeinek kezére került. Kivégzése előtt az aradi vár börtönében papírra vetett emlékirata, azoknak a szomorú napoknak értékes dokumentuma, máig kiaknázatlan, s csupán a beavatók előtt ismert.

Kazinczy Lajos százötvenöt éve, 1820-ban Széphalmon született. Tizenöt esztendőskorában a tullini utászkola növendéke lett, majd ennek elvégzése után a fiatal hadapródot beosztották a kilencedik huszárezredbe, ott nyerte el a hadnagyi rendfokozatot. Érezve az idők komorulását, kilépett a hadseregből, de a honvédség felállításakor, 1849 júniusában önként jelentkezett az I. utászzászlóaljba. Később Klapka hadtestében egy dandár, majd egy hadosztály parancsnoka, 1849 áprilisában pedig a Felső-Tisza vidékén szervezett különítmény tábornoka. A kormány utasítására júliusban Görgey seregéhez kellett volna csatlakoznia, de a cári csapatok gyors előrenyomulása ebben már megakadályozta; bentszorult Erdélyben, és augusztus 24-én Zsibón Grottenhjelm orosz altábornagy előtt letette a fegyvert. Aradra szállították, s ott az osztrák haditörvényszék kötél általi halálra ítélte, ezt azonban Haynau főbelövetésre változtatta. 1849. október 25-én sortűz oltotta ki életét.

Családja hosszú évtizedekig nem tudott biztosat a halál körülményeiről, s ezért fordult felvilágosításért Görgeyhez és Klapkához. Ez utóbbi válaszát közlöm itt. Értékelésére, a felvetődő problémák ismertetésére nem térek ki, mert az egri tanárképző főiskola docense, Pásztor Emil most dolgozik Kazinczy Lajos életének megírásán, s művében a levéllel kapcsolatos kérdéseket is részletesen tárgyalja. A levél története kalandos.

A második világháború idején az 542-es szegedi hadikórház tábori lelkészeként Németországba vezényelték. Ott került hozzánk egy súlyosan sebesült főhadnagy, aki részt vett a Széphalom körüli harcokban. Művelt ember volt, s szomorúan látta a Kazinczy-portán szétszórt, bécses irodalmi emlékeket. Sebtében összeszedett néhányat — ezt a Klapka-levelet is —, hogy legalább valamit megmentsen közülük. Sikerült is magával vinnie őket Németországba. Tudta, hogy életben maradása bizonytalan, s ezért arra kért, viseljem gondjukat. És azokban a nehéz hónapokban, a fasiszta téboly kellős közepén nekem ezek az írásként mentették a hazát, a magyar kultúrát. Elszakítva azoktól, akiket szerettem, Kazinczynak a munkácsi várban készített fordításai éreztették meg velem, hogy a börtönélet éjszakáját is fölváltja a pirkadat.

1945 elején a bajorországi Neuburg városkát is felszabadította az amerikai hadsereg. Engem „kommunista magatartásom” ürügyén a neu-ulmi büntetőtáborba internáltak. Elszállításom előtt azonban sikerült átadnom az annyira szívemhez kötött írásokat az ottani katolikus gimnázium gondnokának, Thunselda Dornnak, akinek oly sokat köszönhetek a magyar sebesültek is. Ő őrizte a kis csomagot, míg végre eljuttathatta Magyarországra.

LUKÁCS ISTVÁN

Tisztelt honfitárs,

Mindenek előtt bocsánatot kérek, hogy becses soraira csak ma felelhetek, irataim pedig nem lévén itt, hanem családomnál a külföldön; kérdéseire csak úgy válaszolhatok, ahogyan azt még fennmaradt emlékező tehetségem engedi.

Kazinczy Lajos boldogult nagybátyja, és egyike elfelejthetetlen mártýrjainknak, már a szabadság harc előtt barátom és bajtársam volt, mert együtt szol-

gáltunk, ő a IX ik huszárezrednél én pedig a magyar testőrségnél, Bécsben. Sokszor találkoztunk társaságokban és az udvarnál is, míg az 1848 ki események mindkettőnket haza nem hívtak. — Mindketten beléptünk a magyar honvédségbe, de mindegyikünk más harczterén működve, nem találkoztunk 1849 Januárus végeig, a midőn őt mint alezredest, parancsnokságom alatt álló, Tokay és környékén táborozó 1 ső hadtestbe beosztották. Ezen időtől kezdve együtt harczoltunk, ő mint hadosztály = én mint hadtestparancsnok. Tokaytól kezdve egészen az 'Aprilisi hadjárat végeig, Komárom várának hadseregünk által történt felszabadításáig. E dicső hadjárat alatt Kazinczy Lajos kitüntette magát, bátorsága és vezéri tehetségei által, a Kápolnai, Isaszeghi, főleg a Nagy-Sarlói és Komáromi döntő csatákban, a minek következtében, érdemei elismerésül, a kormány őt kinevezte az ujonnan felállított észak-keleti hadtest parancsnokává! Ő megfelelt a benne helyezett bizalomnak és már július havában egy 12 ezer emberből álló tökéletesen felszerelt és igen jól organizált hadtesttel, elhagyván Mármaros és Szathmár vidéket, Bem segítségére Erdélybe siethettett. De Deésre érkezve itt vette a hírt a világsi catasztropháról és az egész erdélyi magyar seregnek felbomlásáról. Összeköttetései mind el lévén vágva és még Komáromba sem menekülhetvén, szomorú sorsa itt érte el. Hogy hadtesttével hol tette le a fegyvert azt én nem tudom.

Múlt évi October havában Aradon lévén a Mátyások emléke alkalmával, mindent elkövettem, hogy régi ^{derék} barátom és bajtársomnak sírját feltalálhasam, de siker nélkül, és csak ez alkalommal tudtam meg, hogy Kazinczy Lajos kivégzése nem is ott, hanem máshol valószínűleg Erdélyben, vagy pedig Nagyvárad környékén történt volna meg.

Legjobban tenné tehát, tisztelt honfitársam, ha a hírlapokhoz fordulna és azokban felszólítaná a még élő bajtársakat, hogy ezen szomorú esetre vonatkozó részleteket a megboldogultnak családjával minél előbb közöljék, vagy pedig köztudomásra hozni szíveskedjenek.

Hazafiúi rokonszennvel és kiváló tisztelettel maradtam

Klapka György

Budapest. 1891

Június 4 kén

István Szálloda

Múlt évi October havában Aradon lévén a Mátyások emléke alkalmával, mindent elkövettem, hogy régi derék barátom és bajtársomnak sírját feltalálhasam, de siker nélkül, és csak ez alkalommal tudtam meg, hogy Kazinczy Lajos kivégzése nem is ott, hanem máshol valószínűleg Erdélyben, vagy pedig Nagyvárad környékén történt volna meg.

Legjobban tenné tehát, tisztelt honfitársam, ha a hírlapokhoz fordulna és azokban felszólítaná a még élő bajtársakat, hogy ezen szomorú esetre vonatkozó részleteket a megboldogultnak családjával minél előbb közöljék, vagy pedig köztudomásra hozni szíveskedjenek.

Hazafiúi rokonszennvel és kiváló tisztelettel maradtam

Budapest 1891

Június 4 kén

István Szálloda

Klapka György

NAPLÓ

KÖNYVEK KÖZÖTT

SZENT ÁGOSTON VALLOMÁSAI

A meglepően gyér számú magyar nyelvű Agoston-fordítások között jó néhányat Városi István tolmácsolt, s ezért is előzte meg fokozott várakozás a *Vallomások* általa készített új magyarítását. Vállalkozása nem volt előzmények nélküli, hiszen századunkban két jelesebb fordítás is készült: Vass Józsefé (két kiadásban is) és Balogh Józsefé a Parthenon emlékezetes kétnyelvű sorozatában (mely egyszerre volt a Sziget-gondolat gyakorlati megvalósulása és a német kultúrbarbárság elleni tiltakozás szép megnyilvánulása). Városi István most megjelent kötete előszavában szerényen azzal indokolja vállalkozását, hogy a régebbi fordítások már hozzáférhetetlenek, s ezért kellett oly kitűnő elődök után újra megközelíthetővé tennie Szent Ágoston Vallomásait. Valójában eddigi Agoston-tolmácsolásai szinte predestinálták őt erre a feladatra, s hosszú, áldozatos munkájának máris megvan a megérdemelt sikere, hisz az Ecclesiánál megjelent könyv éppoly hozzáférhetetlen lett néhány nap alatt, mint elődei.

Amikör az olvasó felnyitja a *Vallomások* valamelyik lapját, szinte elsodorja a kitárulkozás szenvedélyes hitele és őszintesége, s az a bámulatos nyelvi erő, mellyel e karthágói származású római megújította — és a maga módján meg is mentette — a klasszikus stíluseszményt. Maga írja meg egy helyütt, mennyire Cicero hatása alá került. Kettejük stílusa és fogalmazásmódja között van is hasonlóság: Cicero lángoló fáklyák fényében mondta el legdrámaibb, ma is a szónoklaton példatárának használt beszédeit, s mögötte ott sötétlett az az éjszaka, amely még hatásosabbá, még színpadiasabbá tette fellépését. Agoston is telve van lávázó indulattal, de belőle teljesen hiányzik a színészi tartás. Még mondatait sem tudja végigmondani, máris új gondolata támad, s maga alá temeti az előzőt, melyet ő ugyanolyan fontosnak érez, mint a többi, s amelyet szintén félbehagyat vele egy rátorló eszme. S mindezekbe ágyazva, vagy mindezek fölött ott világlik az a megtalált hit, amelyet a kereszténység

előtti római irodalom sosem tudott meglegelni, legfeljebb cinikusan kergetett.

Nem Szent Ágostonról, a filozófusról szólnék, erre hivatott sem vagyok; a kérdésnek könyvtári irodalma van, s újabb könyvespolcokkal gyarapszik évről évre. A filozófus hatása benne él ma is az európai filozófia történetében, eszméi és gondolatai ma is megtermékenyítik a kereszténységet. De a *stilus christianus* egyedülálló művelőjéről talán jelentőségénél kevesebb szó esik. Pedig mily szépen írja róla Babits *Az európai irodalom történetében*, e szubjektív szellemű kalandkönyvben: „Még szembetűnőbbben táruul ki ez az intimség Ágoston írásaiban, aki a modern gondolkodásnak első mestere, de első mestere a modern irodalomnak is, s Dantéig alig követi második. Az ő olvasása igazán megérteti a «keresztény stílust». A hangot, a formát, ami új az *antikkkal* szemben. Ami megkülönböztet minden azóta jött minden okortól, s újabb irodalmainkat *modernekké* teszi. Valami bensősége stílnak és érzésnek, befelé fordítottsága szemnek-szívnek, amit csak példával lehetne jellemezni... De csak egy szónyi példával is elég. Mert e meghatározhatatlan valami, a *stilus christianus*, beszívároga a nyelv pórusaiba, átissza a szavakat. Így lehetne idézni minden lapról helyet, nem is feltűnő ma már, de melyet még nem írt volna senki *azelőtt*, senki klasszikus, pogány... Mint például ilyent: „Amint anyám is szokta, mert így tanulta *szíve iskolájában*”. *In schola pectoris*: ezt nem írta volna le senki Ágoston előtt.

Ez már Babits végérvényes képe Ágostonról. Kísérletét, első fogalmazását még 1917-ben írta egy remek esszéjében, az *Agoston*-ban, melyben Vass József fordításának első kiadását méltatta. S ami az igazán izgalmas — és ami Szent Ágoston alakjának a mi irodalmunkban betöltött jelentős szerepére is figyelmeztet —, a *Vallomások*ban és a szentágostoni magatartásban Babits a maga szerepének előképét is érezte. „Itt érezzük meg azt is — írja tanulmánya berekesztésében —, hogy mi lehet Ágoston *nekünk*, a jelennek, az Életnek is. Mennyire szükségünk van az Intelligencia Szentjére ma, mikor minden Intelligenciát és Logikát valósággal lábbal tipor a világ; ma, az antiintellektuális rendszerek, az antiin-

tellektuális élet: a Háború korában. Az intelligenciára, mint szenvedélyerő: ma, mikor minden szenvedélyerő az Okosság ellen van. A kényszerítő Kegyelemre, a Megvilágosodásra; Isten Országára!“. Nem a harmincas évek végének babitsi magatartását előlegzi-e ez a megfogalmazás? Nem Babits egész életművére jellemző-e az „intelligencia, mint szenvedélyerő“ megvalósulása? E kérdések elemzése természetesen messzire vezetne, s nem is tartozik szorosan ide, de annak érzékeltetésére talán elegendő, hogy nekünk is megvan a magunk Ágostona, aki sokszor talán érzékelhetetlen, észrevétlen hajszálgyökerekkel épül bele irodalmunkba, s válik minduntalan ösztönző példává.

Ágoston fordításának hallatlan nehezségeire Babits is utal, hiszen elképzelhetjük, mit jelent egyszerre érzékeltetni azt, hogy a Vallomások és a *Civitas Dei* hiánytalanul megőrzött valamit a klasszikus antikvitásból, s ugyanakkor kaput nyitott a modernségnek. A régebbi fordítások, szemelvények nem nagyon ügyeltek az efféle „finomságokra“ — melyek épp az ágostoni stílus, a *stilus christianus* leglényegét adják —, s Vass József volt az első, aki valóban érzékeltetni akarta és néhol tudta is, milyen őserő és szubtilitás ötvöződik szétválaszthatatlan egységbe a Vallomások lapjain. Balogh József fordítása — őt, akárcsak Városi Istvánt, szenvedélyesen izgatta Ágoston egyénisége és műve — már lényegesen teljesebb, hitelesebb volt. Maga is figyelmeztetett ugyan arra, hogy a közel harminc esztendeig érlelődő, csiszolódó fordítás „szükségsszerűen kiegyenlítettlen“, ugyanakkor persze páratlan nyereségül szolgáltak a kutatásban eltöltött évtizedek, és a magyar megfogalmazásnak talán az is hasznára volt, hogy levonatát Illyés Gyula is elolvasta. Városi István is barátok, segítő szándékú ismerősök sorának mutatta meg készülő kéziratát, mely bizonyára ugyancsak sokat tökéletesedett az önként és szívesen vállalt kontroll következtében. Ideálja — s ezt már a bevezetés barokkos nyelve is jelzi — más, mint Balogh Józsefé volt (bár példamutató szerénységgel szól arról, hogy elődeinek minden jó megoldását átvette, vagy átalakította). Balogh József az irodalmi hagyományba ágyazta bele Ágostonát, Városi István inkább a magyar egyházi nyelv hagyományát igyekszik megőrizni, ezt a képekben beszélő, allegóriákkal szívesen élő nyelvet, melynek Pázmány munkálta ki mély zengé-

sét s amelyet Prohászka röptetett néhol túlságosan is magasra.

Hogy az új fordítás minden finomságára, minden jó megoldására rámutassunk, arra itt természetesen nem lehet helyünk. De egy-két ötletszerűen kiválasztott példa segítségével talán sikerülhet megvilágítanunk, miben hozott újat elődei után Városi István, illetve melyek azok az eszmények, melyeknek érvényesítésével kapcsolatban esetleg fenntartásaink lehetnek (ezek természetesen egy pillanatra sem homályosíthatják el a megjelent mű nagyszabású voltát, jelentőségét).

„*Et quid erat, quod me delectabat* — olvassuk a II. könyv 2. caputjában —, *nisi amare et amari? Sed non tenebatur modus ab animo usque ad animum, quatenus est luminous limes amititiae, sed exhalabantur nebulae et limosa concupiscentia carnis et scatebra pubertatis et obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discernetur serenitas dilectionis a caligine libidinis.* Ugyanez a rész Balogh József fordításában: „*S ugyan miben leltem örömet? Abban, hogy szerettem s szerettek. De nem maradtam meg a lelket lélekkel egybeforrasztó érzéssel, — a barátságnak e napvilágos mezzgyéjén: a testi vágyak mocsarából, a pubertás bugyborékaiból kód kelt és elborította, elsötétítette szívemet, hogy ne tudjak különbséget a tiszta vonzalom fénye és a bujaság sötétsége között.*“ — Városi István tolmácsolása: „*Miben találtam volna örömet, mint a szerelemben? Szerettek engem és én is szerettem. Amde nem a lélektől lélekig, a barátság napfényes mezzgyéin vezető út kötött le engem. Ingoványos testi kívánság és a kamaszkor vadvi-zeinek párai kavargtak fölém. Olyannyira megfelhőzték és elhomályosították a szívemet, hogy nem különböztettem többé a szeretet derűje és az érzéki öröm sötétsége között.*“

Már az első gondolati egység tolmácsolása jelentős különbséget mutat. Balogh József megoldása („*S ugyan miben leltem örömet? Abban, hogy szerettek, s szerettem*“) közelebb áll a latin eredetihez. Városi István — nyilván a szöveg teljes érthetősége kedvéért — betold az eredetibe, amikor a „szerelem“ szót is használja. Ez persze felfogás kérdése. Kosztolányit úgy emlegetjük, mint a magyar műfordítás-irodalom nagy klasszikusát, holott nem egyszer hangsúlyozta, hogy tolmácsolásainak legfontosabb kritériuma nem a

hűség (nem véletlenül adta a *Nyugat* nagyjainak műfordításaival foglalkozó kitudó könyve címéül Rába György: *A szép hűtlenek*), hanem hogy a vers magyarul jól hangozzék. A két Ágoston fordítás-részlet esetében a betoldás a tömörség szempontjából is vitatható, hiszen a „szerettek engem” kifejezés nyilván megint csak kissé bőbeszédű, a személyes névmás ragozott alakja alighanem fölösleges.

A műfordítói ideálra vonatkozóan érdekes következtetésekre adhat alkalmat sokszor egyetlen kötőszó is. Balogh József a „de”-t használja, Városi István az ünnepélyesebben zengő „ámde”-t. S ha valaki figyelmesen, szóról szóra, árnyalatról árnyalatra összehasonlítja az idézett rész különbségeit, rögtön megérzi: kettejük eszményképe szögesen különbözik. Mindketten azonos szöveget fordítottak, de másként zengett fel lelkükben az évszázadok akusztikája. Városi Istvánban a katedrálisok visszhangzó áhítata kélt fordítása közben, s ez teszi magyar szövegét sok helyütt pompázatosná. „*Has ergo voces exaudirem vigilantior*” — mondja a latin eredeti. Balogh Józsefnél: „*E 'hangokat figyelmesebben hallgattam volna*”. Városi István fordításában: „*Meghallottam volna ezeket az igéket*”. A hang és az ige különbsége megint nyilvánvaló: az utóbbi ünnepélyesebb, benne él az egyház évezredek nyelvhasználatá; Ágoston ebben az összefüggésben nem ilyen ünnepélyes kifejezést használt.

Az ágostoni filozófia természetesen még nehezebb feladat elé állítja a fordítót, hiszen nyelvünk a filozófiai kifejezésekben meglehetősen szegényes, az ilyen jellegű árnyalatok megfogalmazására szinte alkalmatlan. E nehézséggel Balogh József is, Városi István is keményen küzdött fordítás közben. „*Ergo quaecumque sunt, bona sunt, malumque illud, quod quaerebam unde esset, non est substantia, quia, si substantia esset, bonum esset* — írja Ágoston a Vallomások sokat idézett helyén

— *Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum, aut substantia corruptibilis esset, quae nisi bona esset, corrupti non posset*. Balogh József: „*Így, ami csak van: jó, a rossz pedig minek eredetét kerestem, nem lehet substantia, mivel ha substantia volna, jó volna. Mert vagy romolhatatlan substantia volna, azaz valami felsőbbrendű Jó, — vagy romlásnak alávetett substantia volna, melynek jónak kell lennie, hiszen anélkül nem lehetne a romlásnak alávetve*”. Városi István: „*Végeredményben: minden létező jó. A rossz — eredetét én annyira kerestem — semmiképpen sem mondható állagnak. Ha állag volna, jó is volna. Vagy meg nem romolható állag volna, és akkor bizony igen nagy jó volna. Vagy romolható állag volna, ámde ha ez nem volna jó, benne a romlás elő sem fordulhatna*”.

Állag vagy substantia? — ez a kérdés vetődik fel az olvasóban, mihelyt a két részletet összehasonlította (s megint megállapíthatta, hogy Városi István szívesen told be, hisz a latin eredetiben nincs a „jó” jelzésül, hogy „akkor bizony igen nagy”). Nyilvánvaló, hogy Városi István törekvése rendkívül rokonszenves, hiszen magyar nyelven, magyar fogalommal igyekszik idegen nyelvhasználatból megrögzültet helyettesíteni. Fordításának ez olyan pozitívuma, amely nem feledteti ugyan a túlságosan sok átstilizálást, betoldást, viszont hitelesen jelzi, hogy az új Vallomások a legszélesebb keresztény olvasóközönségnek készül, s az bizonyára örömmel és tanulsággal forgatja e páratlan erejű és hitelű mű jeles tolmácsolását, még akkor is, ha némelyik olvasó — mint e sorok írója — itt-ott talán más, tömörebb, szaggatottabb lélegzetű, erősebb Ágostont deldelgetett szívében. Aki azonban az intelligencia Babits által emlegetett szentjét keresi, bizonyára nélkülözhetetlen kútfőként forgatja majd Városi István napok alatt elkelt fordítását.

SÍKI GÉZA

V é r d í j

Kétszeres vérdíjat követelsz, élet,
hatványozott erőfeszítést,
hogy ne csak magamért éljek,
hanem gyermekemért is.

I g a

Ha lenne hitem,
hogy életem lehetősége bennem van,
és nem a világba rejtetten:
mennyivel könnyebb lenne terem!

LÁSZLÓ RUTH

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

HÉTKEZNAPI SHAKESPEARE

Ha Shakespeare-t játszik, önmagának tart tükröt a kor. De ha a színház nem tisztázza önnön szellemi viszonyát saját korához — Shakespeare tükrében torzkép vigyorog tükörkép helyett.

Mintha egy rejtélyes kéz rendezte volna így: a budapesti színházakban három tragédiát játszanak. És ha még az Othello és a Lear király után, az Antonius és Cleopatra előtt íródott Macbeth is színre kerülne — jókora kronologikus szelet válna láthatóvá abból az 1601 és 1608 közötti alkotói korszakból, amit a Shakespeare-szakértők a tragédiák korának neveznek. A Madách Színházban az Othello, a Nemzeti Színházban a Lear király, a Vígyszínházban az Antonius és Cleopatra látható.

A Madách Színház színpada szürkén színes. Mintha díszletét egy borús időben exponált képeslap nyomán festették volna ilyen lazán; foltos házcsoportok, boltívek és száradó fehérenmű, a sóhajok meredek hídja és a szárnyas oroszlán az oszlop tetején — pontosan úgy, pontosan az, amit az útikönyv megtekintésre javall. Az igaz, az andalítóan gondolás Velence. De Othello Velencéje nem ez. A város, amelynek Othello a zsoldjába szegődött, a testen kívül nem kereshető, csak benn a testben, odabenn. A szenvedélyek mélységeiben. És elsősorban nem is a szerelmi szenvedélyben. A szerelmi szenvedély csak fétje annak a kétféle, egymásnak szegülő életszenvedélynek, ami Othello és Jago párvidalának tárgya lesz. Az áll szemben, ami van és ami nincs. „A látszat mégse csalhat: / Ne lássék senki másnak, mint ami!” — mondja Jago, pontosan eltalálva azt, amit Othello a világtól akar: „Úgy van, ne lássék másnak, mint ami.”

Othello: a különös, a mozdíthatatlan, a tiszta, az idegen, a szabad. Jago: a közönséges, a képlekeny, a piszkos, az otthonos, a rab. Othello léte a valót akarva foszlik látszattá, s Jago léte a látszatokban fejezi ki a valót. Othello annak az emberi szakadéknak a szélén egyensúlyoz, amelyben Jago az úr. Jago azt az emberi magasságot kívánja, ahová fel nem érhet. De ha úgyes,

leránthatja Othellót magához. Hiszen Othello csak látszatvilágban él, még ha a való világban Desdemona eleven teste is köti. Am Othello sem naiv, nem hiszékeny és nem is buta. Ő is érzi kényes helyzetét. A lehetetlent kell akarnia. „Itt kárhozzam el, / Ha nem szeretlek! A Chaos borul rám, / Ha nem szeretlek —” A lehetetlent akarja, mert az élet káoszát nem akarja.

A költői csodák közé tartozik, hogy éppen Othello kísérti Desdemona szerelmében a tisztaságot, éppen ő, aki fekete e fehér világban, ckinék zsoldosként ölé a foglalkozása — de hiszen éppen ezért kell megkapaszkodnia! Egy egész világ ellenére! S mert Othello egyensúly, szenvedélye, kapaszkodása oly bizonytalan, s mert ebben a világban még a tisztaság sem büntelen — hiszen apját Desdemona is becsapta —, Jagonak nyert ügye van: „Megvagy, remek csel! Még homály lep el... / Utolsó percben hull le a lepel.” Jago biztos a dolgában, hiszen nem az a bűn, amit elkövettek, hanem az, amit ő kigondol. A csel, amit cselekvésre vált. Jago a káoszban otthonos, nem menekül onnan s ezért a cselekvés joga is az övé. Jago tehát nem egyszerű intrikus. Környezete rokonszenvét nemcsak azzal nyeri el, hogy okos és „nyitott szemmel jár a nagyvilágban”. Jago igazsága a hazugságaiban rejlik. Abban a hitben, hogy hazugságokkal a világ rendje megváltoztatható. És meg is változtatható. Jago a nagystílű hazudók fajtájából való: hazugságait cselekvésre váltja; igazat hazudik tehát. Othello azt tudja, amit a világról őszintén hinni szeretnénk. De a valót Jago ismeri.

Husztai Péter egy tökéletesen fölépített Jago alakításban eljátssza azt, ahogy Othello látja őt: a fiút, aki „a becsület maga”; eljátssza azt, ahogy ő látja magát: a cinikust és ellenállhatatlant; s eljátssza azt is, amilyen: a szenvedőt. Amikor Othellónak közelébe kerül, minden ízével rátapad, alulról néz fölfelé, s mintha termete is megrövidülne; amikor Othellónak hazudik, teste görcsbe rándul, arca zöldre sápad, ajka reszketve nyílik, nem akar csukódni, s tekintete úgy tapod a levegőben, mintha önnön lelkének sötétjében — egyszerre — keresné a másikhoz való idomulás módozatait és saját szenvedélyének biztosan vezető nyomát. A módszert keresi ilyenkor, amivel a kö-

vetkező lépés megtehető. A módszer újabb fordulatát, amivel a világnak eme tisztábbik fele még biztosabban elrohasztható. S Huszti azokban a pillanatokban emelkedik alakításának csúcára, amikor e módszert megleti: arcán a megdicsőült kisfiús mosoly szánandóan leleplező; csak gyűlöletben lelheti gyönyörét. De Huszti egyedül van a színpadon. Bessenyei Ferenc visszahozza Othello arcára — Jan Kott szavaival élve — azt a „romantikus fény mázt”, amit Huszti a Jagóéről éppen lakapart. S ezért, e súlybéli különbség miatt, Othellónak és Jagónak nincs is hol, nincs is miért megütköznie. Bessenyei fáradtan feszeng kényelmes köntösében, arca kormos, a köntös anyaga bútorkárpitnak való mintás velúr. Adám Ottó rendezése átengedi a játékkeret a díszletek és kosztümök olcsón naturalista sugallatának, megengedi, hogy az előadás Jago felé billenjen, s eltévedvén a munkatársai által felidézett stílárís zűrzavarban — nem talál a tragédiához utat. A tragédia elmarad.

És elmarad a tragédia a Nemzeti Színházban is. Hasonló okokból. Igaz, nem így látványosan. A Nemzeti Színház stílusa egységesebb. Mintha egy tudatos fül választaná egymás mellé a színészhangokat: rekedt és bársonyos basszusokhoz hisztérikus és kímért altokat; s a mélyfekvésű orgánusok szép gyűlekezetében egy mutató s egy okos tenor a magasabb fekvésű szin. Az orgánusok klasszicitásán túl más stílárís kohézióról nem lehet beszélni. A nyelvi igényesség, a hangszínnek szép elrendezése, az egyes színészek teljesen különböző stílusa ellenére fogja keretbe az előadást. De az előadás kerek.

Talán jobb is volna, ha nem volna ilyen kerek. Ha lenne valami zavar. Ha megcsikordulna, elakadna ez az önmagát oly biztosnak tudó színházi szerkezet. De nem. Minden a helyén. A színváltásra utaló részzinű hasábok színpadi értelme megfelfejthetetlen, de legalább nem csúnyák. A kosztümök jellegtelenek, de nem izléstelenül. A színészek is teljesítik kötelességüket. Eljátsszák a Lear királyt. Átmesélik. Szép kerek, majdnem jövégű mesévé.

Marton Endre rendezése legalább félreérti Shakespeare-t. Ami azt is jelenti, hogy meg akarja érteni. Harmadszor rugaszkodik neki. S talán nem is áll olyan messze a megoldástól, ami-

kor a mesei alapozás felé tapint. De a Lear király már az első pillanatban sem mese.

Ahogy annyi más Shakespeare mű első pillanatában, itt is két ember beszélget, s hamarosan csatlakozik hozzájuk egy harmadik; ám ezek, itt, nem jelentéktelen figurák, funkciójuk nemcsak az, hogy különös szögből nézzék, ami lesz, s éles mondatokkal vágjanak abba, ami történni fog, s aztán eltűnjenek: nem, itt maga Kent van jelen, akit a király igazságtalan haragja már a következő percben száműzetésbe kerget s álruhában mozgatja majd az eseményeket; a becsületes Kent; itt maga Gloster van jelen, aki hamarosan az önsorsát még nem ismerő Lear sorsára jut; a jószándékú. Gloster; itt maga Edmund van jelen, hogy a törvénytelen születés gyűlöletével törjön törvényes testvére örökére és apja életére, Edmund, aki III. Richardtól tanulta a politikát és Jagótól a hazugság mesterfogásait; a gyilkos Edmund. Ez az első pillanat előre mutat, a véres, a semmit meg nem bocsátó vég felé. S amikor maga Lear is színre lép, hogy országát valóban mesés gesztussal három lánya között ossza szét, elkövetvén mesés bűnt: az osztozkodásból és szeretetéből éppen Cordeliát, a mesés legkisebbiket zárva ki — a tragédia már ebben a korai pillanatban a szakadék széléhez ért; még mindenki jelen van, a száműzött Kent, a kiteszított Cordelia, az útrakész Lear s az új hatalmasok, de mintha az idő egy tablóképen merevedne ki, megmutatván „a viszálykodó nagyok / Fondor világát, mely árad s apad / A hold szerint”.

S amikor az idő ismét járásba dőccen, a mű végleg leveti mesés keretét. Innen már egyetlen sípoló kilégzés ez az öt felvonás. Látszattá foszlik a való, s a látszat valóra válik. Regan és Goneril apjuk bűnén lovagolnak, Edmund kinyitja a mélység kapuját apja és testvére előtt. Az is bűnhődik, aki vétlen, mint Gloster, s az is bűnhődik, aki vétett, mint Lear. Nincs különbség és nincs morál. Az uralkodó örület csak fokozatokban ismer különbségeket: a Bolond él az örületből, Edgar az örülettel védi meg magát, Leart az örületbe kergetik.

Gloster szemét kiszúrják. Regan férjét egy szolga döf le. A szolgát megöli Regan. A két testvér lány Edmundon marakszik. És méltó kíséretként az emberi természet őrvongásához, az

elemek is elszabadulnak. „A földet a tengerbe sújtani, / Vagy örvényző hullámmal a világot / Borítani el, hogy változzék meg arca, / Vagy véget érjen” — ordítja egy névtelen nemes. De a világ nem változik meg. És véget sem ér. Shakespeare lélegzetéből még futja két felvonásra. Ez a leghidegebb idő. „Ez a hideg éj mind bolondokká és örültekké tesz bennünket.” Mert e kétfelvonásnyi hideg éjben kíméletlen lassúsággal tárul fel a pusztulás logikája. Nem, a világ nem változik meg, és véget sem ér. Csak módszeresen, lassan, mindenki mindenkit megöl. Mindenki meghal. És Cordelia? Az egyetlen, akit ez a végtelen sötét sem tudott homályba vonni? Neki is meg kell halnia.

Es az Antonius és Cleopatra! Mintha Shakespeare átlépte volna önmagát. Széles fennsíkra ér. Itt minden vakítóan fehér, de szemét a fény nem bántja. Nem fázik. A messzeségben, a mélyben, jól látható az elhagyott világ. Mintha mindazt maga mögött tudna, aminek megértéséért a királydrámákban és a tragédiákban küszködött; mintha nem akarna többé megoldani az ellentmondásokat az erkölcsi rend és a cselekvés rendje közt; mintha megértené — ismét Jan Kott szavaival élve —, „hogya lelkiismeret nem egyeztethető össze annak a világnak a rendjével és törvényeivel, amelyben él, hogy a lelkiismeret fölösleges és nevetséges dolog, csak útjában áll”. Nem, a világ nem változik, és véget sem ér. E fennsík tetstelen, tárgyakon nem tükröződő fényében érvényét veszti a morál, mert az emberi cselekvés, úgy tűnik, nem mérhető vele. És ha nincs morál, megszűnik a szenvedés is.

Az Othello és a Lear király — tragédia, mert ami benne felvetődött, emberi léptékkal nem megoldható. Az Antonius és Cleopatrára is a tragédia szóval jelöltetik, de már nem az; Shakespeare lemond róla, hogy bármit is megoldjon. A jó és a gonosz cselekvést nem osztja meg, bepillant a tragédiák mögé; a tragédián túlra lát. S itt kezdődnek az Antonius és Cleopatra kietlen tájai. Ott, ahol a cselekvést már nem az uralkodónak vélt erkölcs méri, ahol a való és látszat már nem különbözik, ahol egyetlen emberi tárgy marad: a szenvedély. Ez az analízis vége: a csupasz erő, a hatalom és szerelem kétarcú szenvedélye. Az Antonius és Cleopatrában ez a kétarcú szenvedély küszködik. Megbékíthetetlenül.

Itt nincsenek szellemek, nincsenek boszorkák, nincsenek véletlenek és csodák. A fehér egyiptomi égen nincsen Isten, mint a királydrámák és tragédiák feketé egén. Itt felhő sincsen. Csak test van, csak föld, csak anyag. „Por minden királyság! / Egyformán hiszál úgyis e gané föld / Embert vagy barmot.” A hatalom szenvedélye az anyaghoz nyűgözi, a szerelem szenvedélye az anyagtól igyekszik eloldani az emberi erőt. Az Antonius és Cleopatra dramaturgiája, mintha ennek a gondolatnak a ritmusára lépne. — mindig keresztbe.

Antonius, féltve gyengülő hatalmát, elhagyja szerelmét. A hatalmi játék kudarcba fúl, s visszamenekül a szerelemhez. De a hatalmában megrendült szerelmes már nem oly lenyűgöző, s ezért most Cleopatra árulná el szerelmét — hatalomért. Antonius meg akarja ölni az árulásért, de Cleopatra saját halálának híret költve emenekül. A hír hallatára Antonius öngyilkosságot követ el, de kiderül, hogy Cleopatra él. Antonius meghal. Cleopatra most átadhatná magát a hódítónak, mint ahogy az összes előbbinek át is adta magát, de a szerelem hiánya erősebbnek bizonyul. Ő is megöli magát. A dísztemetést az rendeli el, aki semmilyen más utat nem hagyott nekik, csak a halált; hogy egymást gyilkolva önmagukat gyilkolják meg.

S hogy Antonius és Cleopatra szerelmesek-e egyáltalán? A szó köznapi értelmében nem szerelmesek. Ez a szerelem nem a Rómeó és Júlia tiszta gyermekszerelme. Romlott felnőttszerelme, marakodás a létért, olyan szerelem, amiben a vágy már nem kecsegteti magát avval, hogy csillapodni tud. Szerelmükben a tisztaság szolámát a kikerülhetetlen szükség ragadja meg — ezt azonban nem értik, hiszen mindig keresztbe lépnek. Minden felismerés csak akkor vallja be magát, amikor már nem létezik.

A halál most nem a rossz képében jön. A halál itt a lehető legjobb, a legjobb, ami az életben még történhetik. „Öljön meg aki még szeret!” — kiáltja Antonius. És Cleopatra a sírboltban, mintha csak erre válaszolna: „De nagyszerű / Megtenni azt, mi minden tett pecsétje. / Ingó szerencsét, vaksorsot megállít, / S elaltat és e sár fölé emel...”

A Vígszínház előadásáról, Vámos László rendezéséről szólva tulajdonképpen nincsenek elég súlyos szavak. Mintha azoknak a hagyományoknak a

nyomában állította volna színpadra a tragédiát, amit Czibor János „pesti érzelmességnek” nevez: Az előadás egyetlen eseményét Ruttkai Éva kinja szüli: mezítláb játszik! Cipőjétől megszabadulva szárnyra kap: repül, szökell, sebesen lebeg, de lábbujjainak hegyét minden lépésnél erőszakosan a földhöz veri; őzek futása, kopogós repülés, egy szép asszony szörnnyű tündérékedése. De ő is egyedül van. Teljesen egyedül.

S végül egy önvalomás. Ez a színházi beszámoló sem más, mint tükör. Önkéntelenül az, annak ellenére, hogy az akart volna lenni. Inkább a Shakespeare művek elemzésébe fut, s két remek színész dicséretébe, azzal menetetve magát, hogy az előadások szűkös horizontja a szellemi tevékenységre nem sok lehetőséget ad. S ez, így, sajnos hiábavaló vállalkozás.

NÁDAS PÉTER

ZENEI JEGYZETEK

AZ ARS RENATA ÉS A COLLEGIUM MUSICUM KONCERTJE

Figyelemre méltó kezdeményezés a Collegium Musicum Együttesé. Ha a négy előadóművész: Kakuk Balázs, Kecskés András, Szilvássy Gyöngyvér, Stadler Vilmos kitartanak szándékuk mellett (korabeli hangszereken stílushűen megszólaltatni a régi muzsikát), egy idő múlva Európa-szerte ismertekké válhatnak.

Mint régi hangszerek tudói „álltak össze”, a viola da gamba, violoncino, lant, citharrone, barokk fuvola, csembaló hivatalos előadóművészeiként. Kecskés Andrást nem kell bemutatni. Muzikáltságáról, s ahogyan hangszerét kezeli, mi is szót ejtettünk már. Együttessen muzsikálva mindehhez járul még alkalmazkodó készsége, az a jó értelemben vett szolgálat, ahogyan a mesterműveket megszólaltatja. Hangszere a lant, a basszuslant volt ezen az estén. Mindkét instrumentum szerény hangerejű, s már ennél fogva sem alkalmas a „mutató” előadásra. Itt a zene a lényeges: lírában, virtuozításban és — elhallgatásokban. A bécsi udvar egykori lantosának, F. Radoltnak Áriájában — a palotásra emlékeztető ritmusképleten belül — a díszítések sokszínűsége a néhány perces darab minden akkordjában életre kelt. (A kora klasszikus Albrechtsberger Hárfaverse-nyének vannak ilyen „fátyolrezdülései”.)

Stadler Vilmos, a jól ismert blockflötes ezúttal Corelli barokk fuvolára transzponált híres „La Follia”-jában és Telemann triószonátájában remekelt, de méltó párja volt három társa is. A Te-

lemann-mű „újraakomponálása” külön dicséretet érdemel. Stadler magas iskolázottságáról az utrechti dóm egykori orgonásának Eychnek „Der Fluyten Lusthof” című blockflöte variációsorozatában győződünk meg. Frescobaldi szabad felépítésű „Toccate e partite”-jában Szilvássy Gyöngyvér (csembaló) főleg az egységes szerkesztésre törekedett, s talán emiatt hiányzott játékából a felszabadult zenélés. A „hochbarokk” két csúcsa, Bach és Händel három művel szerepelt. Ebből kettőt Kincses Veronika, operaházunk fiatal művésznője adott elő, a lipcei mester 39. kantátájából egy szoprán áriát s Händel „Nel dolce dell'oblio”-ját. Ez utóbbi mű (recitativók, áriák) díszítései, hangulati elválasztásai élményt jelentettek. (Szeretnénk Kincses Veronikát oratóriumokban gyakrabban hallani.) Kakuk Balázs Händel Adagio-ját játszotta a C-dúr szonátából. Violoncino-ján (láb nélküli cselló) bársnyos melegséggel szólt.

Igazi házimuzsikát hallottunk s kellő összeszokottsággal, az akusztikai hatások alaposabb kipróbálásával ritka élményt jelenthetnek majd ezek a hangversenyek az Egyetemi Színpadon.

Ugyancsak az Egyetemi Színpadon lépett fel az Ars Renata Együttes is. (Havonként egyszer a Nemzeti Múzeumban is muzsikálnak.) Programjuk részben Mátyás király udvari zenéjéhez fűződött, másrészt az európai nagyreneszánsz változatos műfajából válogatott Virágh László művészeti vezető, aki a rendkívül igényes műsor (Finck, Okeghem, Josquin, Dufay stb.) egységeit ismeretterjesztő előadás keretében foglalta. Tulajdonképpen nem is hangversenyt hallgattunk, hanem bőségesen illusztrált bemutatót az „újjaszületett zenéből”. Ha Virágh László tovább akarja fejleszteni együttesét, feltétlenül

keresnie kell képzett hangszereket, a vokális előadáshoz pedig legalább egy igazi tenort. Nem mintha nem élveztük volna az együtthangzás gyönyörűségeit Josquin Tücsök című madrigáljában vagy a „Szólalj meg” kezdetűben s a házi Laudában. De a színvonalas muzsikálás követelményeinek csak részben felelt meg az együttes. Kétségtelen, így is gazdagon áradt a reneszánsz életbőség, játékoság, pajkoság a frottolákból, Lorenzo Medici Karnevál-énekéből, a melankólia Isaac „Innsbruck”-jából vagy a Navarrai balladából. Talán a legszebben sikerült Dufay-Petrarca „Vergina bella”-ja könyörgő imádsága csodálatos zenei ívének felrajzolása, a belső vágy kifejezése.

Az „ars nova” váltogatta egymást ezen az estén „a régi stílussal”, s vált a kettő összefonódása minden idők zenei komponálásának példájává.

Az előadók közül Horváth Mária (szoprán), Kiss Márta (mezzoszoprán) és Blaszó Sándor (basszus) emelkedett ki tiszta intonálással, kultúrált énekléssel.

*

PERTIS ZSUZSA CSEMBALÓ-ESTJE A ZENEAKADÉMIAŊ

Pertis Zsuzsáról sokan írtak, sokféleképpen, de valamennyien megegyeztek abban, hogy ez a fiatal csembaló-művész kitűnő képességekkel rendelkezik s a zongora XVI—XVIII. századi ősenek egyik legnagyobb mestere. Valóban: ritkán hallani előadóművészt, aki ennyire összenőtt hangszerével. A csembaló minden fortélyát ismeri, s talán az sem túlzás ha azt mondjuk: az előadás azért volt konzseniális, mert a „húrok-adta” lehetőségeken túl Pertis Zsuzsa tökéletesen ismeri a hangszer skálájának színárnyalatait (Bach korának csembaló-típusa erre amúgy is elsőrendű) és szinte orgonán regisztrálta azokat. Így volt egyszerre zenekari és szólisztikus az Olasz koncert vagy „orgonaszzerű” Morley Fantáziája. Természetesen ez az érzékenység az előadóművészről alkatából is következik. Nemcsak azáltal, hogy a reneszánsz és barokk zene értője, hanem mert rendkívüli adottságokkal rendelkezik a két stílus megszólaltatásához, de főleg az utóbbinak érző a mélységeit és esetlegességeit, s biztos kézzel válogat. Nem

kirobbanó előadói alkat. Akkor nyilván nem a csembalót választotta volna. A kompozíciók interpretálásában nála, a hangszer jellegzetességeinek megfelelően is, a lírai rész domborodik ki, de nem érzélgősen-érzelmesen, amelyre a csembaló kiválóan alkalmas, hanem arányosan (ebből a szempontból is érdekes lenne egyszerre hallani Pertis Zsuzsát és Szathmári Lillát!), amennyire a mű zenei fölépítése megengedi.

Pertis Zsuzsa valóban fölépíti előadási darabjait. Különös figyelmet érdemelt Luis Couperin a-moll szvitje. (Az egyes tételeket a műfaj formájának megfelelően maga az előadó válogatta össze, mivel a francia mester clavecin-darabjai egyenként, összefüggések nélkül maradtak ránk.) A nyitó-részt eredetileg ritmusértékek nélkül jegyezte le a szerző, a kidolgozást az előadóra bízta. A Gaultier-féle lant-rapszódia előadási stílusát követve Pertis Zsuzsa a Prélude első részében valóban „rapszodikus” játszott, de nem választotta el „feltűnően” a kontrapunktikus második résztől, s a kettő így hangulatilag is összefüggött a német eredetű Allemande-val, az olasz Courante-val, a spanyol Sarabande táncformákkal. A vidám, tempós piemonti népi tánc (La piemontoise) a szvit szerencsés zárótételének bizonyult: eleganciájával, felszabadult életörmevel.

Morley-t nálunk jobbra madrigáljairól ismerik (kár, hogy templomi énekaraink kevésbé figyelnek fel jelentős egyházzenei kompozícióira). A már említett Fantázia, amelyben az orgonatechnikát tudatosan próbálgatja a szerző, az előadóra jellemző könnyedségtől, a sokszínűségtől volt szépen megformált. Pertis Zsuzsa a toccata-szerű kompozíció tartalmi gazdagságát hangsúlyozta azáltal, hogy nem pergette briliánsan a hangokat, hanem egyenként szinte „mérlegre tette”. Az olaszos „melódiáknak” ezáltal északi patinát adott. Így vált a Fantázia igen jól fölépített szonátatétellé.

Ez a kimért invenció jellemezte Byrd The Maiden's Song-ját is (A szűzleány dala). A XVI—XVII. századi „angol Palestrina” (katolikus volt, de egyenlő komolysággal művelte a katolikus és a protestáns egyházzenét), az európai zongoramuzsika egyik neves kezdeményezője, aki mestere volt Morley-nek, s akit hazájában csak Purcell múlt felül. Az angol népdalra írt variációkból is kiderül: szerette a világos, egyszerű formákat, a karakterisztikus tételépít-

kezést, s a variációs lehetőségek nem csupán ritmusban, hanem színben, gondolatban is jelentkeznek nála. Az előadó elsősorban regiszterekben „rakta fel” a variációs témát. Muzikalitása, technikai biztonságja eredményezte, hogy a különben nehéz zenei feladatokat szinte észrevétlenül oldotta meg.

Külön érdekességet jelentett Händel g-moll szvitjének interpretálása, mert Pertis Zsuzsa a hat tételből mindössze hármat szólaltatott meg (minden bizonyítvánnyal időhiány miatt!). Ez a „befejezelen” kompozíció azonban így is teljes volt. Remekművek titka ez, melyekben sohasem az idő érhető tetten, hanem az örökkévalóság: az a szüntelen áramlás, amelynek tartalma az élet. Törvényszerűsége nem a kötöttség, hanem a határtalanság, amely éghez és földhöz verődik.

A két legnagyobb próba Bach Olasz koncertje és e-moll angol szvitje volt. A művek hallgatása közben elgondolkodtatott Bach egyik életrajzírójának, Forkelnek megjegyzése. Állítólag a lipcsei mester gyermekeitől származó vélemény alapján írta le: Bach lélektelennek tartotta a csemlőt. A két mű nem ezt igazolta. Már az angol szvit sajtószármazója, az elején a nagyméretű prelúdiummal sem lenne megoldható lélektelen hangszere. Az előjáték filozófiai tartalmú, ugyanakkor sodró erejű. Még egy fontos momentumra is fel kellett figyelniünk: a kecses második tétellel, az „ugrós” záró-

tétellel a szigorú többszámoláságon belül Bach úgy szab határt a „parttalan áradásnak”, hogy egyetlen pillanat alatt vet véget a műnek (Herbert von Karajan egy alkalommal a h-moll szvit esetében ezt érvényesítette is). Pertis Zsuzsa nem tévesztette szem elől ezt a zeneszerzői elgondolást, megértette és lényegesnek tartotta. Így aztán hosszú ideig bennünk zengett tovább az utolsó tétel és szerves kapcsolatot teremtett az Olasz koncerttel. A mű, kétségtelen, mutatós, fölépítésében, tematikájában a nagy klasszikus zongorakorszakot előzi meg (Haydn, Mozart, Beethoven.) A zenei effektusok mellett azonban Pertis Zsuzsa előadásában megcsodálhattuk a kompozíció tömörségét, a középső tétel líraián gazdag emberi vallomását (folyók mélyének lassú áradása ez, habjában ezüst halakkal), s a kolorált daltam után a pergő ritmusú zárótétel kérdő-felelő témarivisztatéseit, amelyekben egy nagy zeneköltő végül is megtalálja az egyetlen választ.

Az Olasz koncertben rejlő megnyugvás előadói kifejezése csak a részletfinomságok érzékeltesével, hangjainak metafizikai kibontásával érhető el, amelyre a „választottak” közül is csak kevesen képesek. Pertis Zsuzsa előadóművészetének egyszerűsége a garancia erre. Tanúsíthatják azok, akik ezen az estén meggyőződhetek arról, hogy Bach megközelítése, értéke az ünnepélyes pillanatok közé tartozik.

TÓTH SÁNDOR

KÉPERNYŐ ELŐTT

DIENES VALÉRIA

Kétszer egy-egy órát tölthettünk a társaságában. Mondhatni: az egész ország; már akinek van tv-je, vagy odaülhet a rokona, barátja készüléke elé. Ha odaült, nem bánta meg. Olyasmit láthatott-hallhatott, amit minden túlzás nélkül nevezhetünk kisebbfajta csodának. Persze egészen természetesen csodának (amilyen egyébként a csodák egy tekintélyes része). Egy négy év híján százszázötven éves hölgyet láttunk, egy majdnem százszázötven éves ifjú, fürge szellemű, mindenre azonnal frissen reagáló höl-

gyet; egy páratlan jelenséget, aki végig-élt majdnem egy századot, és fiatalabb maradt a fiataloknál. Hogyan, miért? Ez az ő titka, ha egyáltalán titok, és biztosan nem a füvéké és a magvaké, amelyekkel valami japán tudós javallata szerint táplálkozik, s nem is a reggeli, tetőtől talpig való hidegvizes lemosásoké, ami persze csak szívből ajánlható a szervezet fölfrissítésére. Ritka szerencsés alkat kell hozzá, hogy valaki ilyen szálegyenesen győzzön tízszer tíz évtizedet. S még csak nem is valamilyen gazdasági levegőn, izmokatidegeket jól konzerváló életmódban, hanem olyasfajta megfeszített szellemi munkában, olyan megcsodálás nélküli és sokfelé ágazó szellemi tevékenységben, amire azt szokták mondani, hogy „ör-

lő". Ezt a csodálatos öreg hölgyet azonban nem örölte föl; őt éppen ellenkezőleg, erősítette, fönntartotta. S amikor beszélgető partnere (a roppant tudásával példás szerénységgel háttérben maradó, okos és tapintatos Vitányi Iván) azt a bizonyos „hogyan”-t kérdezte, az öreg hölgy ráncosan is vidáman mozgékony arcát előtötte egy felejtethetetlenül kedves, s egy árnyalatnyit mármár kaján mosoly, s úgy felelte, mintha a világ legtermészetesebb dolgát közölné: „Hát, fiatalnak kell maradni.”

Pedig, mint a beszélgetésből is megtudtuk, nem volt könnyű élete, és a köznap élet gondjait sem utasította el magától. Anya is volt, háziasszony is volt; európai hírű matematikus is volt, filozófus is volt; kezdetül barátja volt Babitsnak, és kedves magyar tanítványa, fáradhatatlan fordítója a nagyszerű, nem egészen méltányosan lebecsült Bergsonnak, aki azért mégiscsak egy korszak „lelkének” legpregnansabb kifejezője, megfogalmazója és közvetítője volt; tartott fönn „tánciskolát”, ami azonban inkább életiskola volt, s megpróbálta megalkotni ugyanennek az „orkesztrikának” a filozófiáját, megfogalmazni törvényszerűségeit; s abban az értelemben — Bergson szelleméhez méltón, de méltón Teilhard szelleméhez is — mindig „vitalista” volt, hogy minden távolabb állt tőle, mint a szakbarbárság, s mindent azért csinált, hogy egészebb, teljesebb, gazdagabb, szebb életet éljen ő maga, s vele mindenki, aki a körébe került.

Igen, ez a „titok”: fiatalnak kell maradni. A szervezet menthetetlenül elöregszik, tele lesz bajokkal, nyűgökkel: ezt tudomásul kell venni. És ugyanakkor kell megmaradni fiatalnak: vállalva ezt a fizikai öregedést, ebből a fizikai öregségből varázsolva fiatalságot. De hogyan? Hogyan? Hogyan?

Mégis lenne, amit némely romantikusok kerestek s képzeltek: valamiféle reitélyes, de némi praktikákkal mégis fölkuthatató, örök ifjúságot adó életelixír? Aligha; az ilyesmi inkább lenne (s az is mindig) „die Elixire des Teufels”, az Örök bájtálla. Akkor hát foglalkozzunk szemiotikával, fiatalokon túltevő elmésséggel, hatoljunk be a teilhard-i tanokba, vigyük tovább őket, egészen egy „evolúciós logika” megalkotásáig, ahol végül alaptörvényekként,

meglepő módon, viszontlátjuk az életről, létről való elmélkedések mindenkor alaptörvényeit, azokat, amelyeket először a görögök boncolgattak a maguk módján? (Mellesleg: mennyi rejtett és nem is rejtett rokonság észlelhető ebben az életben, magatartásban, gondolkodásban a göröggei!)

Persze! — mondaná Dienes Valéria, ismét csak azzal a friss, elbűvölő, mosolygó fiatalsággal. Igenis foglalkozzunk ezzel is, azzal is, mindennel. Elsősorban természetesen az élettel. Az életünkkel. Ami azt is jelenti, hogy az igazsággal. Meg még valamivel, amiről a dolgok természeténél fogva nem esett szó ebben a két órában. Legföljebb per tangentem, futólagosan. A transzcendenciáról. Arról, hogy ez a majdnem száz esztendő, emberi testbe öltözött, attól olyan szálegyenes és fiatal, hogy már igen régtől fogva fölfelé irányul, fölfelé néz. A Forrással és a Céllal van kapcsolatban, abban él, abból táplálkozik. Ezért sugárzik egész lényéből az a varázsos boldogság.

Nagyon szép, nagyon tanulságos két óra volt, amivel a televízió megajándékozott. Mindenekelőtt egy nagy személységgel való találkozás maradandó élményével. Améhez millió kis, örvedes ráadás járult. Egy mosoly és egy mondat például Babits „tündéri félszégéről”, ami majdnem megrázó erővel világított rá ennek az örök gyötrelmekben fuldokló költő-lángelmének a természetére. Egészen a versmondatai görcsös rángásaiig. Pár meleg, napsütéses emlékezetű szó Jászi Oszkáról és Szabó Ervinről. Mindaz, amit Bergsonról és a bergsonizmusról hallhattunk. A jelentős mosolyok, az elmélyedő csöndek, a beszédben szüntelenül jelenlévő kontempláció. Egyszóval kivételes élmény volt.

Tegyük hozzá: kivételes tv-teljesítmény is. Szerény, lényegre szorító, a sajnós oly gyakran szokásos bravúroskodások, hajmeresztő kameraállítások, öncélú trapézmutatványok nélkül. Arcot, gesztust, sőt gondolatot kiemelő; vagyis — oly ritkán ebben a műfajban — jellemábrázoló. Úgy, hogy tudta a főszereplő mellett egy-egy jó villanással súlyához (eltitolt súlyához, ami nagyon szép volt) méltóan ábrázolni a beszélgető és beszélgetést irányító partnert is.

(R. GY.)

RÁDÍÓ MELLETT

JELENTÉS BABYLONBÓL*

A költő leghitelesebb tanúja: a mű, amit létrehoz. Egyetlen sorában, egyetlen töredékében is benne van ő maga, a szóba-zárt öröm és fájdalom, a teljes élet egy-egy pillanata; és ez az egy-egy pillanat, ha igazi művésről van szó, tükrözi egyszersmind az egészet is, rajta van alkotójának ujjlenyomata, kézzelje. Ez persze nem alakul ki máról holnapra. A fiatalok mögött ott sorakoznak a nagy elődök, és mint megannyi tölgy, lombkoronájuk széles árnyékot vet az utánuk indulókra. Olykor évek kellenek hozzá, amíg egy fiatal költő rátalál a maga útjára, a maga egyéni hangjára. Ritka pillanata az irodalomnak, amikor egy első kötetes költő eredeti; önálló hangon szólal meg. Vasadi Péter — akinek első kötete „Jelentés Babylonból” címmel jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál — ilyen költő. Rónay György írja róla, hogy „mire megszólal... olyan lesz a hangja, mint senki másé. Rekedt, mély, nyugtalanító, vagy fényes és lobogó.”

„Jónásaként cet-életemnek / araszo-
lok előre / e húslabirintban... / Hom-
lokomra cet kinjának / verejtéke ta-
pad, ellep / méhe omló olajával / s
lassúságba veti / homályra szokott
magzatát” — mondja „Születésem” cí-
mű, kötetnyitó versében. A homály, az
éjszaka, a csönd motívumai átszövik
egész költészetét. Kertjében „az éj cin-
kos virágai” várnak a pirkadat jelére,
ifjúságának emlékeit „az alkony sötét
kerítése mögött” őrzi a tegnapi Vizi-
város, és a csönd tárja ki szerelme ab-
lakát, ahol „beárad minden ég”. Vasa-
di világa nem lezárt, körülhatárolt vi-
lág: „... egyetlen pontban élek / fé-
nyek csontsűrűsége ez / mely forrong-
va növeli / fölfele tornyát” — olvas-
suk ars poeticájában. Egy másik ver-
sen, a „Védőbeszéd”-ben pedig így ír:
„megmérész, kiszabadítasz, lementszel /
szorongásod tájfunok magja / mégis az
éjszaka kötőmbje közé / építéd a fény
kapuboltozatát”. A csönd látszólag le-
zárt világában születik a szó, mint
kagylóban a gyöngy. Vasadi jól ismeri
a szó törvényeit és rendeltetését. Egyik

prózai írásában így vall erről: „Az em-
beri szó beszédre való, s a beszéd igé-
nye nem más, mint vágyódás a másik
ember után. Hogy a másikban őt ta-
láljam meg, de benne magamat is...
A szó a csönd gyermeke. A csönd
nélküli embernek azonban nemcsak
csöndje nincs, de igazi szava sincs. Pe-
dig az emberi szellem nagyjai mindig
igazolják, hogy a nyelv hihetetlen vál-
tozatossága magán viseli a személyes
csönd karakterét. Gondoljunk Homé-
rosz, Dante, József Attila, Rimbaud,
Illyés Gyula vagy Einstein nyelvére.
Az ember szelleme a szó forrása, mű-
helye, kiállító csarnoka.”

¹ Vasadi tehát nem magányos költő.
Verseiben a magány mellett — a ma-
gányon túl — benne van a kitérül-
kezés, a többiekbe — a közösségbe —
kapcsolódás és a mindenkiért érzett —
vállalt — felelősség is: „nincstelenek,
angyalok s feketék / farkascorda csa-
páson jönnek / ám szívük úgy rejt a
törvényt / mint darócruha az édes
szentet” — írja a „Völgykeresők”-ben.
Számára a létezés nem egyedi életszi-
láncokból, sorsok töredékeiből tevődik
össze, „örökszülő szövetség” köt egysé-
gbe mindent, az ember és a világ egye-
temes, teljes egész. A kötet címadó
versében ezt így fogalmazza meg: „Az
a bűn, mi megosztja az / emberiséget
gyilkosra és /áldozatokra. Az ember /
ugyanis Egy. Háza törékeny. / Szíve
szabad. Őt illeti / élete és halála.”
Vagyis az emberi lét, az emberi cse-
lekvés oka és mértéke: maga az em-
ber. És — megint a „Jelentés Babylon-
ból” sorait idézve — „nincs itt hely
lapulónak, patkányfog / elvásik a szik-
lán. Feneketlen / kútba esik, ki repül-
ni nehéz.” Vasadi versei nem zengze-
tes szónoklatok, de ugyanakkor nem is
súlytalan-könnyűek. Soha nem ír kö-
tetlen formában és — noha látomásos
költő (és látomásai kozmikusak) — so-
hasem ragadja el a féktelen képzelet.
Fegyelmezett költő, aki fölébe kereked-
dik a líra „nyersanyagának”: a szónak
és a képnek. Talán azért is annyira
fegyelmezett, mert a zűrzavar korában
— a negyvenes évek elején — kezdett
verset írni (amikor a megbomlott rend
és a sokféle vonzás, kényszer, buktató
közt a fegyelmezettség volt a megma-
radás legbiztosabb lehetősége vagy leg-
alábbis reménye). Vasadi Péter pályá-
ja, alkotói életútja a feneketlen éjsza-
kából indult el, amely mint óriási cet-

*Elhangzott a Kossuth rádió „Fiatalok stúdiója” műsorában, január 21-én.

hal nyelte magába a harminc-negyven esztendővel ezelőtti világot. „Kánaán kertjeiben / mankók erdeje hajt ki... / a történet lelencei fekszenek itt... / a csontszilánk nem érti már a csontszilánkot / a haj a bőrt, a talp a talpakat — / gázkek dombok közé járatlan út vezet... / ó, égünk, égünk, égünk” — írja indulása korszakáról a Rónay Györgynek ajánlott „Égők éneke” című versében. Ugyanezzel a címmel egy másik verset is ír, a feleségéhez: „a mély sebek, miket ügetve / vágyaim rajtad ejtenek / két szó között a horpadások / földből kinőtt angyalkezek.” Ez is égés, de már nem a pusztító megsemmisülés lángjaiban, hanem a másikban, a lényével egyesítő társban. A költői látomás szerelmi lírájában is kozmikus méretűvé tágu: „állok szemmed ablakában / az a nap” vagy: „Vakmerő a magányod. Úgy / fekszel köveken, mint / csillagokon.” „A szerelem az én számomra — mondja egy interjúban — a szeretettel csaknem azonosuló fogalom: *totális érvényű* elragadtatás, amely a legnagyobb őszinteségre készítet.”

1960-ban jelentkezett először a nyilvánosság előtt verseivel és 1967-ben, egy közép-európai verspályázaton a Nemzetközi Pen Club dicséretében részesült. Az évek során megjelent a Jelenkorban, az Élet és Irodalomban, a Hídban, de legtöbbször mégis a Vigiliában. Ez utóbbi, valamint verseinek biblikus képei, utalásai alapján a köztudatban katolikus költőként tartják számon. És ez — ha a szó jelentésbeli értelmét: az *egyetemességet* vesszük — így is van: Vasadi katolikus (egyetemes) költő, ahogyan az Rónay György, Pilinszky János, Pierre Emmanuel vagy René Cadou. Ő maga így foglalja össze ember-költői hitvallását: „Az én filozófiám a humanizmus. Vagy — ha tetszik — a szeretet. A szeretetet az emberek közti hasonlóság fölfedezése teszi lehetővé. Igaz, annyi nyelv van, ahány ember. Igyekezem megtanulni mindenkinek a nyelven beszélni, akivel az élet összehoz. Ugyanis véleményem szerint a végtelen különböző megélése az egyetlen út a hasonlóságok meglatásához. A szeretet: fenntartások nélküli odaadás mindenkinek.”

Vasadi, mint ember és költő (igazi művészen e kettő elválaszthatatlan) belesimul az emberi közösségbe, korá-

nak megélt jelenébe, hogy elmondja mindazt, amit az alkotás pillanataiban meghallott és látott, és amiről hírt adnia hivatás, feladat és kötelesség.

*

Vasadi Péter verseit — Dénes István szerkesztésében és Dániel Ferenc rendezésében — Kállai Ilona és Vallai Péter mondta el.

Verset mondani nem könnyű. Szándékosan nem írom azt, hogy „szavalni”, mert ez a meghatározás — és a benne foglalt előadói mód is — ma már a múlté. A nagy pátoszok, a széles gesztusok, az „egeket ostromló” tirádák régen kimentek a divatból. Ahogy a kor és az ember visszatalált a természetes egyszerűséghez, úgy vetkezte le a ráaggatott cícomákat a művészet is.

Van azonban — éppen a pátosz nélküli versmondásban — egy másik buktató: az értelem rovására menő egyszerűség. Amikor az előadó elnyeli a szavakat, elhadarja a sorokat, „elejti” a sorvégeket. Színpadon is, dobogón is rossz hallgatni — hát még a rádióból! A mikrofon érzékenyen reagál a hang legparányibb rezdüléseire, kisiklásaira is. A mikrofont nem lehet „becsapni”: a harsányra, a hamisra „berezonál”, a felületesség, a kapkodás visszaüt az előadóra.

Éppen ezért élmény hibátlan versmondást hallani. Kállai Ilona és Vallai Péter ilyen élményben részesítette a hallgatókat. Pedig ha van előadó számára nehéz líra, — nem könnyen mondható művészi anyag — Vasadi Péteré valóban az. De ők — olykor a szinte már lehetetlent is megkísérve — sikerrel oldották meg a feladatot: az érthető, világos szövegmondáson túl atmoszférát tudtak teremteni. És ebben az atmoszférában a lírán belüli síkok — a képek, színek, érzelmek egymásba zuhanó, egymásból kibomló, távolodó és találkozó síkjai — az ihlet, a fogantatás erejével új életre keltek. „Íve” volt ennek a közel húszperces versmondásnak: nem lefelé zuhanó, hanem mindig magasabbra törő íve. A betű, a leírt szó találkozott itt ösforrásával: a hanggal. És a költői látomás élményét megőrizve, maga is új-jászületett általa.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ Zsebkönyv-sorozatának első darabjaként jelent meg Kéki Béla esszéje, *Az írás története*, mely enciklopédikus rövidséggel foglalja össze az írás fejlődésének hosszan tartó, bonyolult folyamatát. Az ötezer éves múltra visszatekintő jel- és betűtörténet bemutatásakor rámutat a kultúra és az írás terjesztésében fontos szerepet játszó kereszténységre, az egyházatyák, a szerzetesrendek és a laikus mozgalmak jelentőségére. Az Európai Antológia legújabb kötete a Hahn István előszavával, tudós jegyzetel kíséretében *Róma istenei* címmel, közzétett válogatás. A római államvallásokat és kultuszokat eredeti dokumentumai, az ősi mitológiáról és rítusokról fennmaradt szövegek alapján ismertet meg az olvasóval. A kötet végén két keresztény szerző, Firmicus Maternus apologeta és Prudentius hitvédő költő (IV. sz.) írásainak egy-egy részletét is megtaláljuk. Kár, hogy a gyűjtemény összeállítója nem idézett többet és bővebben a rendelkezésre álló gazdag őskeresztény irodalomból.

A kiadó méltán népszerű Nagy Magyar Írók sorozatában jelent meg Julow Viktor terjedelmes esszéje *Csokonai Vitéz Mihályról*. Nemcsak a hányatott sorsú poéta életpályáját rajzolja meg benne, hanem az eddig a nagyközönség számára kevésbé ismert adatokat is feldolgozza, kitűnő elemzést ad Csokonai filozófiai gondolkodásáról, világképéről és élvezetes irodalomtörténeti összehasonlítás a róla szóló véleményekből. Ismét tartozást rótt le a Gondolat Gilbert Ryle világhírű angol filozófus könyvével, amely *A szellem fogalma* címet viseli. Műve a tudás, a tapasztalás, az önismeret és a cselekvés pszichológiai motivációit, szellemi mozgató rugóit tárja föl magas színvonalon, közérthetően.

A könyvújdonságok közül két verseskötetre hívjuk fel a figyelmet. Bárdosi Németh János *A lélek lángja* című kötetéből egy változatlan, szilárd etikai tartású, a szépségért lelkesedni tudó és a nemes eszményeket áldozatosan őrző költő arca tekint a világra, melyet szeretne a maga képére és hasonlatosságára formálni. *Kálnoky László Szerenád* címmel állított össze szép antológiát a világirodalom szerelmes verseinek legjavából. E válogatás azért is tanulságos olvasmány, mert egy műfordítói módszer és egyéniség szinte végérvényesen berendezett műhelyébe nyílik alkalmunk bepillantani.

Századunk egyik legizgalmasabb, ma sem kellőképpen ismert és méltányolt gondolkodója volt Fülep Lajos, akit még a szűkebben vett szakmai közvélemény is inkább

csak a művészettörténészek közé sorol, holott sokkal egyetemesebb és jelentősebb gondolkodó volt, a Lukács Györgyök, Németh Lászlók nivóján. A Magyar Tudományos Akadémia Fülep Lajos születésének kilencvenedik évfordulóján emlékülést rendezett, melyen néhány igen színvonalas előadás (Csűrös Miklós, Vekerdi József) és Illyés Gyula vallomások erejű emlékezése idézte e valóban jelentős életművet, melynek tanulságait nagyon is érdemes volna minél szélesebb körben publikálni. (Milyen érdekes és figyelemre méltó gondolata volt például Fülep Lajosnak, hogy egy Népi Művelődési Intézet megindítását szeretne volna kezdeményezni, melynek szervezésén Illyés Gyula, Németh László és mások buzgólkodtak, professzorai pedig Szabó Lőrinc, Veres Péter, Tamási Áron, Szabó Zoltán, Boldizsár Iván, Németh László, Cs. Szabó László, Keresztury Dezső és maga Illyés lettek volna! (Valóban élete végéig egyfajta „talajföltőttség” jellemezte Fülep Lajost, akinek legenda életművét érdemes volna már teljes arányaiban is megismerni.)

*

Szerkesztőségünkhez beküldött, külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok:

Xavier Léon-Dufour: Biblikus teológiai szótár. (A magyar kiadás szerkesztői: Szabó Ferenc és Nagy Ferenc. Róma, 1974) Eddig tizenkét nyelvre fordították le ezt a páratlan sikerű művet, melyből csak francia nyelven több mint százezer fogyott el. „Ősét” éppen harminc esztendeje készítette el P. Xavier Léon-Dufour egy Missel biblique formájában, s ennek munkálatai közben ébredt rá, milyen nagy szükség lenne egy bibliához vezető kalauzra. Ennek a szándéknak megvalósulása ez a kitűnő munka, mely már a biblikus teológia távlatában fogant, s nem egyszerűen a szentírás által használt kifejezésekben igazít el, hanem a modern ember szemszögéből közelít a tradicionális igazságokhoz. A rendkívül tömör, érzékletes szöveg bizonyára nagy nehezégek elé állította a magyar fordítógárdát (érdemes név szerint is megjegyeznünk őket, mert kitűnő munkát végeztek: Kardos Klára, Nagy Ferenc, Puskely Mária, Szabó Ferenc, Tóth Mihály, Wöllner Frigyes), s nyomdal előkészítőit is (Polgár Lászlót és Puskely Mária). A munka orosz-lánrszét természetesen a két szerkesztő vállalta, s közös fáradásuk eredményeképpen szép kötetben és az eredetthez méltó fordításban vehetjük kezünkbe a Xavier Léon-Dufour szerkesztette alapvető munkát.

Az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének Tájékoztatója, a *Nyelvünk és Kultúránk* 17. száma különösen azoknak a külföldön élő magyar családoknak ad nagy segítséget, amelyek szeretnék gyermekeiket rendszeres anyanyelvi oktatásban részesíteni. Az ötletes, játékos nyelvi gyakorlatok nagy segítséget nyújthatnak ebben. Érdekes szempontokat vet fel Olvasónaplójában Béládi Miklós három, külföldön megjelent magyar kötet kapcsán.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollars,

SOMMAIRE

Mgr József Cserháti, évêque de Pécs: *L'Evolution marquée par les trente dernières années dans la conception ecclésiologique de l'Eglise catholique de Hongrie* — Károly Dorombo: *La revue VIGILIA a quarante ans (2^e partie: La période d'après la Libération)* — Károly Hetényi Varga: *Les trente dernières années de notre Eglise* — Tel qu'un fidèle le voit — Prof. Tamás Nyíri: *L'homme de l'espérance* — Teilhard de Chardin: *Comment je crois? (2^e partie)* — László Zolnay: *Fouilles archéologiques en 1974* — Simone Weil: *Apropos de Pater* (fragment) — Récit de József Gerlei — István Lukács: *Une lettre inédite du général Klapka* — Poèmes de Ruth László, Béla Hegyi et Péter Vasadi.

Il y a trente ans, tout le territoire de la Hongrie a été libéré et quelques semaines après avec, la chute de Berlin, ce fut l'anéantissement total de la machine de guerre du fascisme. En même temps, une ère nouvelle commençait pour l'Eglise catholique de Hongrie qui devait voir s'effondrer ses anciennes structures semi-féodales. Toutefois, au milieu de cet effondrement même, une issue a été donnée à l'Eglise pour subsister dans les nouvelles conditions sociales, les regards tournés plutôt vers l'avenir que vers le passé, la chance historique de réorganiser ses structures et d'instituer, demeurant cependant toujours fidèle aux vérités éternelles de sa foi que nul ne peut lui contester, une Eglise de type nouveau qui soit non seulement apte à survivre, mais à se développer même dans les conditions du régime socialiste. L'Eglise a-t-elle reconnu cette chance (et grâce) historique, en a-t-elle profité et une fois libérée de ses lourdes charges sur le plan matériel, a-t-elle connu la libération sur le plan spirituel: ce sont là des questions auxquelles on a dû faire face au cours des trente dernières années.

A vrai dire, ce n'est pas en 1945 que le véritable effondrement s'est produit, mais quelques années plus tard lorsque — plus d'un s'en souviennent encore — sous la conduite éclairée de l'archevêque Gyula Czapik, l'Eglise de Hongrie a dû repartir, pour ainsi dire, à zéro. Quiconque y réfléchit en bonne logique, ne devra plus penser avec regret aux biens possédés jadis par l'Eglise (étant pour la plupart dans des institutions mal administrées et dans de grandes propriétés terriennes en majeure partie déficitaires); on doit plutôt tenir compte du chemin parcouru durant les trois dernières décades, ayant pour point de départ presque le néant pour parvenir jusqu'à nos jours; mesurer comment l'Eglise a réussi à se relever de ses décombres, à se construire un nouvel édifice qui tout en étant de beaucoup plus modeste que l'ancien, est d'une conception plus moderne; se rendre compte quelle atmosphère nouvelle a été apportée par le courant d'air frais qu'était le Concile par rapport à l'atmosphère confinée qui caractérisait l'Eglise d'avant la guerre — très arriérée malgré ses apparences brillantes — de même que l'Eglise dans les années du culte de la personnalité; observer comment les nouvelles semailles commencent à lever, ne seraient-ce que des prémices modestes, toutefois prometteuses, sous le climat favorable assuré par les accords conclus entre l'Eglise et l'Etat (et qui, imposés par les lois mêmes du développement, seront sans doute renouvelés dans l'avenir). Bien entendu, personne ne prétend qu'on soit parvenu à un stade où tout aille le mieux possible, puisque le véritable travail ne fait que commencer: réaliser en Hongrie, non seulement sous forme d'institutions, mais dans tous les domaines de nos activités quotidiennes, l'Eglise du Concile, cette Eglise qui est ancestrale quant à ses fondements et immuable quant à son essence, mais rajeunie dans son organisation et dans son esprit, aspirant à une spiritualité plus profonde en même temps qu'à une fraternité plus solidaire avec le monde; prévoir les perspectives d'avenir avec tout ce qu'elles réservent comme possibilité à l'Eglise

de demain, tout en se refusant à l'esprit triomphal où qu'il la tente et en prenant acte, avec un optimisme sain, aussi bien des faits que des difficultés de tout temps (mais peut-on parler de vie qui n'ait pas ses difficultés?) dans cette société, dans le processus historique qui est le socialisme.

INHALT

József Cserhádi Diözesanbischof von Pécs (Fünfkirchen): *Dreissig Jahre in der Wandlung der ungarischen Kirchenbetrachtung* — Károly Dorombo: *Vierzig Jahre Vigilia (Die Jahrzehnte nach der Befreiung)* — Károly Hetényi Varga: *Dreissig Jahre unserer Kirche*, Gesehen von einen gläubigen Laien — Tamás Nyíri: *Der Mann der Hoffnung* — Teilhard de Chardin: *Wie ich glaube* (2. Teil) — László Zolnay: *Archeologische Neuigkeiten in 1974* — Simone Weil: *Über den Vaterunser* — Erzählung von József Gerlei, Gedichte von Ruth László, Béla Hegyi, Péter Vasadi — István Lukács: *Ein unbekannter Brief des Generals Klapka*.

Vor dreissig Jahren wurde das ganze Gebiet Ungarns befreit, die Kriegsmaschinerie des Faschismus wurde endgültig vernichtet (es waren doch nur einige Wochen übrig bis zum Fall Berlins), und das Gebäude der ungarischen — und das können wir ohne Übertreibung behaupten: halbfeudalen — Kirche stürzte zusammen, und zwar mit viel weniger Geräusch, als es viele prophezeit haben: es sank so zusammen, dass die Kirche dabei erhalten blieb, arbeiten konnte, das Leben ging weiter und die Kirche bekam die grosse historische Möglichkeit, zwischen den neuen gesellschaftlichen Gegebenheiten, und nicht nach hinten, sondern vorwärts blickend, eine neue Struktur auszubilden, und aufgrund ihrer ewigen Prinzipien, und ihre unveräusserlichen Wahrheiten repräsentierend, eine schöpferische Kirche neuen Typs zum Leben zu bringen, die im Sozialismus nicht nur lebensfähig, sondern lebendig und anwesend ist. Ob sie diese einmalige historische (und gnadenmässige) Möglichkeit erkannte, ob sie die Gelegenheit ergriff und ob von den drückenden materiellen Lasten erleichtert sich selbst befreite: das ist eine Frage, mit der wir während der vergangenen dreissig Jahren, uns nicht einmal konfrontieren mussten.

Der richtige Zusammenbruch erfolgte eigentlich nicht im Jahre 1945, sondern einige Jahre später, als — viele können sich daran erinnern — die ungarische Kirche unter der weisen Führung des Erzbischofs Gyula Czapik, sozusagen von Null alles wieder anfangen musste. Jeder vernünftig Denkender, wird kaum nostalgisch darüber nachgrübeln, wie es früher war, wieviel es früher gab (meistens an schlecht administrierten Institutionen und an, grösstenteils mit Defizit wirtschaftenden, Grossgrundbesitzen); er wird eher in Rechnung nehmen, wie weit wir aus dem relativen Nichts abstartend während einen viertel Jahrhundert bis heute gekommen sind, wie es gelang die Ruinen wegzuräumen, und ein zwar viel bescheideneres, doch ein wenigstens in seinen Umrissen moderneres Gebäude aufzuziehen, wie heute, nach der Zurückgebliebenheit der Vorkriegszeiten und nach der sozusagen entlüfteten christlichen Geistigkeit der Jahre des Personenkultes, dank dem Konzil, die neuen, erfrischenden Winde wehen, wie — bescheiden zwar, doch viel versprechend — eine neue Saat zu spriessen beginnt, unter den heutzutage schon geordneten Umständen, die durch die zwischen der Kirche und dem Staat zustande gekommenen (und die Gesetze der Entwicklung folgend auch in der Zukunft zustande kommenden) Vereinbarungen gesichert werden. Selbstverständlich behauptet niemand, dass irgendein problemloser paradisischer Zustand erreicht wurde; es sei denn, dass die richtige Arbeit erst jetzt beginnt: eine Kirche des Konzils auch in Ungarn zu verwirklichen und nicht nur in den Institutionen, sondern auch im Geiste, im Leben, in unserem ganzen gemeinschaftlichen Tun, und die Lebensmöglichkeiten einer in seinen Grundlagen Altherwürdigen, in ihrem Wesen unveränderlichen aber in ihren Formen und in ihrem Geiste erneuerten und brüderlich gewordenen Kirche wirklich zu erleben, ihre Zukunft und ihre Perspektiven ohne jedweden Triumphalismus zu sichern, und die Tatsachen und die eventuellen Schwierigkeiten (wo keine Schwierigkeiten, dort gibt es auch kein Leben) mit einem vernünftigen Optimismus zur Kenntnis zu nehmen — und zwar in dieser Gesellschaft, im Rahmen dieser geschichtlichen Prozedur: im Sozialismus.

A Vigilia hírei

— Roger Etchegaray marseille-i érsek 1975. január 28-i keltezéssel az alábbi levelet írta Rónay Györgynek, a Vigilia felelős szerkesztőjének:

Hálásan köszönöm, hogy megküldték nekem a Vigilia legutóbbi számát (a januári számról van szó), amelyben oly szívesek voltak és leköszölték a Püspöki Szinoduson elhangzott, Európáról szóló előadásomat. Ez nagy örömmel töltött el, és megtiszteltetésnek tekintem.

Fogadja nagyrabecsülésem és testvéri érzéseim ismételt kifejezését

R. Etchegaray

— A Magyar Hírek, a Magyarok Világszövetsége lapjának *Kincses Kalendárium*a 1975 az „Egy esztendő halottai” c. búcsúztatójában emlékezik meg az 1973 áprilisában elhunyt író és újságíró *Kunszery Gyuláról*, a Vigilia és az Új Ember munkatársáról. „Szerény kedvesség vonásaival vésődött arca sokak emlékezetébe — olvassuk a nekrológban —, írásaiból is ez az arc világított az utóbbi időkben. Az idősebbek azonban más vonásait is ismerték ennek az arcnak. Emlékeznek még igazi hőskorára, kérlelhetetlenül ostorozó, szellemes, bátor cikkeire a hazai történelem legszennyesebb korszakainak egyikében, a faszálódás idején, amikor tudását, ízlését és legfőképpen tiszta emberségét harcba is küldte — ha kellett, az emberi elmék megvilágosítására. Az irodalomtörténetbe, a sajtótörténetbe így kell bevonulnia elsősorban: kritikus időben vállalt nagy feladatok bajnokaként.”

— Nyíri Tamás *Versuch einer verantwortlichen Theologie in Ungarn* (Felelős teológia kísérlete Magyarországon) c. tanulmányát közölte 1974 decemberi számában az egyik legrégibb teológiai folyóirat, a tübingeni Theologische Quartalschrift. Az ökumenikus holland Wending *Verantwoord spreken over God in Hongarije* címmel tette közzé 1974 novemberi számában. Nyíri professzor részt vett az *Osztürk Lelkipásztori Intézetnek* 1975. január 2-től 4-ig Bécsben tartott ötvenedik. jubileumi pasztorálteológiai konferenciáján, melyen az egyház és világ témakörrel foglalkozó munkacsoportot vezette.

— A Vatikáni Rádió magyar adásának *Figyelő* rovatában 1975. március 3-án részletes méltatás hangzott el a Vigilia 1975 februári számáról „A népi vallásosság értékeinek megmentéséért” címmel. A Figyelő ismertette számunknak Erdélyi Zsuzsa könyvével és munkásságával foglalkozó tanulmányait, Erdélyi Zsuzsának a számban közölt írását (Theophilos-Tenfilius), Hegyi Bélának Ortutay Gyulával folytatott „beszélgetését”, Domokos Pál Péter és Székely László esszéit, a Gyovai Eszter „ragyogó tehetségét” sejtető mellékleteket, majd így folytatta:

E rövid figyelő végén két megjegyzést teszünk. Igaz, hogy a paraliturgiát, vagy a népi vallásosságba keveredett babonás, mitikus vagy pogány elemeket ma kritikusabb szemmel nézzük és nagyobb fenntartással fogadjuk, mint a zsinat előtt. De tény az is — gondoljunk csak a legutóbbi püspöki szinodusra —, hogy a mai erangélizálásban még igen jelentős probléma a népi vallásosság, vagy a népi hagyományok, a hennszülött kultúra integrálása.

Ha nálunk ez a probléma nem is jelentkezik olyan élesen, mint az ún. harmadik világ országaiban, a liturgikus megújulásban tekintettel kell lennünk a magyar vallásos népi műlra és — hogy úgy mondjuk — nem szabad a fiúrdó-vízzel kiöntenünk a gyermeket is. Azoknak pedig, akik esetleg művelődési problémát látnak a népi vallásosság világát életrekelő új hullámban, jó figyelmeztetés Ortutay Gyula szakavatott válasza Hegyi Bélának: „Sajnos vannak még olyan nézetek, amelyek szűklátókörűen ellenzik az egyetemes magyar kultúra részét képező vallásos alkotások tematikai megismerését, tárgyi elsaajátítását. Ez a felfogás indokolatlanul félti az emberi tudatot, művelődést a vallásos alkotásoktól, noha ezek az univerzális emberi kultúra szerves részét teszik. És nem lehet a művészetet élvezni, az alkotások méltára hatolni annak a valláskultúrának az ismerete nélkül, amely e művészeti alkotások háttéréül, ihletőieül szolgált.” Ortutay a beszélgetés véén nagyon jó példát hoz fel arra a tudományos szintű nárbeszédre, amely felkészíti a nem keresztény viláanézetűeket is a vallási értékek méltányos fogadtatására. A magyar rádió „A Biblia világa” című sorozatában, amely könyvalakban is több kiadást ért meg, hívő katolikus vallástörténészekről kezdve a marxista tudósokig mindenki elmondta véleményét a Bibliáról és tanulságos eszmecserét folytatott. Ortutay Gyula szavait megszívelve, marxisták és hívők ilyen termékeny eszmecserét kezdetnének a népi valláskultúráról, amelynek megmentéséért olyan sokat tesznek az Erdélyi Zsuzsák és Bálint Sándorok.

Cserháti József:

**Harminc év a hazai
egyházszemlélet alaku-
lásában**

Doromby Károly:

**A Vigilia a felszabadulás
utáni évtizedekben**

Hetényi Varga Károly:

**Egyházunk harminc
esztendeje — ahogy egy
hívő látja**

Nyíri Tamás:

A remény embere

Teilhard de Chardin:

Hogyan hiszek (2)

Zolnay László:

**Régészeti újdonságok
1974-ben**

Simone Weil:

A Miatyánkról

Gerlei József:

Fiú születik (elbeszélés)

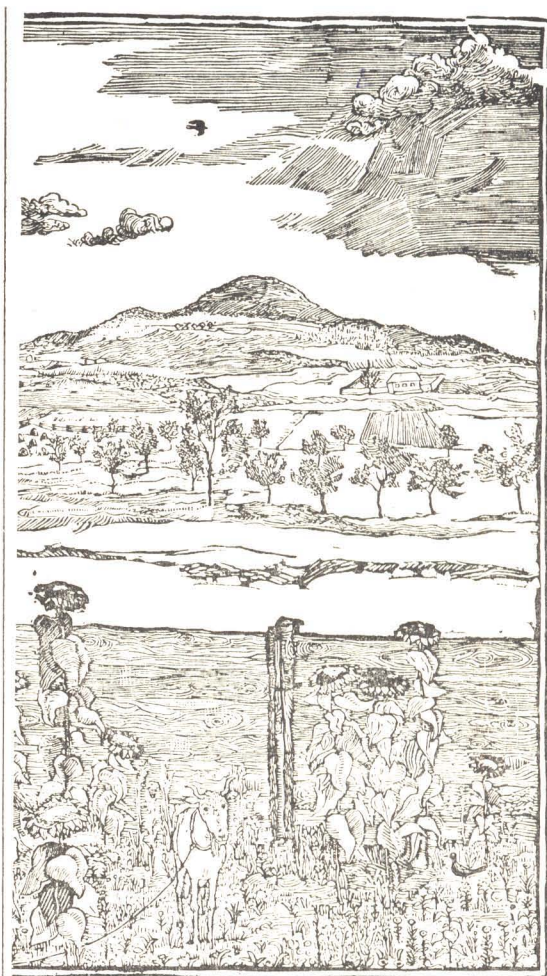
Vasadi Péter, László Ruth és
Hegy Béla **versei**

Lukács István:

**Egy kiadatlan
Klapka-levélről**

Klapka György:

Kiadatlan levele



GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA

KRITIKA

Szent Ágoston Vallomásai (Síki Géza), Hétköznapi Shakespeare (Nádas Péter), Dienes Valéria a képernyőn (R. Gy.), Vasadi Péter versei a rádióban (Balássy László), Az Ars Renata és a Collegium Musicum koncertje, Pertis Zsuzsa csembaló-estje (Tóth Sándor), Tájékozódás